

Univerzita Karlova v Praze
Katolická teologická fakulta
Ústav dějin křesťanského umění

Disertační práce

Lidová architektura 19. století na Vysočině

Mgr. Ivan Minář

Vedoucí: prof. Ing. arch. Jiří Škabrada, CSc.

Praha 2015

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 30. 11. 2015.
Mgr. Ivan Minář

.....

Bibliografická citace

MINÁŘ, Ivan, *Lidová architektura 19. století na Vysočině*: Disertační práce; Vedoucí práce Jiří ŠKABRADA; Praha, 2015

Počet stran: 138

Počet znaků: 305 595

Anotace

Práce se zabývá tématem zděné venkovské zástavby v prostoru kraje Vysočina, jehož středem prochází historická hranice Čech a Moravy. Opírá se především o poznatky z autorových terénních výzkumů a stavebně historických průzkumů. Pracuje též s historickou plánovou dokumentací z okresních archivů a okrajově i se staršími zaměřeními vytvořenými od poloviny 20. století. Na základě evaluace dosavadního bádání a literatury se práce věnuje nejvíce dosud opomíjenému typu staveb, zděným obytným domům větších venkovských usedlostí. První vrstvou práce je rozbor jednotlivých částí těchto staveb a určení jejich vývojové posloupnosti v průběhu 19. století. Druhou vrstvou je poznání tvůrců staveb pomocí rozboru archivní plánové dokumentace. Výsledkem je abecední seznam téměř stovky stavitelů a zednických mistrů i s uvedením jejich bydliště a doby působení. Činnost některých stavitelů je zpracována i monograficky. Třetí vrstvou práce je vyhodnocení materiálu z výzkumu štukové výzdoby. Součástí práce je katalog dokumentovaných objektů, jejichž zaměření jsou součástí obrazové přílohy. Práce má svým regionálně širokým vymezením poskytnout zejména výchozí materiál pro další regionální badatele, kteří věnují pozornost spíše menším územím a nebudou již mít možnost řadu zanikajících staveb sami dokumentovat.

Abstract

The thesis deals with the topic of the bricked village build-up area in the Vysočina region, where the historical border between Bohemia and Moravia goes through. It is mostly based on the author's observations from the outdoor researches and studies of the building history. It also uses historical plan documentation from the regional archives as well as older researches made before the half of the 20th century. According to the evaluation of the studies which have been made until these days and the literature, the thesis deals mostly with the type of the buildings which has been left out so far – the bricked house/larger village estate, mostly in the area of the land border. The first topic of the thesis is the analyses of individual parts of those buildings and their progress during the 19th century. The second topic deals with the recognizing of the authors (builders) using the analyses of the archive plan documentation. The result brings the alphabetic list of almost one hundred architects and master bricklayers including their addresses and period of their work. Chosen architects and master bricklayers are researched also monographically. The third topic of the thesis shows the results of the collected material of the research of the plaster decoration of the village buildings, whose authors are mostly anonymous. The thesis includes also the catalogue of the documented objects which are given in attached pictures. The thesis is a rich source of the documentation for the regional explorers before some of the objects get damaged at all.

Klíčová slova

Lidová architektura
Zděné venkovské stavby
Stavebně historický průzkum
Štuková výzdoba
Historická plánová dokumentace

Key words

Folk architecture
Vernacular bricked houses
Researches and studies of the building history
Stucco decor
Historical plan documentation

Poděkování

Úvodem své práce bych rád poděkoval svému vedoucímu prof. Ing. arch. Jiřímu Škabradovi, CSc. za cenné rady a podporu, bez nichž by tato práce nikdy nevznikla. Dále bych chtěl poděkovat všem, kteří mi byli v mých mnohaletých výzkumech nápomocní. Zejména pak kolegům z ÚOP NPÚ v Telči, Mgr. Evě Tomášové z Muzea Vysočiny Třebíč, Ing. Marku Fajmanovi a Mgr. Martě Procházkové z NPÚ ÚOP v Brně, PhDr. Věře Kovářů, Mgr. Kateřině Nachtmanové, pracovnícím odboru památkové péče Krajského úřadu Kraje Vysočina, pracovníkům okresních archivů v kraji a rovněž všem vlastníkům historických objektů, kteří mi umožnili dokumentaci. V poslední řadě také děkuji své rodině a především své manželce PhDr. Terezii Minářové Výborné, Ph.D. za mnohaletou trpělivost, podporu a korektury.

Obsah

Předmluva	1
I Úvod	3
II Přehled dosavadního bádání a literatury	6
III Lidová architektura 19. století na Vysočině	19
1 Územní a historické vymezení	19
2 Starší venkovské stavby	20
2.1 Roubené stavby a jejich přezdívání	21
2.1.1 Štáflova chalupa – Havlíčkův Brod čp. 2015	23
2.1.2 Nápravníkovo stavení – Humpolec čp. 338	25
2.2 Zděné venkovské stavby z 18. století	27
3 Vývoj lidové architektury v 19. století	29
3.1 Stěny	29
3.1.1 Okna	31
3.1.2 Zděné almary	32
3.2 Stropy	32
3.3 Klenby	33
3.4 Krovky	35
3.4.1 Hambalkové krovky	35
3.4.2 Ránkův krov	37
3.4.3 Vaznicové krovky	37
3.4.4 Krytina, valbička a přesah štítu	38
3.5 Vytápění	39
3.5.1 Černé kuchyně a dymníkové komíny	39
3.5.2 Tahové komíny	42
3.5.3 Vyhřívací kamna, sporáky a tahová kamna	44
3.5.4 Osvětlovací krby a vedlejší sopouchy	45
4 Štuková výzdoba	46
4.1 Výzkum výzdoby a jeho vyhodnocování	48
4.2 Vojslavice	49
5 Tvůrci venkovských staveb	55
5.1 Zedničtí mistři a stavitelé	55
5.2 Fasádníci	61

5.3 Zednická rodina Benců v horním Posázaví	62
5.4 Zednická rodina Zábranů a jejich pokračovatel.....	68
6 Katalog staveb	69
6.1 Zachycené dochované objekty.....	70
6.1.1 Nový Rounek čp. 14 (okres Jihlava)	70
6.1.2 Nová Ves čp. 22 (okres Jihlava)	74
6.1.3 Telč – Staré Město čp. 55 (okres Jihlava).....	77
6.1.4 Bezděkov čp. 5 (okres Jihlava)	80
6.1.5 Horní Dubenky čp. 28 (okres Jihlava).....	82
6.1.6 Čížov čp. 24 (okres Jihlava).....	84
6.1.7 Lidmaňka čp. 19 (okres Pelhřimov)	85
6.1.8 Čechtín čp. 12 (okres Třebíč).....	87
6.1.9 Simtany čp. 20 (okres Havlíčkův Brod)	90
6.1.10 Poříčí u Přibyslavi čp. 16 (okres Havlíčkův Brod)	92
6.1.11 Další dokumentované objekty.....	94
6.2 Starší zaměření.....	102
6.2.1 ČAVU	103
6.2.2 Kurial	105
6.2.3 SÚRPMO	107
7 Původní plánová dokumentace	109
7.1 Archivy panství.....	110
7.2 Archivy obcí	111
7.2.1 SOkA Havlíčkův Brod.....	111
7.2.2 SOkA Jihlava	113
7.2.3 SOkA Pelhřimov	115
7.2.4 SOkA Třebíč	116
7.2.5 SOkA Žďár nad Sázavou.....	118
IV Závěr	120
Seznam vyobrazení	123
Seznam literatury.....	128
Resume	137
Obrazová příloha	139

Předmluva

Z pohledu dnešní většinové populace představuje historická venkovská architektura něco dávno mrtvého a přežívajícího jen ve skanzenech. Přístup k ní se pak často pohybuje ve škále sahající od lhostejnosti, výsměchu a přezírání až k nepředstíranému odporu. Nositeli těchto negativních emocí jsou často právě obyvatelé venkova a lidé, kteří v těchto stavbách prožili podstatnou část svých životů. Naskytá se proto otázka, kde se negativní přístup zrodil a jak došlo k přerušení kontinuity, která byla po staletí hlavním rysem venkovské kultury. Podle mých dosavadních poznatků jsou dnes tyto stavby podvědomě spojované zejména s nepříjemnými vjemy, jimiž jsou špína, zápach, stísněnost a generační mentorství spolu s nedostatkem soukromí. Vedle těchto negativ zde sice figuruje fenomén rousseauovského ideálu sepětí s přírodou, ale obávám se, že historické stavby bývají spojovány spíše s uvedenými negativy.

Pokud předpokládáme, že situace v přítomnosti je výsledkem přání a snažení se v minulosti, lze se dobrat neradostného poznání. Život na venkově byl totiž již od středověké kolonizace svázán pevnými ekonomicko-sociálními principy, které až do poloviny 19. století fungovaly do jisté míry jako specifické vězení, z něhož nebylo snadné uniknout. Cestu k vymezení uvedených negativ tak zřejmě otevřely dvě zásadní společenské změny, jimiž byl nárůst gramotnosti od konce 18. století a zrušení nevolnictví po roce 1848. Následný odliv lidí z venkova do měst byl tak zřejmě výsledkem dlouhodobých přání mnoha generací. Bohužel došlo zároveň s tím k zavržení většiny rekvizit dřívějšího života, což v důsledku způsobilo zánik venkovského folklóru. Eskalace vnímání uvedených negativ pak prorostla samotným venkovem na počátku 20. století, kdy sem byl v rámci sociální nivelizace přenesen nový životní standard z měst. Boření všeho starého a tvoření nových a lepších zítřků pak představovalo po dlouhou dobu nejčitelnější heslo, jímž se společnost, zejména po druhé světové válce, opájela.

Vedle uvedeného názoru většiny populace však naštěstí existuje její malá část, jejíž vztah a přístup k historickým venkovským stavbám je pozitivní. Jedná se paradoxně převážně o lidi, kteří již měli možnost prožít část života ve městě, a díky tomu není jejich postoj přímo zanesen předsudky a stíny minulosti. Jimi užívané historické stavby také většinou mají uvedená hlavní negativa snížena na přijatelnou míru a jsou upraveny tak, aby splňovaly soudobé standardy.

Nepoměr příznivců a odpůrců historických staveb je ale bohužel bolestivě patrný na současné podobě venkova. Většina objektů popisovaných v této práci byla v době dokumentace ve fázi před zánikem, případně před nutnou přestavbou. Lze tedy říci, že hlavní předmět zájmu této práce je v procesu nepřetržitého zániku, jemuž není možné nijak zabránit. Venkovské stavby totiž ve své době sloužily jasně stanoveným funkcím jak hospodářským a výrobním, tak i společenským. Jedinou možností uchování jejich hodnot je tak alespoň snaha o jejich co nejkomplexnější poznání a pochopení. Právě ony totiž tvořily prostředí, v němž se utvářela naše společnost, národ a zároveň sny a představy, které nás dodnes ovlivňují.

I Úvod

Tato disertační práce volně navazuje na mou diplomovou práci s názvem *Štuková výzdoba lidové architektury Vysočiny 19. století*, úspěšně obhájenou na KTF UK v roce 2008. Vedle návaznosti v regionálním a časovém vymezení druhu zkoumaných staveb se však tato práce výrazněji obrací k pohledu na stavby z hlediska stavební historie. Díky mnoha faktorům totiž dodnes zůstala oblast Kraje Vysočina po této stránce velmi neprobádaným územím. Přestože vyrovnání tohoto badatelského dluhu přesahuje možnosti jednoho člověka, ukázalo se, že ho lze alespoň dílčím způsobem splatit formou tematických sond do dané problematiky. Po první sondě věnované rozboru štukové výzdoby a vnějšímu charakteru venkovských staveb bych tak nyní rád obrátil pozornost k jejich konstrukcím a stavebnímu vývoji. Předmětem zkoumání by měly být především zděné venkovské a příměstské domy představující stavební typ charakteristický právě pro 19. století. Cílem této práce je pak provedení jejich rozboru, stanovení vývoje jednotlivých částí staveb, nalezení a určení jejich tvůrců a rámcové teritoriální vymezení některých specifických jevů.

Vybrané objekty budou posuzovány ze tří hledisek, jimiž jsou: stavební konstrukce, výzdoba a autorství staveb. Každé z těchto hledisek vyžaduje vlastní metodický přístup, jejichž kombinovaná aplikace se ukázala být pro daný region nejefektivnější.

Prvním z nich je výzkum jednotlivých částí historických staveb, jehož cílem je zmapování vývoje stavebních technologií během 19. století. Metodickým základem jsou v tomto případě stavebně historické průzkumy (SHP) autenticky dochovaných částí vybraných objektů, jejich následná pasportizace a časové zařazení.

Druhým je výzkum štukové výzdoby venkovských staveb jako jednoho z podstatných uměleckořemeslných projevů stavební kultury venkova 19. století. Metodicky spočívá v komparaci a stylové analýze exemplářů výzdoby, které byly zachyceny v co nejautentičtější podobě. Předpokladem je zde kvalitní fotografická dokumentace výzdoby, a to jak vlastní, současná, tak i přejatá nebo i historická. (Cenným vedlejším produktem tohoto výzkumu jsou navíc kresebné rekonstrukce zanikající nebo již zaniklé výzdoby.)

Třetím hlediskem je pak výzkum autorství staveb, spočívající ve zjišťování okruhů působení konkrétních zednických mistrů. Metodicky se zde spojují poznatky z terénního výzkumu, ze zpracování historických obrazových pramenů, z archivního průzkumu původní plánové dokumentace a dle možností i ze sběru informací od místních

pamětníků. Důvodem aplikace těchto tří přístupů byla především snaha o co nejefektivnější využití poznatků z terénního výzkumu dochovaných staveb jako nejpodstatnějšího pramene k poznání jejich historického vývoje.

Specifickou roli při zpracování tématu zde hraje územní zaměření na prostor celého Kraje Vysočina, zahrnujícího pět okresů se zhruba sedmi až osmi sty sídel s venkovskou zástavbou.¹ Během téměř třinácti let terénních výzkumů² se mi podařilo prozkoumat většinu těchto sídel, kde jsem si vedle dokumentace primárně sledované štukové výzdoby průběžně vytipovával autenticky dochované stavby pro podrobnější dokumentaci a zaměření.³ Jednalo se především o neobývané či zcela opuštěné objekty, někdy již ve stádiu zániku, jejichž stav umožňoval dokumentaci cenných nálezových situací. Kromě těchto již dožívajících staveb jsem dokumentoval i řadu objektů obývaných a udržovaných. Jejich podoba však byla často natolik ovlivněna pozdějšími úpravami, že zde téměř nebylo možné nalézt autenticky dochované části.⁴ Vedle vlastní dokumentace a řady starších zaměření, vytvořených během druhé poloviny 20. století, jsem se pokusil shromáždit co největší množství historické plánové dokumentace zachycující původní podobu zkoumaných staveb.

Jak již bylo naznačeno, výchozím podkladem disertační práce byly poznatky z mých vlastních terénních výzkumů. Prováděl jsem je každoročně v několika etapách od časného jara do podzimu se snahou o co nejefektivnější využití času i financí.⁵ V každé navštívené lokalitě jsem věnoval pozornost:

---

¹ Oficiální statistiky uvádějí počet 729 měst a obcí v celém kraji. PERGLER 2004, 13.

² První cílený terénní výzkum venkovských staveb v kraji Vysočina jsem začal provádět v roce 2002. Primárním předmětem mého zájmu byla dlouho pouze štuková výzdoba. Pozn. autora.

³ K detailním zaměření vytipovaných objektů jsem se z praktických důvodů vracel až v další etapě se zcela jiným časovým harmonogramem. Pozn. autora.

⁴ Paradoxně se velmi často jednalo právě o objekty s dochovanou štukovou výzdobou. Pozn. autora.

⁵ V letech 2008–2010 se mi podařilo prozkoumat velkou řadu lokalit i díky práci na grantových projektech Národního památkového ústavu (Hodnocení a kompletní památková dokumentace vesnických sídel v ČR; Obnova identifikace movitých památek) a Krajského úřadu Kraje Vysočina (ROP – www.dedictivysociny.cz). Pozn. autora.

1) obecnému posouzení zachovalosti historické zástavby⁶ (zejména v porovnání s mapami stabilního katastru z druhé čtvrtiny 19. století);

2) fotodokumentaci exteriérů objektů s vysokou mírou autenticity, případně dle možností i dokumentaci jejich interiérů a vytvoření terénní skici půdorysu či detailů konstrukčních prvků;

3) detailní fotodokumentaci dochované štukové výzdoby nebo jejich zbytků;

4) vytipování objektů vhodných pro další podrobnější dokumentaci a zaměření v jiném časovém režimu (často také první kontakt s majiteli);

5) dohledávání historické podoby objektů zachycené na archivní dokumentaci (v drtivé většině již byly objekty přestavěny) a případně i možnosti navázání spolupráce s místním kronikářem či pamětníky.

Primárním cílem těchto výzkumů bylo pokrytí co nejvíce lokalit v rámci celého kraje a zároveň včasná dokumentace co největšího množství zanikajících objektů či jejich výzdoby.

---

⁶ V rámci grantového projektu NPÚ Hodnocení a kompletní památková dokumentace vesnických sídel v ČR, na němž jsem se podílel, se tyto informace o lokalitách zaznamenávaly do standardizovaných formulářů. Jejich aplikaci pro můj vlastní výzkum jsem však neshledal přínosnou. Pozn. autora.

II Přehled dosavadního bádání a literatury⁷

Území Kraje Vysočina představuje z hlediska výzkumu lidové architektury velmi specifické prostředí, a to v celorepublikovém měřítku. Jedná se totiž o přechodovou oblast, v níž se díky rozpůlení historickou zemskou hranicí setkávají dva odlišné badatelské přístupy. Zjednodušeně řečeno z české strany sem zasahuje pohled spíše stavebně historický a z moravské strany pohled tradičního národopisného a folkloristického bádání. Důvodem této nevyváženosti je zejména odlišný společensko-historický vývoj během 20. století. Pro naše téma to však znamená, že literatura týkající se různých částí sledovaného území má velmi odlišný charakter, metodické přístupy a někdy i rozdílnou terminologii.

Pokud se pokusíme shrnout literaturu chronologicky, narazíme na podstatnou skutečnost. Veškerá starší literatura věnovaná venkovským stavbám spojeným s „Vysočinou“ je totiž věnována bez výjimek roubeným stavbám z okolí Poličky a Hlinska (administrativně z pomezí Kraje Vysočina a Pardubického kraje). Tento fenomén se zrodil již v době příprav Národopisné výstavy Československé koncem 19. století. Na samotné výstavě v Praze roku 1895 byl totiž tento region zastoupen roubeným tzv. „Horáckým statkem“ ze Žďárských vrchů.⁸ Roubený přízemní dům s podlomením se tak stal hlavním národopisně uznávaným typem pro Vysočinu, neboť jeho archaičnost přesně odpovídala romantické představě o tradičním venkovském obydlí.⁹ Skutečnost, že již téměř sto let se ve většině vesnic na Vysočině stavěly zděné domy, tak byla na půl století odsunuta mimo zorné pole národopisných badatelů. Konec marginalizace zájmu o zděné venkovské stavby tak nastal příznačně až s jejich masivním přestavováním od druhé čtvrtiny 20. století.

---

⁷ Tato kapitola doplňuje již dříve zpracovanou část mé diplomové práce, kde jsem se podrobněji věnoval národopisnému bádání zaměřenému na štukovou výzdobu a lidové výtvarné umění. Pozn. autora.

⁸ Předlohou Horáckého statku na Národopisné výstavě byla údajně usedlost „U Beránků“ č. 18 z obce Odranec u Nového Města na Moravě (ZR), SVOBODA 1928, 13–14.

⁹ Naplněním této ideje z konce 19. století bylo například vytvoření Souboru lidových staveb Vysočina v roce 1972, který dnes patří mezi nejznámější skanzeny v Čechách. Pozn. autora.

Zřejmě prvním regionální badatelem, který v roce 1940 poukázal na jejich význam, byl amatérský národopisný pracovník Josef František Svoboda (1874–1946).¹⁰ Vzhledem k šíři jeho zájmů a preferenci roubených staveb se však v jeho případě jednalo spíše o navedení mladší generace k další možnosti bádání. Jeho podnět však nebyl bezdůvodný. Ukazuje se totiž, že právě v té době se začali zděným stavbám opravdu věnovat první amatérští badatelé, jejichž poznatky se časem objevily v časopise Český lid. Jejich úsilí však kromě několika málo článků nebylo bohužel nikdy završeno žádnou rozsáhlejší studií. Byli to například ambiciózní Bohumil Studna (1882–1962)¹¹ působící v horním Posázaví nebo Josef Kopáč (1866–1955)¹² z Humpolce. Mnohem smutněji však skončila činnost regionálních badatelů německé národnosti, kteří působili na Jihlavsku až do poválečného odsunu. Jediným, jehož jméno se nám dochovalo, byl Adolf Gücklhorn, který dokonce kresebně zaznamenával schematické půdorysy staveb v německých obcích.¹³ Po dalších, jejichž jména i poznatky zmizely v poválečném zmatku, nám bohužel zůstaly jen řídce roztroušené historické fotografie.¹⁴

Během druhé světové války také proběhla v části dnešního kraje Vysočina tzv. zaměřovací akce České akademie věd a umění z Prahy (ČAVU), která vyslala

---

¹⁰ Ve spisku Moravské Horácko se J. F. Svoboda pokusil „stručně upozornit na hlavní podmínky a okolnosti, které vytvářely obydlí horáckého lidu, aby tak mohl čtenáři ukázat cesty, po kterých se musí brát další regionální a vlastivědné bádání“. V témž spisku také badatele upozorňuje na případnou možnost hledat projekty domů i v úředních registraturách, neboť „v srpnu 1835 byl vyhlášen Řád stavění pro krajní města, městyse a vesnice (...), který předepisuje předložení plánu před počtím jakékoliv stavby.“ SVOBODA 1940, 13–14.

¹¹ O jeho činnosti viz podrobněji v kapitole Zednická rodina Benců v horním Posázaví.

¹² Odborný učitel, organizátor národopisné výstavy v Humpolci a zakladatel muzejní společnosti v Humpolci v roce 1895. Z architektury se zabýval především zanikajícími roubenými stavbami (např. ČL 32/1932 a ČL 39/1952).

¹³ GÜCKLHORN 1928.

¹⁴ Zcela nečekaně se mi podařilo narazit na některé z těchto černobílých předválečných fotografií i ve fotoarchivu Generálního ředitelství NPÚ v Praze. Bohužel však zde není dohledatelná informace o jejich nabytí ani autorovi. Jediným určujícím znakem je tak pouze razítko jihlavské samosprávy s protektorátní svastikou na zadní straně snímků. Kupodivu se jedná i o snímky z dosti vzdálených českých obcí. Pozn. autora.

v letech 1941–44 své dokumentátory do české části dnešního kraje.¹⁵ Výsledkem bylo zaměření 13 objektů v 11 obcích v okrese Havlíčkův Brod a 12 objektů v 11 obcích v okrese Pelhřimov. Samotná fotografická dokumentace pak byla provedena i v části dnešního okresu Jihlava. Tato zaměření představují nejstarší známou dokumentaci ze zkoumaného regionu. Primárně však byly zaznamenávány roubené stavby (podrobněji viz kapitola 6.2.1).¹⁶

V poválečném vývoji a zvláště po převratu v roce 1948 však došlo nejen k naprosté změně uspořádání venkova, ale i ke změně oficiálního pohledu společnosti na něj. Vrstva nejbohatších sedláků, dosud hlavních stavebníků na vsích, se rázem stala nežádoucí. Jejich majetek začal být znárodňován a cenné stavby byly bez sentimentu devastovány nově zakládanými Jednotnými zemědělskými družstvy ve jménu pokroku. Levicová propaganda navíc tuto likvidační taktiku začala zastírat masivní podporou zájmu o folklórní tradice „prostého lidu“. Tento zlověstný vývoj a povinná změna odborné rétoriky jsou dobře patrné i v tehdejší etnografickém časopis *Český lid*, kde v 50. letech začaly vycházet první články amatérských národopisných badatelů, kteří své poznatky začali sbírat již před válkou.

Pro námi sledovanou oblast jsou to zejména již zmíněný Bohumil Studna a o generaci mladší Vratislav Bělík (1900–1988)¹⁷ z Třebíče. Oba působili na zcela opačných koncích dnešního kraje, ale jejich přínos k tématu byl podobný: oběma se podařilo zmapovat činnost zednického mistra, který si zakládal na svém originálním způsobu štukové výzdoby. Oproti V. Bělíkovi, který se soustřeďoval spíše na výtvarné motivy v lidovém umění, se jednalo v případě B. Studny¹⁸ o součást jeho rozsáhlejšího

---

¹⁵ Jednalo se o tehdejší okresy Havlíčkův Brod, Kamenice nad Lipou, Pelhřimov, Pacov, Humpolec, Třešť a Žďár nad Sázavou. Pozn. autora.

¹⁶ Materiály ze zaměřovací akce dosud nebyly souborně zpracovány a jsou uloženy v archivu Etnografického ústavu Akademie věd v Praze. Pozn. autora.

¹⁷ VSV 1/1956. Učitel matematiky, deskriptivní geometrie a kreslení. Publikoval řadu článků o výročních obyčejích, krojích a lidových řemeslech (BROUČEK/JEŘÁBEK 2007c, 23). Jedinou vadou jeho studií je dobově poplatná snaha distancovat se od náznaků křesťanské náboženské symboliky ve výzdobě, kterou nahrazuje neustálým popisováním panteistického citění venkovského lidu s odkazy na starořeckou či pohanskou úctu k živlům: slunci a zemi. Před těmito tendenčními smyšlenkami o pra-náboženství varoval již před válkou J. F. Svoboda (NVČ 23/1930). Pozn. autora.

¹⁸ ČL 44/1957

záměru zmapovat činnost více zednických rodin z oblasti Posázaví.¹⁹ Metodicky se oba tito badatelé významnou měrou opírali o svědectví posledních pamětníků, což bylo vzhledem k jejich zájmu o stavební činnost poslední třetiny 19. století dosud možné. Bohužel však oba dokumentovali pouze výtvarné prvky ve výzdobě historických staveb a sami příliš nefotili.

Na zaměřovací akci ČAVU navázal v poválečných letech prof. Antonín Kurial, který v letech 1945–65 vyslal do terénu řadu studentů Fakulty architektury Vysoké školy technické v Brně.²⁰ V rámci přípravy plánovaného Katalogu moravské lidové architektury zde bylo tehdy zaměřeno zhruba 33 objektů v 18 obcích v okrese Žďár nad Sázavou, 4 stavby ve 3 obcích v okrese Jihlava a 22 objektů v 18 obcích v okrese Třebíč (viz kapitola 6.2.2). Objekty byly vybírány zejména podle míry autenticity a zchátralosti, takže byly zachyceny především stavby menší a chudší. Zaměření v měřítku 1:50 a 1:25 jsou dnes uložena v archivu NPÚ ÚOP v Brně a ve Valašském muzeu v Rožnově pod Radhoštěm. Vydání některých z nich se podařilo uskutečnit až po půl století²¹ (podrobněji viz kapitola 6.2.2).

Další etapou ve výzkumu venkovských staveb na území kraje byla inventarizace vesnických staveb v jihomoravském kraji, kterou na objednávku Památkového ústavu v Brně provedl v 60. letech Jaroslav Vajdiš (1920–2006) jako zaměstnanec SÚRPMO.²² Zaměření v měřítku 1:200 byla většinou vytvářena jako příloha evidenčního listu nemovité kulturní památky. K dalšímu zaměřování historických venkovských staveb v regionu již pak docházelo jen nahodile, a to pouze ze strany Památkového ústavu nebo SÚRPMO (viz kapitola 6.2.3).

V části regionu proběhlo i několik plošných výzkumů, jejichž cílem bylo vytipovat historicky cenné objekty. Zřejmě nejzdařilejším z nich byl inventarizační průzkum lidové architektury v okrese Pelhřimov, financovaný v roce 1988 z KNV České Budějovice. Provedli jej Petr Dostál a Kateřina Kábrtová z pražského SÚRPMO a

---

¹⁹ Nedokončený rukopis knihy spolu s množstvím kreslených detailů výzdoby je dnes uložen v archivu Etnografického oddělení Historického muzea Národního muzea v Praze, sign. A 5498.

²⁰ KURIAL/KOVÁŘŮ/KUČA 2011

²¹ Díl věnovaný okresu Žďár nad Sázavou vyšel až v roce 2011 (KURIAL/KOVÁŘŮ/KUČA 2011), část zaměření z okresu Třebíč bylo otištěno v publikaci z roku 2009 (KOVÁŘŮ/KUČA 2009).

²² KOVÁŘŮ 2005.

výstupem z něho je kromě několika párů s fotografiemi a popisy cenných staveb i dvojice článků shrnujících nejpodstatnější nálezy.²³ Poslední větší výzkum proběhl v oblasti v rámci projektu Památkově hodnotná vesnická sídla v ČR, jehož řešitelem byl Pavel Bureš z NPÚ. Dokumentace mapující zejména zachování historické zástavby v regionu byla provedena ve většině okresu Pelhřimov a v částech okresů Havlíčkův Brod, Jihlava a Žďár nad Sázavou. Zpracování a plánované vydání sběrných formulářů s nejlepšími fotografiemi obcí ale zřejmě nikdy nebude uskutečněno.²⁴ Vybrané vesnice z pelhřimovského okresu se objevily i v encyklopedické publikaci Jana Pešty věnované vesnicím jižních Čech.²⁵ V žádném z uvedených projektů však nebylo zahrnuto zaměrování a podrobnější dokumentace historických staveb.

Vedle konkrétních výzkumných akcí se materiál ze zkoumaného území výjimečně objevil i v několika souborných publikacích o lidové architektuře. První z nich byla monografie Václava Frolce (1934–1992) s názvem *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku* z roku 1974. Zde se z vysočinského materiálu objevuje pouze východní polovina oddělená historickou zemskou hranicí. Díky řazení publikace je zde však regionální materiál zcela roztroušen a přesněji ho lze zachytit jen na mapových přílohách. Je zde ale jasně patrné, že z celé Moravy vysočinský materiál zajímavě vybočuje a u většiny map je výskyt zkoumaných jevů jasně ukrojen českou hranicí. V. Frolec zde jako první definoval převládající lokální dobovou formu zděného domu na přelomu 19. a 20. století, kterou nazval dyjsko-oslavanská.²⁶ Jak je však patrné i ze schématické kresby Josefa Keisewettera, jedná se o identický typ zděného domu z 19. století, který se objevuje i daleko za českou hranicí směrem do jižních Čech. Jako druhou lokální formu uvádí autor horácký typ domu na horním toku Svratky, který je naopak příbuzný s vlivy od východu z Karpat. V publikaci se ale bohužel objevuje téměř výhradně materiál ze Žďárska. Vedle jediného půdorysu domu čp. 4 v Krátké

---

²³ DOSTÁL 1994 a 2000.

²⁴ Materiály jsou dnes uloženy na NPÚ GnŘ v Praze a výzkum financovaný původně Ministerstvem kultury byl zastaven. Pozn. autora.

²⁵ PEŠTA 2004.

²⁶ FROLEC 1974, 190.

(ZR) jsou zde fotografie z dvanácti obcí z okresu Žďár nad Sázavou,²⁷ ze tří v okrese Třebíč²⁸ a jen ze dvou v okrese Jihlava.²⁹

K propojení materiálu z obou stran zemské hranice se bohužel V. Frolec nedobral ani o několik let později při přípravě *Encyklopedie Lidová architektura*, kterou vydal spolu s Josefem Vařekou (1927–2008) v roce 1983. Zde se tradičně objevuje heslo horácký dům³⁰ se stručným popisem roubených staveb na Žďársku. Pod heslem dům Českomoravské vrchoviny³¹ je zde pojmenováno šest typů domu vyskytujících se na Českomoravské vrchovině. Je to dům východočeský, horácký, dyjsko-oslavanský, třebovsko-svitavský, malohanácký a dům středočeské pahorkatiny.³² (Do území kraje Vysočina z uvedených typů spadají pouze čtyři, jimiž jsou dům východočeský, horácký, dyjsko-oslavanský a dům středočeské pahorkatiny.) Region je zde proto popsán jako nejednotný z hlediska formy dvora i půdorysu domů. V encyklopedii se také objevují půdorysná zaměření dvou statků, a to Fryšava čp. 102 a Kozlov čp. 4 (oba z okresu Žďár nad Sázavou).³³

V monumentální publikaci Václava Mencla (1905–1978) vydané v roce 1980 je (vzhledem k šířce záběru a primárnímu zájmu o archaické dřevěné domy) zkoumaná oblast označena jako nevýrazná.³⁴ Vedle detailních rozborů poličských statků se tak jen

---

²⁷ Filipov, Fryšava, Chlumětín, Chvaletín, Kněževes, Kocanda, Krátká, Křídla, Mnichov, Polom, Radostín, Svratka, Ždánice.

²⁸ Kožichovice, Štěpánovice, Videň.

²⁹ Lhotka, Mrákotín. Vedle toho se zde objevují i fotografie ze čtyř obcí v okrese Jindřichův Hradec: Hradištko, Kostelní Vydří, Pěč a Vnorovice.

³⁰ FROLEC/VAŘEKA 1983, 63.

³¹ FROLEC/VAŘEKA 1983, 43.

³² Zcela vyčerpávající rozbor většiny u nás publikovaných pokusů o regionální vymezení lze najít v článku Josefa Vařeky: Typy a oblasti lidového domu v českých zemích. In: Marie Bahenská, Jiří Woitsch (eds.): *Josef Vařeka české etnologii*, Praha 2007, 221–237.

³³ Oba domy jsou v jádru trojdílné s komorochlévní dvoutraktovou dispozicí. Poněkud matoucí je zde zakres celého přilehlého dvora i s družou chlívků a přístavků signalizujících dlouhodobý a pozvolný stavební vývoj. Pozn. autora.

³⁴ MENCL 1980, 295–296.

letmo zmiňuje o „jižní části moravského Horácka, kde jsou stavení zděná, krytá došky a poměrně mladá.“ Vzhledem k jeho čerpání řady poznatků z prací první generace národopisných pracovníků se tak věnuje pouze „starým domům“ popsaným tradičně na Žďársku (J. F. Svoboda, J. Mančal, Z. Mišurec) a letmo i na Humpolecku (J. Kopáč). Pojímá navíc celou oblast jako součást ohromného národopisného regionu Horácko, sahajícího údajně od Pacova, Jindřichova Hradce a Dačic až k Bystřici nad Pernštejnem. V části nazvané Novodobé překryvy v Čechách se autor věnuje stavbám z 19. století z jižních a západních Čech, ale prostor kraje Vysočina zcela vynechává. Podobně je tomu i s kapitolou o hornorakouských uzavřených dvorcích, kde se autor věnuje pouze oblasti kolem Třeboně.³⁵ Zajímavě se toto slepé místo v oblasti jihovýchodních Čech projevuje i v přehledových mapách.³⁶ Například na přehledu základních typů lidového domu v Československu³⁷ je prostor jižních a jihovýchodních Čech zcela vynechaný. Jediný typ pro Českomoravskou vrchovinu uvádí autor „uzavřený francký dvorec s přízemním roubeným domem a špýcharem nad vjezdem“, který se ve skutečnosti vyskytuje pouze na Poličsku. Poněkud odlišný údaj však uvádí v přehledu základních půdorysných typů,³⁸ kde se již objevuje jako hlavní typ pro Českomoravskou vrchovinu „německý dům s ohništěm v síni a pecí ve světnici“, u kterého je zachycen půdorys blíže neurčeného dvoutraktového domu s průchozí síní. Drtivá většina mnou zaznamenaných objektů v kraji Vysočina ale odpovídá půdorysně spíše jednotraktovému typu, který autor definuje jako „středočeský dům s pecí ve světnici a černou kuchyní vyčleněnou ze síně.“ Vedle slovních rozborů několika dvorců severní části kraje se však v publikaci objevují půdorysy pouze domů z Lovětína čp. 7 a z Lipolce čp. 21 a 65 v okrese Jindřichův Hradec v sousedním Jihočeském kraji.³⁹

---

³⁵ MENCL 1980, 557–559. Tyto dvorce se objevují i na jihozápadě kraje Vysočina. Pozn. autora.

³⁶ Viz MENCL 1980, 568–569. Na tuto skutečnost upozornil už J. Škabrada v recenzi publikace otištěné v ČSČH, XXXI/1983, 277–283.

³⁷ MENCL 1980, 572–573.

³⁸ MENCL 1980, 600.

³⁹ Všechny tři domy jsou podobné objektům zachyceným na Pelhřimovsku. Jedná se o zděné domy s roubenou světnicí, trojdílnou komorovou dispozicí a malou neprůchozí síní. U jednoho z nich je uvedena datace 1799, což ukazuje, že Mencl označoval jako staré všechny domy postavené před nástupem zděného stavitelství počátkem 19. století. Pozn. autora.

Dosti odlišný přístup k materiálu z terénních výzkumů lze sledovat v publikaci *Jihočeská lidová architektura* z roku 1986 od Svatopluka Voděry a Jiřího Škabradý. Zde se v rámci dvou kapitol s názvy Třeboňsko a Jindřichohradecko, a dále Písecko, Tábořsko, Pacovsko⁴⁰ objevuje již dosti podrobný rozbor dochované historické zástavby včetně jejího přesnějšího časového zařazení. Součástí obrazové přílohy jsou i zaměření objektů ze čtyř obcí v okrese Pelhřimov a jednoho z okresu Jihlava.⁴¹

Podobně přesahem ze sousedního regionu se objevuje materiál ze severní části kraje Vysočina i v publikaci *Klíč od domova – lidové stavby Východních Čech* z roku 1991. Autorem této publikace byl vedle Josefa Vařeky (1927–2008) a Josefa Scheybala (*1928) zejména Luděk Štěpán (*1932), který stál u zrodu expozice lidové architektury ve skanzenu Vysočina. V publikaci se kromě několika kreseb štukově zdobených průčelí z okresu Havlíčkův Brod objevují i čtyři historické plány ze zkoumaného území: Polná 135, Šimanov (JI), Kejžlice (HB) a Svratka 198 (ZR). Autor také uvádí jméno zednického mistra Cyrila Buřiny.⁴² O stavbách z kraje Vysočina se pak objevují jen roztroušené zmínky v textu. Další publikací z této oblasti věnovanou roubenému domu českého Horácka je kniha L. Štěpána a dalších autorů z roku 2003 nazvaná *Chrudimsko – ztracené i zachráněné poklady*.⁴³ Zde se však objevuje především materiál ze sousedního Pardubického kraje.

Dosud poslední vydanou soubornou publikací věnovanou lidové architektuře v celých Čechách je zatím kniha *Lidové stavby / Architektura českého venkova* od Jiřího Škabradý z roku 1999. Publikace je zaměřena především na systematizaci vývoje staveb a teritoriálním vymezením se příliš nezabývá. Materiál z kraje Vysočina se tak zde objevuje jen okrajově v kapitole Východní Čechy a obecněji pak v kapitole Jižní Morava.⁴⁴

První publikací věnovanou výhradně venkovským stavbám v části sledovaného území – oblasti jihlavských vrchů – vydala v roce 1973 Věra Kovářů z brněnského

---

⁴⁰ Autorem obou kapitol je S. Voděra.

⁴¹ PE: Cetoraz, Poseč, Útěchovice, Želiv. JI: Zbilidy a fotografie ze sýpek v Čížově.

⁴² ŠTĚPÁN/VAŘEKA 1991, 94.

⁴³ ŠTĚPÁN/RŮŽIČKOVÁ/ŠULC 2003.

⁴⁴ ŠKABRADA 1999, 184.

pracoviště památkového ústavu.⁴⁵ Jedná se sice o útlou brožuru formátu A5 s pouhými čtyřmi stranami textu, ale svým zaměřením představuje dosud ojedinělý počin, který zatím nemá následovníky. Publikace měla popularizační účel, takže její charakter není příliš odborný. Objevuje se zde ale výčet některých mimořádně dochovaných objektů. Obrazovou přílohu tvoří pouze fotografie.

V roce 1976 vydala V. Kovářů o něco širě zaměřenou publikaci s názvem *Lidový dům v jihomoravském kraji*,⁴⁶ kde se objevuje i přehledová mapka s vyznačením typů lidových staveb na Moravě. Ve zkoumané oblasti je zde dosti troufalým způsobem vyznačena rozsáhlá oblast výskytu „horáckého domu,“ která zabírá celý okres Jihlava, celý okres Žďár nad Sázavou (kromě okolí Velké Bíteše) a západní polovinu okresu Třebíč. Zbývající území od uvedené linie směrem na východ je označeno jak oblast domu podhoráckého. Přestože publikace vyšla dva roky po vydání práce Václava Frolce, autorka zde kupodivu zcela vynechala jím jasně vymezenou oblast zděného dyjsko-oslavanského domu, který do tohoto území přesahuje z Čech. Důvodem bylo zřejmě nadřazení národopisné stránky nad materiálovou podstatu dochovaných staveb.⁴⁷

Další o útlou publikací nazvanou *Památky lidového stavitelství na okrese Žďár nad Sázavou* vydala V. Kovářů v roce 1982, tentokrát ve spolupráci se Zdenkou Markovou.⁴⁸ Odborně se již jedná o velmi kvalitní text, kde se vedle kompletního seznamu evidovaných kulturních památek a literatury⁴⁹ objevují i dvě zaměření J. Vajdiše, a to mlýnu čp. 15 z Trhonic (ZR) a usedlosti čp. 60. v Borovnici (ZR). Poněkud zvláště ale v textu působí nepopsané ilustrace, o nichž si čtenář musí jen domýšlet, co zobrazují, a některé jsou navíc vzhůru nohama.

Cennou studií s řadou regionálních poznatků o Telčsku přispěla V. Kovářů v roce 2005 do novodobého dílu *Vlastivědy moravské*.⁵⁰ Její největší prací k sledovanému

---

⁴⁵ KOVÁŘŮ 1973.

⁴⁶ Věra KOVÁŘŮ: *Lidový dům v jihomoravském kraji*, Brno 1976.

⁴⁷ Toto vymezení zřejmě vychází z teorií J. F. Svobody z 20. let. Pozn. autora.

⁴⁸ KOVÁŘŮ/MARKOVÁ 1982.

⁴⁹ Zajímavým řešením nedostatku primární literatury k tématu jsou zde odkazy na rukopisy diplomových prací. Pozn. autora.

⁵⁰ KOVÁŘŮ 2005, 317–336.

tématu je však publikace *Venkovské stavby na moravském Horácku*, kterou vydala v roce 2009 spolu s Janem Kučou. Vzhledem k množství informací a použitých materiálů se jedná zatím o jedinou knihu svého druhu. Objevují se zde zejména zaměření z tzv. Kurialova archivu⁵¹ a ve dvou případech i zaměření J. Vajdiše.⁵² Slabinou publikace je však neuvádění pramenů a zdrojů dokumentace. U řady obrazových materiálů navíc chybí hlubší rozbor a text je psán spíše v rovině popularizační než odborné. Ještě viditelnější je tato skutečnost u publikovaného devátého dílu Kurialova *Katalogu lidové architektury*, věnovaného okresu Žďár nad Sázavou.⁵³ Plánované vydání dílu katalogu z okresu Třebíč se bohužel dosud nezdařilo.

Zatím nejnovější prací z tohoto autorského okruhu je publikace *Venkovské stavby na jižním Podhorácku*, kterou Jan Kuča vydal v roce 2013 jako první samostatnou práci bez Věry Kovářů. Práce je z velké části postavená na ojedinělých fotografiích Ondřeje Knolla z počátku 20. století ze sbírky Muzea Vysočiny Třebíč. Obrazová část je ale bohužel velmi vágně popsána včetně nejasného určení zdrojů. Textová část je pak zajímavou směsicí poznatků ze starší vlastivědné literatury, kterou autor doplnil svými poznatky o místní nářeční terminologii. Kromě několika půdorysných schémat, ovšem bez určení původu, se zde objevují i části tří zaměření z tzv. Kurialova archivu. Jedná se o půdorys domu z Rešic⁵⁴ a detaily z řezů domů v Mohelně a Běhařovicích (vše okres Třebíč).⁵⁵ Vzhledem ke kompilativnímu charakteru publikace tak působí poněkud překvapivě pasáž v úvodu, kde autor popisuje záměr „podrobněji monograficky zpracovat všechny subregiony Moravského Horácka,“ což lze touto metodickou cestou naplnit jen velmi povrchně.⁵⁶

---

⁵¹ ZR: 7 objektů, TR: 3 objekty, JI: 3 objekty.

⁵² Čížov, Trhonice.

⁵³ KURIAL/KOVÁŘŮ/KUČA 2011.

⁵⁴ KUČA 2013, 73.

⁵⁵ KUČA 2013, 79, 75.

⁵⁶ Z vlastní zkušenosti jsem se přesvědčil, že opravdu důkladné zpracování materiálu z takto rozsáhlého území není v silách jednotlivce bez jakékoliv institucionální podpory. Tento názor jsem se pokusil vyjádřit i v recenzi na uvedenou publikaci, vydanou v *Průzkumech památek XXI – 1/2014*, 163–164. Pozn. autora.

Do podobné vlastivědně-popularizačně-kompilační kategorie spadá i další publikace z poslední doby, kterou je práce Zdeňka Matějky a Davida Poláčka věnovaná proměnám venkovských staveb na Třebíčsku.⁵⁷ Cílem autorů bylo vytvoření regionálně vlastivědné publikace, čemuž jejich práce odpovídá. Jedná se o směsici veškerých dosavadních i nejnovějších pramenů k vymezené oblasti zahrnující 28 vesnic a městysů. Autoři naštěstí důsledně uvádějí prameny a citace, z čehož je jasně patrné, že vlastní poznatky publikace neobsahuje téměř žádné. Většinu knihy zabírají fotografie E. Tomášové z trebičského muzea (uvedené jen letmo v tiráži). Objevují se zde ale i historické fotografie, pohlednice, mapy stabilního katastru, kresby V. Bělíka a místy i oskenované materiály z kartotéky NPÚ včetně jednoho zaměření od J. Vajdiše⁵⁸ a jedno z Kurialova archivu.⁵⁹ Letmé popisy desítek vyfocených staveb se však omezují pouze na jejich exteriéry. Vnitřní členění domů v 19. století autoři již na začátku označují jako „unifikované“ a pro srovnání přikládají půdorys a řez domu z Drahenic v okrese Příbram (!). Zajímavostí jsou citace z příručky odhadce nemovitostí z konce 19. století,⁶⁰ kde se kromě dvojice vzorových půdorysů objevují i přehledné tabulky s životností různých typů venkovských staveb pohybujících se kolem 100 let.⁶¹

Původní plánová dokumentace venkovských staveb byla jako cenný pramen poznání objevena až koncem 20. století. Na její existenci ve zkoumaném území jako první upozornila v 80. letech Helena Bočková z Muzea Vysočiny v Jihlavě.⁶² Ta se na základě nálezu souboru historických plánů z obecního úřadu v Horních Dubenkách (JI) pokusila analyzovat vývoj místní stavební tradice a dobrala se k datu jejího zániku kolem roku 1928.⁶³ Zároveň se v jejích dvou člancích poprvé objevuje několik jmen zednických mistrů. Do námi sledovaného období patří zejména Augustin Myslík, jehož

---

⁵⁷ MATĚJKA/POLÁČEK 2014.

⁵⁸ MATĚJKA/POLÁČEK 2014, 57.

⁵⁹ MATĚJKA/POLÁČEK 2014, 13.

⁶⁰ Richard KUSÍN: Rozpočty staveb a odhady budov, Praha 1892.

⁶¹ MATĚJKA/POLÁČEK 2014, 122.

⁶² BOČKOVÁ 1983, 171–182.

⁶³ BOČKOVÁ 1994, 260.

projekty nesou datace 1883–1904. Autorka rámcově zpracovala i životopis zednického mistra Josefa Coufala ze Žirovnice, jehož práce již spadají do začátku 20. století.⁶⁴

Rozsáhlý historický materiál z východočeských archivů vydal v letech 1990 a 1995 Luděk Štěpán, ale bohužel se zde vedle řady technických a hospodářských objektů z kraje Vysočina objevuje jen málo plánů obytných venkovských staveb. V obou publikacích jsou to celkem tři plány z okresu Havlíčkův Brod (Kalkov 1, Radňov 20, Uhelná Příbram 40), jeden z okresu Pelhřimov (Budíkov 28) a jeden z okresu Jihlava (Polná 153). Velmi přínosné jsou ovšem textové části publikací, v nichž autor shrnuje poznatky o vývoji jednotlivých částí staveb podle nalezených historických plánů z východních Čech. Zajímavé je také srovnání projektů se skutečnou podobou dochovaných objektů, z něhož vyplývá, že výzdoba průčelí nebyla nikdy prováděna podle projektu, ale štukatér ji řešil zcela samostatně.⁶⁵

Mimořádně obsažnou publikaci k tomuto tématu vydali v roce 2014 také Jiří Škabrada a Martin Ebel pod názvem *Chalupy v Čechách na historických stavebních plánech /1*. Zde se ze zkoumaného území objevuje sice jen pět plánů z Haber (HB) z let 1830–1834,⁶⁶ ale textový rozbor všech dalších plánů poskytuje velmi ucelený přehled o vývoji jednotlivých částí venkovských staveb od 18. do 20. století.

Monografické práce o venkovských zednických mistrech rovněž představují jeden z okruhů, který se blíže dotýká tématu této práce. Vedle studií V. Bělíka a B. Studny však žádná z nich nezasahuje do zkoumané oblasti. Z metodického hlediska je však velmi přínosná obsáhlá monografie *Jakub Bursa a jihočeská venkovská architektura* vydaná v roce 2014.⁶⁷ Díky různorodému kolektivu tvůrců je zde téma natolik důkladně a široce zpracováno, že lze asi v dohledné době jen těžko očekávat další podobnou publikaci. Vedle dokonale zpracovaného historického kontextu nástupu zděných staveb je zde zároveň dokonale popsán život venkovských zedníků v 19. století. Vzhledem k Bursově štukatérské specializaci jsou však veškeré stavby popisovány a zobrazovány

---

⁶⁴ BOČKOVÁ 1994, 261.

⁶⁵ ŠTĚPÁN 1995, 63–67.

⁶⁶ ŠKABRADA/EBEL 2014, 58–66.

⁶⁷ FIBICH/HÁJEK/MÜLLER/ŘANDOVÁ/SKALICKÝ/ŠTORKOVÁ 2014.

jen zvenčí a kromě dvou obecných půdorysů⁶⁸ se zde neobjevují žádná zaměření. Zajímavou skutečností, přínosnou pro tuto práci, je také přiznaná nemožnost jistého určení autorství některých staveb, od nichž se přímo nedochovaly plány nebo účty.⁶⁹

Vedle literatury věnované konkrétně venkovským stavbám je zde potřeba uvést i publikaci přínosnou pro zpracované téma z metodického hlediska. Jedná se o práci Jiřího Škabradý s názvem *Konstrukce historických staveb* z roku 2003, kde se materiál ze zkoumané oblasti objevuje velmi zřídka, ale zato s precizním časovým zařazením.⁷⁰ Do podobného okruhu materiálů náležejí i řídce se objevující stavebně historické průzkumy jednotlivých venkovských objektů a nálezové zprávy OPD z NPÚ.⁷¹

K tématu této práce se okrajově vztahuje i řada dalších odborných i popularizačních textů. Přesto doufám, že nejpodstatnější z nich jsem zde uvedl. Jak tedy z přehledu vyplývá, byla zděná venkovská zástavba z 19. století ve zkoumaném regionu dlouhodobě přehlížena a badatelsky zcela zastiňována roubenými stavbami Žďárských vrchů.

---

⁶⁸ FIBICH a kol. 2014, 35. Horní půdorys domu s dispozicí komorového typu je zde navíc popsán špatně jako chlévní. Pozn. Autora.

⁶⁹ FIBICH a kol. 2014, 217.

⁷⁰ Sudkův Důl (PE), Brtnice (JI), Nová Cerekev (PE), aj.

⁷¹ Trhonic 15 (ZR), Praskolesy 13 (JI), Daňkovice 47 (ZR), aj.

III Lidová architektura 19. století na Vysočině

Většinu historické venkovské zástavby v kraji Vysočina dodnes tvoří zděné domy pocházející z 19. století. Dnešní podoba těchto staveb je sice již dosti odlišná od té původní v době výstavby, ale přesto dosud umožňuje získání řady poznatků o jejich vzniku a vývoji. Tyto zděné stavby však dlouhodobě představovaly jakousi mladší popelku odstrčenou do pozadí archaičtějšími roubenými stavbami. Z hlediska historického vývoje však právě zděné stavby představují typ charakteristický pro 19. století.

Podstatné je rovněž teritoriální vymezení práce na administrativní území kraje Vysočina. Vzhledem k přítomnosti historické zemské hranice, protínající kraj diagonálně ve střední části, představuje totiž tento prostor nárazníkové pásmo badatelských přístupů, v němž nikdy neproběhl komplexnější výzkum a řada cenných historických objektů byla díky tomu nepovšimnuta a zničena.

Cílem této práce je tedy zmapování především dochovaných zděných venkovských staveb a objasnění vývoje jejich jednotlivých částí. Dalším cílem je pak zjištění jejich tvůrců a poznání procesu jejich práce včetně provádění štukové výzdoby představující svébytný druh užitého umění. Prostředky k dosažení vytyčených cílů jsou vlastní dokumentace dochovaných objektů, vyhodnocení starších zaměření a zpracování dosažitelné historické plánové dokumentace.

1 Územní a historické vymezení⁷²

Kraj Vysočina byl úředně ustanoven v roce 1997 jako administrativní celek sestávající z pěti okresů: Jihlava, Pelhřimov, Havlíčkův Brod, Žďár nad Sázavou a Třebíč.⁷³ Jedná se o území, v němž se setkává a prolíná několik kulturních tradic, což je dáno jak historií osídlení, tak i hospodářským a společenským vývojem. Zjednodušeně lze říci, že se jedná o zhruba oválné území o šířce kolem 100 km, protnuté na ose

---

⁷² Podrobnějšímu zpracování tématu teritoriálního a historického vývoje daného území jsem se již věnoval ve své diplomové práci a tato kapitola je proto jen shrnutím nejpodstatnějších skutečností. MINÁŘ 2008, 21-34.

⁷³ Značky okresů PE, JI, HB, ZR a TR budou používány pro upřesnění lokalizace v celé práci. Pozn. autora.

jihovýchod – severozápad vrchovinou, lemující historickou hranici Čech a Moravy.⁷⁴ Nadmořská výška více než poloviny území tak přesahuje 500 metrů nad mořem. Oblast byla proto kolonizována až ve vrcholném středověku, a to nejdříve podél historických zemských stezek. Nejnížší a zároveň nejúrodnější oblasti se nacházejí zhruba v jihovýchodní a severozápadní části kraje, odkud také bylo prováděno nejvýraznější osídlování regionu (želivští premonstráti a třebičští benediktini). Zvláštní kapitolou se pak stalo založení královského města Jihlavy spojené s příchodem velkého množství německy hovořících horníků. Přestože těžba stříbra skončila již po necelých sto letech, stal se německý živel výrazným prvkem pro podstatnou část regionu na mnoho dalších století. Vlivem absence většího města jako pozdějšího průmyslového centra se však osídlení kraje vyvíjelo až do 19. století polycentricky, což umožnilo vznik husté sítě menších sídel. Během 19. století tak sice oblast setrvala v závislosti na zemědělsko-řemeslné produkci, ale paradoxně se pro ni tehdy stala přínosná poloha mezi třemi blízkými metropolemi podunajské monarchie: Vídní, Brnem a Prahou. Díky společensko-ekonomickému vývoji po skončení napoleonských válek zde tak došlo během první poloviny 19. století k výraznému demografickému nárůstu, a to především v menších sídlech. Pro naše téma je podstatná skutečnost, že tento nárůst výrazně ovlivnil stavební činnost v regionu, a tak zde velmi záhy došlo k nástupu a rozvoji zděných staveb.⁷⁵ Vývoj po roce 1848 však poněkud změnil podmínky, a proto postihl region od 70. let 19. století demografický odliv směrem do měst, který trval až do prvních desetiletí 20. století.

2 Starší venkovské stavby

Podobu nejstarší generace staveb z doby zakládání vsí lze dnes již zjistit pouze prostřednictvím archeologických nálezů. Dvě zaniklé vsi byly ve druhé polovině 20. století zdokumentovány v jižní části zkoumaného území. Jedná se o Mstěnice

---

⁷⁴ K prvnímu zřízení kraje nerespektujícího historickou hranici Čech a Moravy došlo v letech 1949-1960. Údajně se jednalo o politický záměr přiblížit české země Slovensku. V dnešní době tak historickou hranici respektuje pouze rozdělení církevních diecézí, které je díky tomu v územním rozporu se státní správou. Pozn. autora.

⁷⁵ Zajímavou ilustrací tohoto stavebního „boomu“ je i statistické vyhodnocení zachycených datací na štukově zdobených průčelích, které spadají přesně do let 1815-1880. MINÁŘ 2008, 34.

u Hrotovic (TR)⁷⁶ a Pfaffenschlag u Slavonic (JH).⁷⁷ Zde odhalené stavby, pocházející zhruba ze 14. století, měly trojdílnou dispozici a jejich stěny byly kombinací roubených a zděných konstrukcí. Podobný typ staveb lze v tomto období předpokládat i v celé jižní části zvoleného území. Vzhledem k povaze materiálu je možné odhadnout, že roubené stavby šlo postavit rychleji než zděné, což jistě hrálo významnou roli při zakládání lesních lánových vsí, vyměřovaných zpravidla kolem pramene tryskajícího v lese. Nevýhodou roubených staveb ale byla jejich nižší životnost, která v místním vlhkém a chladném klimatu většinou nepřesahovala dvě století. Hledisko trvanlivosti se proto stalo nejpodstatnějším faktorem při přestavbách starších domů, jejichž opravy vždy směřovaly od konstrukcí roubených ke zděným. Starší roubené stavby navíc časem dostaly nádech chudších obydlí, což urychlilo jejich masivní zánik na většině území kraje. Díky tomu, že vesnice byly kontinuálně obývány, se nám ve zvoleném území dochovalo jen velmi málo objektů starších než z 18. století. Vedle ojediněle zachované tzv. Štáflovy chalupy v Havlíčkově Brodě tak nejstarší známé venkovské stavby představují pouze zděné goticko–renesanční sýpky, řídce se objevující v západní polovině kraje. Ty zřejmě patřily k prvním celozděným stavbám budovaným na vsích nedlouho po jejich založení a svojí konstrukcí v podstatě předjímalý pozdější vývoj. Jejich vznik většinou souvisel s podnikatelskými aktivitami měšťanů z blízkých center.⁷⁸

2.1 Roubené stavby a jejich přezdívání

V rámci Kraje Vysočina se dochovaly historické roubené stavby v několika různých oblastech. Nejvýraznější z nich je severní část okresu Žďár nad Sázavou, což je styčné území s Pardubickým krajem, na jehož ploše se nachází několik významných souborů roubených staveb a muzeum lidových staveb Vysočina. Místní roubené stavby lze rozdělit na dva základní typy. Jedním je soliterní typ komorochlévního domu s příčně

---

⁷⁶ Vladimír NEKUDA: Mstěnice, zaniklá ves u Hrotovic, Brno 2000.

⁷⁷ Vladimír NEKUDA: Pfaffenschlag, zaniklá středověká ves u Slavonic, Brno 1975.

⁷⁸ V kraji Vysočina jich bylo doposud určeno osm. Šest jich stále stojí a jsou památkově chráněné, další dvě zanikly koncem 20. století a jedna byla demolována před polovinou 19. století. U dvou objektů byly určeny roky výstavby 1557 (Smilov, HB) a 1576 (Jiříčky, PE) pomocí dendrochronologických vzorků a u dvou byly nalezeny datace ve sgrafitu. Podrobněji: MINÁŘ 2014b, 10–41.

průchozí síni vázaný spíše na horské prostředí. Druhým je podélný typ s komorovou dispozicí a připojenými chlévy, bližší podhorskému prostředí a zároveň častěji přezdívaný.⁷⁹ Domy v této oblasti se vyznačují zejména výrazným podlomením ve štítě. Většina zaznamenaných domů pochází z první třetiny 19. století a jen výjimečně se zde objevují objekty z 80. let 18. století.⁸⁰

Další oblast se nachází o něco dále k severozápadu v severní části okresu Havlíčkův Brod. Zde se řídce dochovaly menší roubené domy komorového typu, jejichž chlévy bývají umístěny spíše samostatně naproti domu. Místní domy se vyznačují předsazenými bedněnými štíty a většinou bývaly přezdívány celé. Podobně jako na Žďársku se zde vyskytují spíše objekty mladšího data a velmi často po radikální rekreační přestavbě.

Vedle těchto dvou homogennějších oblastí se na zbývajícím území kraje objevují dochované roubené objekty již jen velmi zřídka. Jedná se navíc spíše o hospodářské stavby. V okresech Pelhřimov a Havlíčkův Brod se dosud hojně vyskytují roubené převážně jednoprostorové sýpky a místy i obdélné stodoly.⁸¹

Jak je patrné z historické plánové dokumentace, představovaly roubené konstrukce pro většinu zkoumaného území v 19. století již archaický prvek a jejich projekty se objevují jen zcela mimořádně. Na Novoměstsku a Žďársku tedy viditelně byla výstavba roubených domů úředně tolerována i v letech 1752–1833, kdy byla již ve většině kraje zakázána.⁸² Vývoj se zde díky tomu příliš neposunul a spíše byly konzervovány archaické principy. Pro záměr této práce jsou tedy podstatnější spíše exempláře dochované v oblastech, kde byl legislativní zákaz roubených staveb dodržován a díky tomu zde došlo k rozvoji zděného stavitelství. Dochovaných exemplářů roubených staveb však zde není mnoho a vzhledem k jejich stáří je nutné je hledat ukryté pod mladšími stavebními vrstvami.

---

⁷⁹ Např. Ubušínek 8 (ZR) se zděnými chlévy, roubenou světnicí a uzavřeným dvorcem poličského typu. Pozn. autora.

⁸⁰ Datace byla odvozena z nápisů na záklopech. Nejstarší letopočty se objevují v Ubušíně 24 a 53, Trhonicích 4, Jimramově 145, Borovnici 60 a Křižánkách čp. 15. KOVÁŘŮ 1982, 3.

⁸¹ Polygonální stodoly se zde vyskytovaly ještě ve druhé polovině 20. století. V současné době se v kraji nachází zřejmě poslední rozpadající se exemplář v Těchobuzi (PE) při čp. 16. Pozn. Autora.

⁸² ŠKABRADA/EBEL 2014, 16–17.

Nejběžnějším typem, který je takto možné najít, jsou stavby s ponechanými částmi roubených světnic. Z dochovaných exemplářů je patrné, že nejčastěji bývala přezdívaná štítová stěna. Důvodem byla pravděpodobně kombinace několika faktorů: snaha zvětšit okna do návsi, zbavit dům nežádoucí roubené (a tedy chudé) tváře a zřejmě i praktické důvody. Štít roubené stavby totiž tvoří poslední vazba krovu, kterou tak bylo možné podepřít a nový zděný štít jednoduše přistavět před něj. Zajímavé příklady této úpravy můžeme najít například na domech v Košetících čp. 34 (PE), v Hořepníku čp. 93 (PE), na mlýně čp. 15 v Trhonicích (ZR), nebo na tzv. Nápravníkovu stavení v Humpolci čp. 338 (PE), datovaném do roku 1793 (viz kapitola 2.1.2).

Dodatečné přezdění starších roubených světnic také někdy bývá patrné díky tomu, že mladší konstrukce bývaly již zděné z cihel. Mezi síňovým dílem zděným z kamene a mladším světnicovým dílem tak může být čitelná konstrukční spára, jako je tomu například u domu čp. 22 v Nové Vsi (viz kapitola 6.1.2). Vedle pátrání po dochovaných exemplářích této vývojové etapy je také možné ji občas zachytit na historických fotografiích. Zajímavé objekty tohoto typu byly zachyceny například v Dlouhé Vsi (HB).⁸³

Dále bych rád blíže rozebral dvě výraznější stavby uvedeného typu, které považuji pro téma této práce za nejpřínosnější.

2.1.1 Štáflova chalupa – Havlíčkův Brod čp. 2015

Ojedinele dochovaný archaický dům venkovského typu stojí na okraji severního předměstí Havlíčkova Brodu v mírném jižním svahu. Dům, jehož jádro bylo dendrochronologicky datováno⁸⁴ do roku 1511, je pozůstatkem místní středověké zástavby podél cesty z náměstí. Jedná se o dosud nejstarší známý objekt svého druhu v celém kraji (viz obr. 54).

Dům má nepravidelný obdélný půdorys, krytý asymetricky nasazenou sedlovou střechou s valbičkami. Štít je orientován na jih směrem k náměstí a hlavní vstup je umístěn na západním podélném průčelí. Dispozice domu je trojdílná, dvoutraktová s pravostrannou orientací. Hlavní trakt je patrový a zadní trakt přízemní. Jizba na jižní straně a komory v patře jsou roubené a omazávané, zbytek domu je zděný. V domě je

⁸³ Snímky z poloviny 20. století podepsané Hellegger jsou uloženy v archivu NPU GnŘ v Praze.

⁸⁴ Tomáš KYNCL: Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků domu čp. 2015 (Štáflova chalupa) v Havlíčkově Brodě, Brno 2014.

dvojice černých kuchyní. V prvním dílu hlavního traktu se nachází vysoká roubená jizba o rozměrech 510/470cm. Je prosvětlena ze dvou stran čtveřicí malých oken a nad středem západní stěny se nachází ještě horní větrací okénko. Povalový strop jizby je podpírán trámem v příčném směru. Síň o stejné šířce jako jizba je přístupná z ulice klenutým vstupem a prosvětlena dvojicí štěrbinových okének po jeho stranách. Vlevo za vstupem jsou umístěny schody do patra, vpravo schody do sklepa pod jizbou. Do pravého rohu síně je vestavěna masivní černá kuchyně s novodobým plochým stropem, kterým je zakryto otevřené ústí komínu. V levém rohu kuchyně je vezděn široký tahový komín, nahoře svedený do kónického tělesa. V čelní stěně a ve stěně vlevo jsou niky. Ve stěně vpravo je nika z vnější strany kuchyně. Ve třetím dílu hlavního traktu se nachází světnička, do jejíhož pravého rohu je vestavěna další černá kuchyně. Tato kuchyně má niky po třech stranách a strop je otevřen do kónického ústí komínu. Vedlejší trakt, tvořený třemi plochostropými místnostmi, je přístupný příčně umístěnou chodbičkou, vycházející z levého rohu síně. Z této chodbičky se vstupuje po každé straně do jedné místnosti. Třetí nejmenší místnost, obrácená do jižního štítu, je přístupná z jizby. Prostor v patře nad hlavním traktem zabírá v prvním dílu roubená a omazávaná hmota jizby. Zbývající prostor zabírá užší síň s dvojicí komor po stranách. Oběma komorami prochází kónické části komínů. Krov je hambalkový, bez podélného ztužení, nad vedlejším traktem tvořený pouze námětky. Krytinou jsou novodobé šindele. Sklep pod domem má chodbový charakter a je vytesán i se schody do místní drolivé horniny.⁸⁵

Dům byl v první etapě z roku 1511 hmotově dosti podobný současnému stavu, pouze s mnohem větším podílem roubených konstrukcí. Dymná jizba byla ze strany síně zřejmě vybavena dřevohliněným dymníkem, který lapal kouř a odváděl ho do podkroví, odkud pak vycházel skulinami ve střeše. Podle nedávného dendrochronologického rozboru⁸⁶ byl dům přestavěn již po 170 letech. Roubení sýpek v patře a krov byly totiž datovány do roku 1688. Tento údaj, potvrzující teorii o dvousetleté morální životnosti domů, nám zároveň ukazuje časový horizont, od kterého začal být dům pouze přezdíván. Ať již byly důvody přestavby jakékoliv, týkala se především horní části stavby. Lze tedy předpokládat, že právě v této fázi došlo k odstranění původního

---

⁸⁵ Martin EBEL / Jiří ŠKABRADA: Havlíčkův Brod čp. 2015, Stavebně historický průzkum, Praha 1993, nepublikováno.

⁸⁶ KYNCL 2014.

dymníku, vybudování první černé kuchyně v síni a zároveň k úpravě jizby nad světnicí. Další etapu přestaveb domu lze předpokládat v souvislosti s rozšířením funkcí domu po umístění latinské školy v první polovině 18. století. Tehdy mohla být zřízena druhá subtilnější černá kuchyně v někdejší komoře. Zadní trakt s menšími místnostmi byl přezděn v průběhu 18. nebo 19. století, tedy v době, kdy již mohly být místnosti vytápěné z obou černých kuchyní. V 19. století pak zřejmě ještě došlo k přestavbě komínů a snad i částí kuchyní, jejichž životnost musela být rovněž omezená. Nejmladší historickou etapou je pak podezdění ústí komínu v černé kuchyni v síni a její doplnění širokým tahovým komínem někdy na přelomu 19. a 20. století.

Přes značnou nejasnost v překrývání jednotlivých etap lze dům vidět jako ukázkový příklad pozvolného vývoje nepřetržitě fungující stavby během pěti století. Jasně čitelný je zejména posun od původní převahy roubení k preferenci zděných konstrukcí i při zachování totožné hmoty objektu. Důležitým faktorem je zde také doba životnosti konstrukcí. U roubených stěn se jedná o rozpětí 150–200 let, u topenišť a systému odtahu kouře o dobu 50–100 let. S těmito limity lze zhruba počítat i ve venkovském prostředí, kde však mohlo jít i o periody kratší díky ustájení dobytka a s ním spojeným náročnějším vlhkostním režimům.⁸⁷

2.1.2 Nápravníkovo stavení – Humpolec čp. 338

Nenápadný přízemní domek stojící na jižním předměstí Humpolce ve čtvrti nazývané Zichpil v nadmořské výšce 550 metrů. Tato čtvrť vznikla v 18. století jako domkářská zástavba v prostoru mezi hlavním náměstím, hřbitovem a o sto let starší židovskou čtvrtí. Největší rozkvět zde nastal po roce 1781, kdy došlo ke zrušení nevolnictví a s tím i stěhování obyvatel z venkova do měst. Nově příchozí se živili především řemeslnou a nádenickou prací. Z těchto důvodů také dům čp. 338 není běžným venkovským obydlím. Vzhledem k tomu, že byl ale dendrochronologicky datován⁸⁸ do roku 1793, jedná se o cennou ukázkou tehdejší stavební produkce, která byla okolnímu venkovu velmi podobná (viz obr. 55).

---

⁸⁷ Zajímavé srovnání viz KUSÍN 1893.

⁸⁸ Tomáš KYNCL: Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků roubeného domu čp. 338 v Humpolci (okr. Pelhřimov), Brno 2009.

Dům byl původně postaven jako roubený, ale v roce 1840 byl přestavěn a zčásti přezděn. Objekt obdélného půdorysu je orientován štítem k severu směrem k náměstí. Stojí v mírném jihozápadním svahu a vchází se do něj skrz přístavek u jihozápadního nároží. Dům má sedlovou střechu s námětky krytou šindelem. Nad jižním štítem je valbička. Fasády jsou hladce omítané, roubené části mají pouze bílené spáry. Jižní štít je svisle bedněný, severní je zděný. Dispozice je dvoudílná, levostranná s velkou síní, v níž je umístěna černá kuchyně. Světnicový díl je rozdělen na větší obytnou místnost a úzkou zadní světničku, sloužící původně jako komora. Okna do štítu mají segmentově zaklenutá nadpraží ve špaletě. Síně přístupná z přístavku je široká 3,5m a zabírá celý druhý díl domu. Je prosvětlená dvojicí štěrbinových oken v jižní štítové stěně. Vlevo za vstupem je vchod do sklepa a vpravo jsou dřevěné schody na půdu. Ve střední části síně je ke stěně světnice přisazena černá kuchyně o vnitřních rozměrech 2/1,5m. Kuchyně je klenutá valenou klenbou a v pravém zadním rohu je do ní dodatečně vezděn široký tahový komín. Ve stěně proti vstupu do kuchyně jsou nízké dveře do záchodku přisazeného k jižní fasádě. Vlevo v zadní části síně jsou zazděné dveře do komory. Krov je hambalkový se středovou stolicí. Sklep umístěný pod světnicí má valenou kamennou klenbu.

V roce 1793 byl dům postaven zřejmě jako celý roubený, pouze se zděnou konstrukcí černé kuchyně. Střecha měla valbičky na obou stranách a západní stěnu domu lemoval úzký vstupní přístavek, tehdy pravděpodobně bedněný. Na klenbě kuchyně spočíval komín s otevřeným dymníkovým ústím, ale v plné výši zděný. Tato skutečnost zřejmě způsobila, že byl dům na mapě stabilního katastru v roce 1838 označen jako nespalný, přestože muselo být roubení patrné. Zřejmě již od počátku zde ale byly problémy s vlhkostí poškozující roubené stěny. Již v roce 1840 zde proto proběhla velká přestavba. Roubené stěny byly na nárožích přezděny a obezděny. Severní štít byl zcela stržen a vyzděn až do hřebene. Nejmenší část roubení zůstala v jižní stěně, kde bylo tehdy proraženo větší okno osvětlující vstup do černé kuchyně. V téže době byl zřejmě zvětšen vstupní přístavek o dva malé chlívky, kryté navazující pultovou střechou. Poslední přestavba zde proběhla asi na přelomu 19. a 20. století, kdy bylo podezděno ústí komínu a vstup do černé kuchyně byl zúžen. Od druhé poloviny 20. století byla historická zástavba Zichpilu zdemolována, takže v dnešní době

představuje dům čp. 338 poslední exemplář svého druhu. V letech 2008 a 2011 byl objekt velmi citlivě rekonstruován a v současné době je zde provozován skanzen.⁸⁹

Dům je zjednodušenou variantou regionálně běžného venkovského domu z 18. století, pouze zkrácený o třetí komorový díl. Funkce chybějícího dílu byla přesunuta do úzkého traktu za světnicí, který nebyl vytápěný, ale pouze temperován přílehlou kobkou pece. Vstup do této místnosti byl z pozice kuchyně umístěn přesně na opačné straně než vstup do sklepa, což muselo být při vaření dosti nepraktické. Všechny zbývající funkce, které nebylo možné přesunout jinam, tak musel pokrýt prostor síně, což je patrné z řady přezdívek a nik v jižní stěně proti vstupu do kuchyně.

2.2 Zděné venkovské stavby z 18. století

Díky četnosti přestaveb je dnes již téměř nemožné nalézt přes 200 let starý zděný venkovský dům, který by neprošel zásadními změnami v 19. a 20. století. Na zkoumaném území však existuje jeden zděný objekt, který se v mnoha směrech podobá stavbám z přelomu 18. a 19. století. Jedná se o dům **čp. 16 v obci Horní Pohled'**, upravený jako součást selského muzea Michalův statek, věnovaného době před rokem 1848.⁹⁰

Obec Pohled' se nachází jihovýchodně od Světlé nad Sázavou v nadmořské výšce 410 metrů. Dům je přízemní, obdélný, stojící ve východní části návsi, kde tvoří severozápadní stranu nepravidelné trojstranné usedlosti. Dům orientovaný bedněným štítem k západu je hladce omítaný a kryje ho sedlová šindelová střecha s valbičkou. Dispozice je trojdílná, levostranná, komorového typu s chlévem připojeným ve čtvrtém dílu.

Světnice zhruba o rozměrech 5/5m má povalový strop podepřený dvojicí trámů v příčném směru a je prosvětlena trojicí malých čtvercových oken v segmentově zaklenutých špaletách. Trámové zárubně oken jsou odhalené v líci zdiva a jsou v nich vsazena jednoduchá okna připevněná obrtlíky. Výplně oken tvoří šestiboké skleněné tabulky zalité do olova. V pravém rohu světnice se nachází zděný blok s pecí, keramickou kobkou vyhřívacích, nepřímo obsluhovaných kamen a kamnovec.

---

⁸⁹ Podrobnosti na www.castrum.cz.

⁹⁰ Objekt byl do současné podoby upraven po roce 2003, kdy jej získala obec provozující muzeum. Vzhledem k poučeným úpravám je ale dnes již těžké určit skutečný stavební vývoj objektu. Podrobnosti o provozu muzea na www.michaluvstatek.cz. Pozn. autora.

Ze světnice se obsluhuje pouze nástěnný krbeček ve zdi za dveřmi, který sloužil ke svícení loučemi. Sopouch krbečku vede v síle zdi až nad dveře do černé kuchyně, kde ústí do dymníkového komínu. Užší druhý díl domu zabírá hlubší síň se schody do sklepa a za ní černá kuchyně. Kuchyně je klenutá valenou cihlovou klenbou a nad jejím vstupem je v klenbě umístěno dymníkové ústí komínu. Na levé stěně kuchyně je pod klenutým pasem umístěna tradiční sestava příkládacích otvorů. Parapet pod otvory je hluboký pouze na šířku cihly. Vlevo je obdélný otvor na příkládání do kamen s jedním výdechem a vpravo segmentově klenuté ústí pece s dvojicí výdechů. Ve stěně je patrná ještě jedna generace zaslepených výdechů na kouř náležejících zřejmě starší peci. Třetí díl domu tvoří komora s povalovým stropem, prosvětlená jediným oknem ze zápraží. Ze zadního rohu komory je možné projít do chléva ve čtvrtém dílu domu. Nečleněný chlév má rovněž povalový strop podepřený pěti trámy v příčném směru. Přístupný je jednokřídlými dveřmi ze zápraží a osvětlen je dvojicí štěrbinových oken po jeho stranách. Menší okno je i ve východním štítě. Vstup na půdu je umístěn zvenčí, vpravo od okna komory.⁹¹

Dům byl zřejmě postaven na přelomu 18. a 19. století, ale řada archaických detailů, včetně oken, dveří a stropů se vyskytovalo již druhé polovině 18. století. Době kolem roku 1800 odpovídá zejména způsob vytápění světnice pomocí vyhřívacích nepřímo obsluhovaných kamen.⁹² Ve stávající zděné podobě je dům zachycen i na mapě stabilního katastru z roku 1838. Koncem 19. století byla kamna ve světnici zřejmě nahrazena sporákem a klenba kuchyně byla podklenuta nižší segmentovou klenbou. Chlév byl původně klenutý plackovými klenbami, které však časem dožily a na přelomu 19. a 20. století byly proto nahrazeny segmentovými klenbami do ocelových nosičů. Stávající trámový strop chléva je již novodobou úpravou z počátku 21. století.

Přes řadu výhrad k autenticitě tak představuje dům čp. 16 v Pohledí ojedinělý exemplář čistě zděné venkovské stavby, kterých nebylo v severní části kraje na přelomu 18. a 19. století mnoho.⁹³ Do počátku 19. století totiž v této oblasti na venkově převažovaly stavby s převážně roubenými konstrukcemi.

---

⁹¹ Sklep ani krov se mi před dokončením práce nepodařilo zdokumentovat. Krov je údajně nový, vaznicový, vyzdvižený v roce 2001, jak uvádí nápis na záklopu. Pozn. autora.

⁹² Stávající kamna byla nově vytvořena podle zbytků kachlů nalezených v zásypu na půdě. Pozn. autora.

⁹³ Zajímavý je i sousední dům čp. 24, který má roubenou světnici, široký komín a zřejmě pochází také z přelomu 18. a 19. století. Pozn. autora.

3 Vývoj lidové architektury v 19. století

Tradiční venkovské stavitelství bylo od poloviny 18. století výrazně ovlivněno úředními nařízeními, jejichž cílem byla minimalizace nebezpečí požárů. Mělo se tak dít pomocí zákazů dřevěných konstrukcí, nejprve v prostoru komínů a topenišť a později i v konstrukci celých staveb. Patenty a nařízení se stále přesněji specifikovanými podmínkami byly vydávány opakovaně až do první čtvrtiny 19. století, z čehož vyplývá, že jejich efektivita asi nebyla v praxi příliš veliká.

3.1 Stěny

Vlivem protipožárních nařízení došlo v průběhu 19. století k masivnímu přechodu od roubených konstrukcí ke zděným. Na území dnešního kraje Vysočina se tento přechod uskutečnil v několika etapách, rozlišitelných na mapách stabilního katastru. Již v první třetině 19. století převládly zděné stavby na vesnicích v jižní části kraje, zhruba od linie mezi Telčí a Třebíčí. Další oblasti s převahou zděných staveb se již před polovinou století vytvořily v okolí Jihlavy (Iglauer Sprachinsel) a Pelhřimova. Jak je patrné z historické plánové dokumentace, docházelo po polovině 19. století ve velké míře k přezdívání dosud částečně roubených staveb i v dalších částech kraje. Do začátku 20. století se pak dochovala již jen menší část poloroubených domů, zaznamenaných již na nejstarších fotografiích. Výjimku představuje severovýchodní část kraje za linií vymezenou zhruba Novým Městem na Moravě a Chotěboří, kde byla roubená výstavba úředně tolerována.

Realizace nařízení jistě závisela především na schopnostech místních stavitelů a zednických mistrů, kteří procházeli školením v rámci cechů a tovaryšských cest. Určité zvýhodnění lze také předpokládat v oblastech, kde byl historicky těžen kámen. Jak je totiž patrné například z torza domu na návsi v Šimanově (JI), býval v některých oblastech ke stavbě používán pouze sbíraný a lámaný kámen. Pojivem byl zpravidla jíl nebo různé vápeno–písčité směsi podle místních podmínek. Výroba nepálených cihel měla na venkově již starší tradici, ale k jejich širšímu využití začalo docházet až na počátku 19. století.

Názornou ukázkou první generace takto budovaných zděných staveb z doby zhruba kolem roku 1820 se mi podařilo zachytit při opravě fasády v Pošné čp. 4 (PE). Spodní část domu byla zděná z kamene a lichoběžníkový štít z nepálených cihel. Mladší

obezdívky kolem dodatečně zvětšovaných oken a nástavba štítu při výměně krovu již byly realizovány z pálených cihel.

Významnou roli v nárůstu používání cihel hrály malé lokální cihelny, které se od druhé čtvrtiny 19. století stavěly v každé větší obci. Jen v okolí Telče údajně bylo na konci 19. století sedm.⁹⁴ Jeden z posledních dochovaných objektů tohoto typu v regionu se nachází v Nové Vsi (JI). Drobné cihelny byly zřejmě zavírány až začátkem 20. století, kdy stavební konjunktura v oblasti ustávala a trh zřejmě již ovládly větší cihelny – kruhovky. Původní podobu a umístění těchto staveb je dnes již většinou možné zjistit jen z historické plánové dokumentace.⁹⁵

K výraznějšímu rozšíření používání pálených cihel zřejmě došlo po polovině 19. století, neboť řada domů z této doby je již postavena z cihel i kamene, a to v nepřeberných variantách. Kolem roku 1870 se již začínají objevovat domy postavené čistě z cihel, jejichž stáří jsem měl možnost určit díky datacím na zanikající štukové výzdobě. Výběr materiálu však určitě souvisel s osobou provádějícího stavitele a rovněž se solventnosti stavebníka.

Roubené konstrukce se na stěny světnic ze setrvačnosti používaly místy až do pozdního 19. století. Na historické plánové dokumentaci se objevují například ještě v letech 1873 a 1885 na projektu z Dudína (JI; obr. 10). Jednalo se však již o výjimky. Celoroubené stavby v této době již představovaly archaismus zejména z požárního hlediska, a byly proto navrhovány pouze mimo sevřenou venkovskou zástavbu. Důkazem jsou například projekty hájoven z 80. let do okolí Krucemburku a Havlíčkovy Borové. Oproti tomu byly hospodářské objekty v řadě vsí běžně roubené až do poloviny 19. století, což je viditelné i na mapách stabilního katastru. Nejmladší projekt roubené stodoly jsem zachytil z roku 1897. Přezdívání stodol pak pokračovalo až do poloviny 20. století.

Zajímavý příklad používání roubené konstrukce ve zděném objektu jsem zaznamenal na severozápadním okraji okresu Jihlava (Dudín, Boršov). Jedná se o použití nízkého roubeného věnce pod pozednicí, spočívajícího na pilířové konstrukci s bedněnými výplněmi. Tímto způsobem byla vynesena střecha nad chlěvním traktem domu a

---

⁹⁴ KOVÁŘŮ 2005a, 318.

⁹⁵ ŠTĚPÁN 1990, 85–87.

navazující kolnou. Jeden z objektů nesl dataci 1865. Vzhledem k úzce vymezené oblasti výskytu je patrné, že se jednalo o prvek používaný pouze místním stavitelem.⁹⁶

Nejmladším typem konstrukce nenosných stěn, spadajícím již do konce 19. století, jsou omítané bedněné konstrukce. Jednalo se zjevně o velmi laciný typ konstrukce, který ale zároveň mohl nést štukovou výzdobu, kterou bychom za lacinou jistě nepovažovali. Škála typů těchto konstrukcí je dosti bohatá a sahá od slaměno–tyčkových roštů až po konstrukce z drátů, latěk a rákosu na principu svislých podhledů. Zajímavé bylo zejména zjištění, že tyto konstrukce se nacházejí i pod mnoha secesně zdobenými štíty nesoucími datace z počátku 20. století (Lukavec 136, Krátká Ves 48, Zachotín, aj.).

3.1.1 Okna

Nedílnou součástí stěn byla okna, jejichž velikost, tvar, způsob zavěšení a ovládání se během 19. století výrazně proměnily. Vývoj se však nezastavil ani ve 20. století, takže spíše než ve světnicích lze dnes najít historická okna v komorách.

Nejstarší typy oken zděných staveb byly menší, jednoduché, osazené na kovaných závěsech. Vnější parapety byly ve zkoumané oblasti často kamenné a jednoduše profilované (Telč SM 55, Nový Rounek 14, Batelov 22), vnitřní parapety pak dřevěné. Křídla oken byla čtyř až šestitabulková se skleněnými výplněmi, které počátkem 19. století nahradily archaičtější formu se zasklením šestiúhelníkovými terči. Křídla osazená za lícem zdiva se v zimě rosila, takže v parapetu musel být vytvořen systém sběrných žlábků svádějících vodu do vyjímatelné nádoby pod parapetem (Poříčí 16). Kolem poloviny 19. století se začínala osazovat druhá vnější křídla v líci zdiva, jejichž životnost byla vzhledem k vystavení povětrnostním vlivům mnohem nižší. Okna z této doby jsou již také vyšší a někdy osmitabulková.

V 60.–80. letech se následně rozšířila móda oken se segmentovým nadpražím. Esteticky zajímavý prvek byl však spojen s technicky nešťastným zakřivením dřevěného profilu horní části okenního křídla, jehož životnost tak byla výrazně snížena. Tato skutečnost následně vedla k masivnímu rušení těchto oken, což se často projevilo i na úpravách štukové výzdoby rámuující původně tato okna.

---

⁹⁶ Podobný prvek ze stejné doby jsem na zděných venkovských objektech zaznamenal na Chebsku. Nejsem si ovšem jist, zda v tomto případě nebyl převzat spíše z prostředí roubených staveb. Pozn. autora.

Poslední generaci pak představují okna špaletová, k jejichž rozšíření došlo až koncem 19. století. Většinou měla již členění ve tvaru T s horní výklopnou částí. Okna se zároveň začala osazovat mírně za lícem zdiva, díky čemuž byla relativně chráněna před deštěm. To také umožnilo jejich zdobení řezbářskými detaily s historizujícím tvaroslovím (Vatín 2, Lidmaň 72).⁹⁷

3.1.2 Zděné almary

S tématem stěn souvisí ještě jeden zajímavý prvek, který se mi podařilo zaznamenat v několika objektech. Jedná se o zděné almary či misníky, umístěné zpravidla ve světnici, na opačné straně než topeniště. Oproti běžným misníkům budovaným v nikách šlo v tomto případě o fenomén ryze praktický, neboť v podnoži těchto almar procházela stěnou šíje klenby nad schody do sklepa. Horní hrana almary pak mohla být zdobená profilovanou římsou podobnou jako na průčelí. Zaznamenané exempláře z poloviny 19. století se tak již zřejmě minuly s osvětlovacími krbečky ve stěně při topeništi (Poříčí 16).

3.2 Stropy

Vývoj stropních konstrukcí během 19. století směřoval podobně jako vývoj stěn směrem od spalnému k nespalnému materiálu. Dělo se tak ale zejména z hlediska povrchu, neboť vodorovné konstrukce mohly být nahrazeny zděnými jen v případě zaklenutí prostoru. Další podstatnou změnou bylo oddělení konstrukce stropu od konstrukce krovu, což proběhlo opět v souladu požárními řády z první třetiny 19. století.⁹⁸

Z hlediska vývoje představují nejstarší typ povalové stropy, příčně podepřené vazným trámem. Poval mohly tvořit kuláče, půlkuláče nebo hrubě přitesané trámy. V provedení nad užším půdorysem mohly být trámy kladeny příčně a vazný trám byl pouze jedním z nich (Lhotice 24). Horní krycí vrstvou stropu byla hliněná mazanina,

---

⁹⁷ Detailní rozbor všech zaznamenaných typů oken zde raději z kapacitních důvodů vynechávám. Vzhledem k množství zajímavých exemplářů ale plánuji časem toto téma zpracovat formou samostatné studie. Pozn. autora.

⁹⁸ ŠTĚPÁN 1995, 32.

kteřá byla již přímo pochozí (Pohled 16, Skorotice 17).⁹⁹ Mladší generace povalových stropů již měla oddělenou konstrukci od krovu, takže trámy nesoucí poval již byly zpravidla uloženy v podélném směru (Nová Buková 7, Simtany 20). Pokročilejší typ představují stropy s prkenným záklopem na perodrážku, na kterém spočíval násyp a na něm teprve pochozí vrstva (Poříčí 16). Nad těmito stropy byly často používány jako pochozí povrch pálené dlaždice nazývané topinky nebo půdovky. Nejmladší vývojovou etapu pak představují dvojdílné trámové stropy s omítanými podhledy na rákosové konstrukci, které se na venkově objevují v poslední třetině 19. století (Nový Rounek 14). Nejstarší projekt světnice s dvoudílným stropem a omítaným podhledem jsem zachytil z roku 1877 (Dalešice 52). Zdá se však, že vývoj nebyl všude stejný a nelze v něm vysledovat jasnou souslednost. Stropy s omítaným podhledem, doplněným o štukový reliéfní dekor, se totiž objevují i v domech z počátku a z poloviny 19. století (Telč SM 55, Babice 22). Pravděpodobně jsou tak klíčem k této nejasnosti sami stavitelé, na jejichž schopnostech zřejmě nejvíce záleželo. Vzhledem k četné frekvenci přestaveb je navíc možné, že stejně jako docházelo k dodatečnému zvětšování oken, dělo se totéž i s úpravami stropů. V dochovaných historických objektech totiž není výjimkou, že strop v obytné části má již vývojově pokročilejší omítaný podhled a strop chlévu je pouze bílený povalový.

3.3 Klenby

V zaznamenaných objektech z 19. století se objevují tři základní typy kleneb: valené plackové a segmentové. Nejarchaičtější a staticky nejpevnější je klenba valená, která se vyskytuje téměř ve všech starších sklepech (Simtany 20, Okřešice 4, aj.) a výjimečně i nad černou kuchyní (Nový Rounek 14, Kostníky 63). Klenba bývá většinou provedena ze sbíraného místního kamene a téměř ji nelze odlišit od kleneb spodních podlaží v pozdně gotických sýpkách.

Další typ představují stlačené valené klenby s pětibokými nebo trojbokými výsečemi. Bývají rovněž klenuté z cihel, a jak naznačuje jejich rozpon, musely být již klenuty za pomoci ramenátu nebo podpurné konstrukce. Jejich výskyt je většinou vázán na blízkost nějakého města. Objevují se především v chlévech (Bezděkov 5, Kozlov 4) a

---

⁹⁹ Zaměření J. Krčál, Kurialův archiv, 1948.

komorách (Maršovice 52).¹⁰⁰ Setkáváme se s nimi ale i v pozdně barokních rychtách, kde jimi bývá zaklenuto celé přízemí (Krátká 12).¹⁰¹ V některých případech byly rovněž bohatě zdobené štukem (Kamenice 22).

Plackové klenby, vycházející z barokního stavitelství, se objevují v mnoha variantách a jsou vždy klenuté z cihel. Z hlediska vývoje u nich došlo zejména ke změně vzduť klenby. Nejstarší typy z počátku 19. století mají vrcholnici vzduť až o třetinu rozponu (Nová Ves 22). U mladších typů po polovině století lze pak sledovat vzduť jen minimální, a to i nad velkými obytnými místnostmi (Macourov 6, Nové Dvory 3). Stejně jako na plochých stropěch se někdy na klenbách prováděla reliéfní štuková výzdoba nejčastěji ve tvaru kruhových terčů o různém množství soustředných kružnic. Velké rozdíly jsou pak i ve tvaru a velikosti pasů vynášejících klenbu. Pohybuje se ve škále od pasů úzkých pouze na délku cihly až k okolo metru širokým pásům, členěným zpravidla ještě štukovými zrcadly (Telč SM 55). Velmi názorný příklad technologie klenutí jsem měl možnost zaznamenat v Novém Rounku čp. 14, kde došlo vlivem zatékání ke zborcení části kleneb. Okraje pasů zde byly vyzdívány cihlovými tvarovkami do L, do kterých se pak placková pole klenula z ruky. Podobné tvarovky se používaly i u dodatečného klenutí mezi staršími stěnami, k nimž se napojovaly přízední pasy. U velkých chlévů se někdy klenba rozčleňovala na menší pole a ve střední části prostoru se styk pasů podepíral pilíři či kamennými sloupy (Telč SM 55, Nový Rounek 14, Horní Studenec 21). Jak jsem však zaznamenal, nebyly tyto klenby z hlediska životnosti výrazně úspěšnější než klenby větších rozponů nad obdélnými poli (nazývané někdy pruské). Kamenné sloupy zejména s profilovanými náběžnými deskami ale představují velmi působivý prvek, který je ukázkou vysoké úrovně stavební kultury v regionu.

Vývojově nejmladším typem jsou klenby segmentové, které se v projektech objevují od poloviny 19. století. Byly též cihelné a klenuly se z ruky. V prvních desetiletích se v plánech vyskytují ve spojení s klenutými pasy (Kalkov, Česká Bělá, Velká Losenice, Střítež), které však od 90. let nahrazují ocelové nosníky (Rouchovany 146). Tyto klenby se pak v prvních dvou desetiletích 20. století staly běžným doplňkem všech hospodářských prostor (Lidmaňka 19, Krasoňov 6). Jejich jednoduchá konstrukce a

---

¹⁰⁰ Zaměření: J. Vajdiš, SÚRPMO, 1963.

¹⁰¹ Zaměření: V. Sláma, ČAVU, 1944.

značná požární odolnost také umožnily zaklenout segmentovými klenbami řadu starších staveb, a to i nad obytnými prostory (Jihlávka 47, Bezděkov 5, Čechtín 12). Všestrannost jejich používání ukazuje i to, že se od 80. let 19. století objevují v projektech i jako klenby sklepů (Dalešice).

Používání zrcadlových kleneb, běžných již koncem 19. století v městském prostředí, jsem zaznamenal až na projektech z druhého desetiletí 20. století (Žižkovo Pole 63).

3.4 Krov

Pro venkovské stavby ze zkoumaného období jsou typické střechy klasicistní, tedy sedlové s polovalbou nad lichoběžníkovým štítem. Krov nesoucí tyto střechy bývají buď hambalkové, vaznicové, nebo tzv. Rámkův krov. V zaznamenaných historických plánech se příčné řezy krovem objevují jen někdy. Rámcově je však patrné, že v plánech převažují hambalkové krov v okresech Jihlava, Havlíčkův Brod a Žďár nad Sázavou, vaznicové krov v okrese Pelhřimov a v okrese Třebíč se v projektech nejčastěji objevuje krov Rámkův.

3.4.1 Hambalkové krov

Vývojově nejstarší jsou krov hambalkové, jejichž konstrukci tvoří dvojice krokví spojených příčným prvkem – hambalkem. V jednodušším provedení jsou zcela bez podpěr a v pevnější variantě jsou podpírané jednou, dvěma nebo i třemi stojatými stolicemi. Nejstarší exempláře mají krokve čepované přímo do vazných trámů, nesoucích zároveň poval (Habry, Skorotice). Později i do vazného trámu, který je sám součástí povalu (Lhotice 24). Podélné ztužení bývá řešeno velmi různě. Od nejjednodušších variant ztužených pouze latěmi pod krytinou (Vlachovice 14) přes diagonální pásky spojující čtveřice krokví (Skorotice 17) až po trámky začepované mezi krokve (Simtany 20).¹⁰² Rovněž velmi rozdílná bývá výška hambalku. U menších krovů s jednou středovou stolicí bývá hambalek prakticky až pod hřebenem (Batelov 22, Rynárec 63). Oproti tomu ve střechách s širším rozponem bývá dlouhý hambalek umístěn už zhruba v polovině výšky (Olešenka 3, Vojslavice 22).

Nejběžnější typy hambalkových krovů v zachycených plánech jsou jednoduché, bez podpěr a hned po nich se objevují krov s dvojicí stojatých stolic a párem šikmých

---

¹⁰² V Simtanech 20 (HB) zřejmě došlo k vytrhání právě těchto ztužících prvků z krovu a jednotlivé vazby krokví tak vybočují ze svých pozic. Pozn. autora.

vzpěr, přesahujících často až k hambalku. Ojediněle se v projektech objevuje i modifikace hambalkového krovu ovlivněná oblíbeným krovem Ránkovým. Jednoduchý hambalkový systém zde bývá pouze doplněn o dvojici šikmých pásků mezi krokviemi a hambalkem (viz projekt A. Hlušínského do Uhelné Příbrami čp. 40 z roku 1851, nebo K. Fialy do Brzkova čp. 8 z roku 1868).

Krovy s jednou stojatou stolicí se používaly na zastřešení spíše užšího půdorysu, takže se dochovaly především nad spojovacími křídly hospodářských traktů (Rynárec 63, Batelov 22). V projektech se průběžně objevují po celé 19. století. Archaická varianta této konstrukce datovaná do roku 1793¹⁰³ se objevuje v domě čp. 338 v Humpolci (PE). V tomto krovu jsou v plných vazbách hambalky nesený přímo sloupky a pouze v prázdných vazbách spočívají na vaznici. Sloupky jsou zde totiž protaženy až ke styku krokví a hambalky jsou k nim příplátovány. Středová vaznice tedy není průběžná, ale tvoří ji kratší trámy začepované do sloupků a podepřené pásky. Oslabení hambalků v místě příplátování ke sloupku také viditelně představuje výraznou slabinu krovu, neboť část hambalků je zde prohnuta. Tento konstrukční nedostatek byl zjevně časem odstraněn, neboť v mladších variantách krovu z první poloviny 19. století již bývají sloupky ukončené pod středovou vaznicí, kterou podpírají. Středová vaznice je tak průběžná a na ní jsou do mělkých dlabů osazeny hambalky.

Hambalkový krov se dvěma stojatými stolicemi podpírajícími konce hambalků představuje nejběžnější typ zejména u větších domů. Jeho oblibu po celé 19. století dokládá i četnost projektů, z nichž poslední nesou datace 1890 (PE) a 1897 (ZR). Varianty se zde objevují zejména v délce a úhlu vzpěr. Ve starších projektech z doby do poloviny 19. století se vzpěry neobjevují vůbec. Po polovině století se již vyskytují v téměř všech projektech a rozdíly bývají zejména v pečlivosti vykreslení detailů napojení trámů. Vzpěry bývají nejčastěji rovnoběžné s krokviemi a většinou končí na sloupcích. Někteří stavitelé však preferovali jejich protažení až k hambalku, takže vzpěra byla příplátována celkem třikrát. Ojediněle se objevují i projekty, na nichž je vzpěra ukončena ve sloupku, ale mezi sloupkem a hambalkem je vložen pásek v o něco nižší úrovni (např. projekt J. Schneidera do Vintířova čp. 5 z roku 1883).

Poslední a také dosti ojedinělý typ představuje hambalkový krov s trojicí stojatých stolic. V projektech se neobjevuje a jeho použití jsem zaznamenal pouze dvakrát.

---

¹⁰³ Kyncl, 2009.

Poprvé v Bransouzích čp. 10 (TR)¹⁰⁴, kde bylo vložení střední stolice zřejmě konstrukční nutností, neboť použité trámy jsou mimořádně subtilní. Podruhé pak v mimořádně vysokém krovu ve Vříšti čp. 41 (ZR),¹⁰⁵ kde jsou hambalky ve dvou úrovních nad sebou podpírány třemi a dvěma řadami stojatých stolic. Tento typ krovu vycházel z potřeby zakrytí téměř čtvercového půdorysu domu se štítem o šířce 11 m a zároveň z potřeby navýšení skladovací kapacity na půdě, kde tak mohly být sýpky ve třech úrovních nad sebou.

3.4.2 Rámkův krov

Tzv. Rámkův krov představoval konstrukční inovaci vytvořenou úpravou barokní ležaté stolice. Na historických plánech se objevuje v letech 1867–1898 a v rámci celého kraje se nejvíce vyskytuje na projektech mistra J. Vítámváse z Dalešic (TR). Od 80. let dochází ke změně a sloupky v plných vazbách se prodlužují až pod hřeben, kde se spojují přeplátováním a kolíkem. Starší variantu krovu jsem zaznamenal například v Nové Vsi čp. 22 (JI), mladší úpravu pak nad kolnou domu čp. 28 v Horních Dubenkách (JI).

3.4.3 Vaznicové krovy

Rozšíření vaznicových krovů spolu se zaváděním nespalné krytiny se zřejmě nejvýrazněji podepsalo na historické podobě venkovských staveb. Nejstarší projekty s vaznicovými krovy se v rámci celého kraje objevují již po roce 1870 na Pelhřimovsku a v ostatních okresech až na přelomu 19. a 20. století. Důvodem byla asi zejména konzervativnost stavitelů zvyklých navrhovat krovy s hambalkovou soustavou.¹⁰⁶ Masivní nástup vaznicových krovů pak přišel až se zaváděním půdních nadezdívek počátkem 20. století, což se stalo běžným zejména na Třebíčsku. Nejvýraznější změnou oproti starším krovům byla především možnost zvětšení přesahu krovu předsazením vaznic s poslední krokví do štítu, čímž se štítové průčelí lépe ochránilo před povětrnostními vlivy.

---

¹⁰⁴ Podkroví je novodobě rozčleněno příčkami, takže krov nejde dobře vyfotit. Pozn. autora.

¹⁰⁵ Zaměření: F. Střešinka, E. Zirkusová, Kurialův archiv 1956.

¹⁰⁶ Např. J. Mühlfeit z Velké Losenice, jehož projekty se dochovaly až z 80. let 19. století, navrhl první vaznicový krov až v roce 1908. Pozn. autora.

3.4.4 Krytina, valbička a přesah štítu

Dimenzování krovů úzce souviselo s krytinou, kterou měly nést. Na váze krytiny závisela jak tloušťka použitého dřeva, tak i hustota krokví a latí. Z historických projektů druh krytiny vyčíst nelze a zmíněna bývá pouze ve stavebních protokolech a účtech. Jak však dokládají fotografie z počátku 20. století, většinu střech domů z 19. století kryly kombinace slaměných došků a šindele. Druh krytiny odpovídal i dalším sledovaným jevům, takže šindel se zpravidla objevoval nad obytnými a vytápěnými částmi a jeho použití podmiňovalo i přítomnost valbičky ve štítě. Došky většinou kryly hospodářskou část domu a na hřebeni a krajích střech byly zpravidla nahrazeny šindelem, odolným vůči odfouknutí větrem. Střechy kryté došky bývaly vždy pouze sedlové bez valbičky. Pálené tašky a plech se na střechách objevují především u objektů v hustší zástavbě. Vyplývá z toho, že přes veškerá protipožární nařízení se užívaly spalné materiály i dlouho poté, co došlo k přechodu od roubených ke zděným konstrukcím. To také vysvětluje, proč byla ve druhé polovině 19. století věnována taková pozornost oddělení konstrukce krovu od stropů. V dnešní době představují nejstarší dochovaný typ krytiny šindele, jejichž historické exempláře již bývají zpravidla přikryté nějakou novější lehkou krytinou (eternitové šablony, plech). Došková krytina již zmizela úplně a jediný známý objekt, na kterém byla nově obnovena, se dnes nachází ve Stropěšíně čp. 17 (TR).¹⁰⁷

Zvalbení horní části štítu představuje jeden z rysů zlidovělého klasicismu. Jeho forma, sklon a velikost jsou ale u zaznamenaných objektů více než různorodé. Vždy se jedná o skosenou část ukončení střechy trojúhelníkového tvaru. Její vrchol zpravidla začíná v půli posledního pole mezi krokvemi a její patu většinou tvoří hambalek, nad kterým je vazba ukončena. V rámci celého kraje jsem narazil jak na drobné a strmé valbičky nasazené na poslední nesníženou vazbu, tak na velké polovalby, začínající až na druhé vazbě krokví. V principu se tedy jednalo především o estetický prvek, který neměl jednotný vzhled. Vyskytoval se především ve spojení s hambalkovými krovky, přičemž okraje lichoběžníkového štítu kryla jen mírně předsazená část střechy vynášená latěmi.

Letitá tradice valbiček byla zaváděním vaznicových krovů s přesahem nad štítem velmi zasažena. Drtivá většina nových štítů tak již měla trojúhelníkový tvar. Řídce se

---

¹⁰⁷ Jedná se o mimořádně dochovaný objekt z počátku 19. století se sýpkou v patře. Bohužel jsem se však před dokončením práce nedostal k jeho bližší dokumentaci. Pozn. autora.

valbičky objevují ve štítech starších domů, které byly vaznicovým krovem zakryty dodatečně. Jejich proporce, viditelné díky štukové výzdobě, jsou ale dosti odlišné od tvaru původních střeš s hambalkovými krovky (Vojslavice 15, Dolní Jablonná 1). Zajímavé řešení s doplněním nezvalbeného vrcholu štítu se objevuje v okolí Pelhřimova (Olešná 16). Jedná se o vložení trojúhelníku svisle bedněného vyřezávanými prkny, což z odstupu působí podobně, jako by byla ve vrcholu valbička. Dalším výtvarným prvkem, objevujícím se ve spojení s přesahy vaznicových krovů, jsou také vyřezávaná dřevěná okřídla. Výskyt dochovaných exemplářů je dnes zřejmě nejvyšší v širším okolí Jihlavy, ale na historických plánech se objevuje v první čtvrtině 20. století v celém kraji.

3.5 Vytápění

Právě z hlediska vytápění a vaření došlo v průběhu 19. století na venkově k nejvýraznějším změnám. Způsobilo je zavádění sporáku, patentovaného v roce 1834.¹⁰⁸ K rozšíření sporáků na venkov došlo během druhé poloviny 19. století, což je patrné i z řady dochovaných historických plánů. V první polovině 19. století však byla dosud běžná tradice černých kuchyní, jejíž kořeny sahají až do 17. století.

3.5.1 Černé kuchyně a dymníkové komíny

Místnost nazývaná černá kuchyně¹⁰⁹ vznikla ve venkovském prostředí vyčleněním obslužného prostoru topeniště v zadní části síně. Tento fenomén, běžný u nás po více než tři století, pronikl na venkov zhruba v 17. století díky zavádění nepřímého vytápění obytných prostor. V nejranější fázi měly černé kuchyně formu široké niky pod otevřeným ústím dymníku. Později se však začaly půdorysně vyčleňovat, na což měla zajisté vliv sociálně vyšší architektura. Zásadní změnu ve vývoji černých kuchyní zřejmě způsobilo vydání požárního řádu z roku 1782, v němž bylo výslovně nařízeno, že komín má být zděný na půl cihly, má přesahovat nad střechu a má být průlezný. Následné opuštění archaických dřevěných či polodřevěných konstrukcí dymníkových

---

¹⁰⁸ První sporák (zatím určený pouze pro ohřev jídla) sestrojil Benjamin Franklin ve spojených státech již v roce 1740. Jeho nejvíce rozšířená varianta byla patentována až v roce 1834. Hlavní inovací sporáku bylo vaření na tenkých plátech z litiny, která se stala jedním z nejpokrokovějších materiálů již na konci 18. století. Pozn. autora.

¹⁰⁹ Část této kapitoly bude publikována ve sborníku Památky Vysočiny 2014.

komínů¹¹⁰ pak nutně ovlivnilo i konstrukci stěn kuchyní. Ty nyní již musely být dimenzovány tak, aby unesly pět a více metrů vysoké vertikální konstrukce komínů, zakončených nahoře stříškami nebo ozdobnými helmicemi. Vzhledem k tomu, že se jednalo o komíny s otevřeným ústím, souvisela spodní část jejich konstrukce s klenbou kuchyně, která byla díky tomu často tvořena fantaskními soustavami pasů a přečnělků, umožňujícími odtékání kouře vzhůru. Zánik černých kuchyní pak nastal kolem poloviny 19. století se zaváděním sporáků. Tato zařízení obsluhovaná přímo ze světnice totiž potřebovala větší tah komínu, který proto již nemohl mít otevřené dymníkové ústí. Částečným řešením bylo často jen podklenutí stávajícího ústí komínu (Poříčí 16), nebo jeho podezdění tak, aby uzavřený sopouch dosahoval až k zemi (Vojslavice20). Nejběžnějším krokem ale bylo zboření starého komínu i s klenbou kuchyně a výstavba nového tahové komínu prakticky v jakékoliv části domu.

Základním rysem černých kuchyní jsou stěny dočerna očázené od dýmu volně vycházejícího z topeniště. Jedná se tedy o prostor, kde se pracovalo s otevřeným ohněm, ať již za účelem vaření či vytápění. Běžné sestavy otvorů v černých kuchyních představují obslužné otvory kamen (větší příkladací dole a menší na odvod kouře nad ním) a pece (širší nakládací dole a dva či tři pro odtah kouře nad ním) na straně při koutu světnice. Pod těmito otvory bývala umístěna podesta na vaření a v jejím parapetu zpravidla nika na dřevo. Sestavu otvorů dále může doplňovat různorodý systém osvětlovacích nik či krbečků v bočních stěnách, které mohou mít i vlastní krátké sopouchy vyvedené rovněž do otevřeného ústí komínu. Po polovině 19. století se při instalaci sporáků ve světnicích často prorážely otvory v horní části stěny, do nichž byla vyvedena roura z kamen umístěných ve světnici. Současně s tím také začínaly být v černých kuchyních bourány podesty na vaření a prostor byl většinou adaptován pouze pro obsluhu starší, či umístění mladší chlebové pece.

V rámci vlastního výzkumu jsem měl sám možnost zdokumentovat tři zachovalé černé kuchyně (Nový Rounek 14, Lidmaňka 19, Simtany 20 – viz katalog) a několik desítek dalších v torzálním stavu. Zachovalé kuchyně pocházely z poslední etapy jejich

---

¹¹⁰ Zaměňování pojmů dymník a komín do jisté míry reflektuje jejich pozvolný vývoj. Ve starším období souvisejícím s přímým vytápěním a dymnými jizbami se dymníkem nazývá dřevohliněná konstrukce svádějící dým z obytného prostoru do podstřeší, odkud volně vycházel. V období souvisejícím již s výskytem černých kuchyní bývá dymníkem často nazýván zděný komín s dymníkovým ústím. Pojmem komín je pak obecně označována vertikální konstrukce vyvádějící kouř až nad střechem (dřevěný či zděný). Uprěšňující pojem tahový komín pak označuje typ dole uzavřených komínů tzv. s podlahou. Pozn. autora.

vývoje, spadající zhruba do rozmezí let 1780–1850. Dochování starších kuchyní je navíc dosti nepravděpodobné, neboť morální životnost topenišť většinou nepřesahovala délku dvou generací (tj. zhruba půlstoletí). Kuchyně proto byly kvůli častému užívání vždy jako jedny z prvních částí domu přestavovány tak, aby vyhovovaly soudobým požadavkům.¹¹¹ Mladší černé kuchyně se proto objevují i v objektech starších, než je uvedený horizont konce 18. století. Příkladem může být i tzv. Štáflova chalupa čp. 2015 v Havlíčkově Brodě, jejíž jádro bylo v nedávné době datováno rokem 1511. Po stranách síně se zde nacházejí dvě černé kuchyně právě z přelomu 18. a 19. století (viz kapitola 2.1.1). Další množství zaznamenaných černých kuchyní lze najít ve starší dokumentaci (viz kapitola 7.2).

Z hlediska vývoje lze v zachycených černých kuchyních sledovat rozdíly zejména v poloze ústí dymníkového komínu. Starší exempláře jsou situovány na vrcholnici klenby, tj. nad osou kuchyně, mladší pak bývají umístěné do rohu. Nejmladší generace kuchyní, zaznamenaná zejména v okrese Havlíčkův Brod, má komín opřený již téměř polovinou hmoty o stěnu a ústí tak půdorysně vybočuje mimo obrys kuchyně. Zdá se však, že varianty kónických komínů byly velmi závislé na regionální oblibě a zvycích místních stavitelů. Například v okrese Třebíč se totiž až do konce 19. století stavěly komíny archaicky umístěné nad středem kuchyně. Vývojová linie tedy viditelně není absolutní a při vyhodnocení stáří konkrétního exempláře je nutné sledovat více různých faktorů.

Ve venkovských stavbách v kraji Vysočina se černé kuchyně nacházejí ve dvou základních pozicích, souvisejících s příčnou průchodností síně. U domů s neprůchozí síní jsou černé kuchyně vždy umístěné v zadním traktu síňového dílu domu. V domech s průchozí síní (se vstupy na obou podélných stranách domu) se černá kuchyně nachází zpravidla v zadním užším traktu světnicového dílu. Z hlediska typologie je pak možné zachycené černé kuchyně rámcově rozdělit na dva základní typy. Archaičtější typem jsou kuchyně **nikové**, formou včleněné do půdorysu jiné místnosti, jejichž stěny zároveň tvoří patu kónického dymníkového komínu. Druhým a vývojově zřejmě pozdějším typem jsou kuchyně **klenuté**, představující půdorysně samostatnou místnost s klenbou, na níž je teprve umístěn komín s dymníkovým ústím. Zjednodušeně řečeno ústí komínu zabírá v prvním typu celý strop a ve druhém typu má pouze formu otvoru

---

¹¹¹ Tuto situaci ilustruje i množství archivní plánové dokumentace, v níž tvoří projekty na úpravy kuchyní zhruba třetinu z celkového množství. Pozn. autora.

v klenbě. Výskyt těchto základních typů a řady jejich mezifází zjevně souvisel s místními zvyky a velkou měrou asi i se školením zednických mistrů v rámci cechů. V obecné rovině lze říci, že v severovýchodní části kraje, s převahou roubených staveb, byl běžnější spíše nikový typ černé kuchyně, související s vyšším výskytem menších domů s příčně průchozí síní.¹¹² Pro jižní polovinu kraje, s časnějším nástupem zděných staveb, byly oproti tomu běžnější klenuté černé kuchyně, zabírající někdy i větší polovinu síňového dílu domu.

3.5.2 Tahové komíny

První tahové, tedy dole uzavřené komíny, se na venkově objevily zřejmě již v první polovině 19. století při přestavbách barokních far.¹¹³ Tyto komíny měly čtvercový profil o šířce kolem 40–50 cm a jak je patrné z původní plánové dokumentace, došlo k jejich rozšíření až po polovině 19. století (nejstarší projekty: HB-1867, PE-1875, JI-1867, TR-1870, ZR-1868). Hlavním důvodem jejich zavádění byla možnost připojení sporáků a menších přímo obsluhovaných kamen vyžadujících efektivnější odtaž kouře. Jak je vidět na řadě zaznamenaných příkladů, bývaly první sporáky připojovány nejprve jen rourou do stěny černé kuchyně pod otevřeným ústím komínu (Lidmaňka 19, Simtany 20, Kocanda 25). Takto připojené sporáky ale jistě dobře netáhly. Jako levnější varianta bylo proto často pouze podezděno ústí komínu (Nový Rounek 14, Poříčí 16), čímž se soustředil tah pouze na připojené sopouchy. Tahová úprava pomocí přizdění plenty se šterbinovým sopouchem byla zjevně běžná i před ústím pecí (Nový Rounek 14).

Široké tahové komíny se zjevně stavěly až do počátku 20. století (např. v okrese HB se objevují v projektech ještě v roce 1921). Již během druhé poloviny 19. století se však souběžně s nimi objevují i úzké komíny válcového či čtvercového profilu se sopouchem o průměru kolem 15 cm (nejstarší jsem zaznamenal na plánu z roku 1879 z Janovic, okres PE). Oba typy komínů se tedy zhruba v období 1880–1920 stavěly souběžně, přičemž na širší bývaly připojeny pece a na užší pouze sporáky a malá kamna.

Na projektech z poslední čtvrtiny 19. století se navíc objevuje množství přechodných fází, které zjevně vznikaly kombinací tradičních a moderních stavebních principů.

---

¹¹² Největší množství dokumentace těchto domů zachycených v polovině 20. století na Novoměstsku se objevuje v publikaci KURIAL/KOVÁŘŮ/KUČA 2011.

¹¹³ Např. fara čp. 84 v Novém Rychnově (okr. Pelhřimov), která byla přestavěna po požáru začátkem 19. století. Pozn. autora.

Zřejmě nejzajímavější příklady nabízí dosti ojedinělé projekty roubených staveb. Dva z nich, oba vytvořené stavitelem Landsmannem z Příbyslavi, jsou projekty novostaveb hájoven u Krucemburku a Borové (okres HB) z let 1883 a 1887.

Na starším z obou projektů je vidět trojdílný komorochlévní dům s pravostrannou orientací, průchozí síní a malou stodolou připojenou ve čtvrtém dílu. Vše je zakryto sedlovou střechou. Všechny stěny jsou roubené, pouze stěna mezi síní a světnicí je zděná. Přímo v této zdi je umístěn úzký tahový komín, do kterého je ze strany světnice zapojen sporák a ze strany síně klenutá pec. Obě zařízení jsou však netypicky umístěna podél zdi tak, aby stála co nejdále od okolních roubených stěn. Na mladším projektu je dispozice o něco složitější. Roubený dům je chlévní, v jádru trojdílný s levostrannou orientací, úzkou neprůchozí síní a stodůlkou ve čtvrtém dílu. Vše pod sedlovou střechou s hambalkovým krovem. Světnicový díl je zde rozdělen na dva trakty, z nichž přední je popsán jako kuchyně a zadní je rozdělen na pokoj a komoru při síní. V křížení příček je pak umístěn jediný zděný prvek v celém domě, kterým je široký tahový komín s vybíracími dvířky. Do tohoto komínu je vyveden sporák z kuchyně a kamna ze zadního pokoje. Oproti předchozímu plánu se zde ovšem sporák dotýká roubené stěny.

Třetí projekt z roku 1873 od stavitele Václava Bušty z Nového Rychnova je na přestavbu světnice a kuchyně v Dudíně čp. 16 (okres Jihlava). Dům je chlévní, trojdílný s levostrannou orientací. Ve čtvrtém dílu je k domu v pravém úhlu připojená stodůlka s jednou pernou (popsána jako „Plíven“). Světnice je roubená, široký síňový díl a chlév jsou zděné. Vstupní prostor zabírající celý síňový díl je v plánu označen jako „Bílá kuchin“ a je prosvětlen oknem vedle vstupu. Při stěně ke světnici stojí široký tahový komín, v jehož patě je pec a nad ní vybírací dvířka, snad s udírnou. Vedle komínu stojí zděný sporák prostupující stěnou do světnice. Část určená k obsluze a vaření je takto v síní a vyšší část určená k vyhřívání je vysunutá do světnice. Po stranách této sestavy je dvojice dveří, což naznačuje, že jedny z nich byly probourány v místě příčky do zrušené černé kuchyně. Tuto teorii navíc podporuje jejich vyobrazení v řezu, kde jsou tyto mladší dveře vyobrazeny s prosklenou horní částí. Druhé dveře do světnice na tradičním místě mají oproti tomu rámovou konstrukci s naznačenou čtveřicí kazet.

3.5.3 Vyhřívací kamna, sporáky a tahová kamna

Nepřímo obsluhovaná kachlová kamna vycházejí z římské tradice vytápění staveb a jejich nejstarší zaznamenaná produkce je doložena v severní Itálii již v 8. století.¹¹⁴ U nás byla první generace těchto kamen zřejmě vázána na existenci černých kuchyní. Kamna měla formu keramického kubusu na zděné podestě, do něhož stoupal horký dým z ohniště v nice za stěnou. Poté, co dým předal teplo do akumulčního keramického pláště, vychladl, klesl a samovolně vycházel otvorem nad příkladací nikou. Jak ukazují zachycené příklady, byly tvar, velikost a pozice obou otvorů obrácených do černé kuchyně proměnlivé. Jediný známý funkční exemplář těchto kamen je v rámci kraje postaven ve skanzenu v Horní Pohledi čp. 16 (HB). V šíři mezi stěnou a kamny je zde také zazděna otevřená kovová nádoba pro ohřev vody nazývaná většinou kamnovec. Popsaný typ kamen měl z dnešního hlediska dosti slabý tah a tedy i nízkou výhřevnost. Životnost kamen byla navíc omezena podmínkou naprosté těsnosti vyhřívací kobky, skrze níž dým neproudil, ale pouze se zde kumuloval a čekal, až vystydně. Zaznamenané exempláře kamnových kachlů mají zpravidla stříškovitě komponovaný motiv, který v rastru vytvářel dojem zubořezu.¹¹⁵ Po polovině 19. století byla tato kamna v některých případech zřejmě upravována na tahovou formu přidáním roury do horní části kubusu, odkud mohl dým již snáze odcházet směrem vzhůru.

První sporáky měly zděnou spodní část podobně jako starší vyhřívací kamna. Největší rozdíl však nastal s uzavřením topeniště, od kterého byl horký kouř veden pod litinovými pláty, kolem pláště pícky až do roury stoupající ke komínu. Vzhledem k letitým zvyklostem ale zprvu probíhalo umístění zděných sporákových těles v dosti různorodých variantách. Prvním a zřejmě nejběžnějším řešením bylo oddělení části k vaření a topení vzděním sporáku do stěny mezi síní a světnicí, jak je popsáno na příkladu z Dudína čp. 16 (viz kapitola 3.5.2). Stejně řešení se objevuje i v domě ze Skorotic čp. 19 (ZR)¹¹⁶ apod.

Mladší generace kachlových sporáků již mívá spodní část nahrazenou kovovou konstrukcí. Pozdější typy z konce 19. století již často mívají formu lehkých zařízení

---

¹¹⁴ Jiří LANGER: Co mohou prozradit lidové stavby, Rožnov pod Radhoštěm, 1997, 206.

¹¹⁵ Kachle tohoto typu z doby kolem roku 1800 i formy pro jejich výrobu se nacházejí například v muzeu v Hlinsku. Pozn. autora.

¹¹⁶ KURIAL/KOVÁŘŮ/KUČA 2011, 116.

na litinových nohách, jejichž horní část s píčkou je tvořena pouze plechovým pláštěm se šamotovou výplní. Na počátku 20. století se pak přestávají v domech budovat velké chlebové pece a ze sporáků se stává téměř běžný zařizovací prvek všech obytných místností v domě sloužící k vaření i vytápění. Na plánech domů z této doby je tak možné vidět ve větším statku i 3–5 sporáků napojených rourami na subtilní tahové komíny s válcovým profilem.

3.5.4 Osvětlovací krby a vedlejší sopouchy

Původní osvětlovací krbečky na louče, umístěné ve stěně za dveřmi světnice, se dnes najdou již jen výjimečně. O jejich někdejší existenci je tedy nejčastěji možné se přesvědčit při dokumentaci rozpadajících se staveb. Jediný funkční exemplář v kraji se tak zřejmě nachází v čp. 16 v Horní Pohledi (HB). V oblasti západně od Telče jsem se však setkal s několika exempláři krbečků umístěných v prostředku podélné stěny za pecí. Sopouch byl rovněž sveden v síle zdi směrem k někdejší černé kuchyni, což jak jsem se dozvěděl, vedlo v pozdější době k jejich zazdívání. Sopouchy krbečků totiž vyťahovaly teplý vzduch z místnosti, takže po ztrátě jejich funkce, díky zavedení petrolejových lamp, bylo jejich zachování nežádoucí. Jeden z posledních dochovaných exemplářů takto umístěného krbečku se nachází v domě čp. 16 v Klátovci (JI). Kromě sopouchů ve zdivu mohly být osvětlovací krbečky napojeny i na válcové keramické tvarovky, jak ukazují například exempláře dochované ve sbírce muzea v Telči. Vzhledem k subtilnosti těchto konstrukcí je však jejich zachování in situ téměř vyloučené.

Jiný druh keramických tvarovek se však dochoval poměrně hojně. Jedná se o hliněné roury zhruba čtvercového profilu o průměru 12cm, které se zřejmě koncem 19. století běžně používaly k napojení tahových kamen při vytápění obytných komor (Nový Rounek 14). Archaičtější variantou téhož jsou i dřevěné a hlinou omazávané kouřovody čtvercového profilu, které se objevují na starší dokumentaci roubených staveb na Žďársku (Moravské Křižánky 76). Pro kompletnost je ještě vhodné uvést třetí typ dodatečně budovaných sopouchů, které byly sestaveny z cihel. Asi se jednalo o dosti krajní řešení při nedostatku místa, neboť jsou většinou vedeny po rubu klenby, kde poněkud překážejí. Mohou mít formu jednoduchého kanálku o průměru kolem 10cm (Batelov 22), ale může jít i o širší sopouch půlkruhového průměru o síle až 25cm, do kterého je sveden kouř z pece (Okřešice 4).

4 Štuková výzdoba

Štuková výzdoba představuje specifický druh uměleckého řemesla, jehož rozšíření na venkově bylo spjata se zděnými stavbami. Vzhledem k tomu je možné předpokládat, že časnější nástup zděných staveb v jižní části kraje s sebou přinesl i výraznější rozšíření tohoto fenoménu již od počátku 19. století, či ještě dříve. Štukatérství technicky vycházelo z barokních stavebních tradic, takže jeho přenos z městského a církevního prostředí na venkov byl zřejmě zcela plynulý. Ve venkovském prostředí však získal tento typ dekoru dosti odlišný statut. Zatímco u slohové architektury byl štukový dekor víceméně nedílnou součástí výrazu staveb, ve venkovském prostředí se jednalo o nadstandard, šířený spíše ctižádostí stavitelů než stavebníků.¹¹⁷ Zásadním problémem se v této situaci stala právě omezená životnost výzdoby. Jak je totiž patrné z řady historických snímků (Knoll, Vavroušek), byla štuková výzdoba fasád ještě na přelomu 19. a 20. století běžnou součástí všech zděných venkovských domů. Její zánik pak proběhl zcela bez povšimnutí místních obyvatel počátkem 20. století, kdy byla v rámci údržby všechna dožívající zděná průčelí pozvolna otlučena a znovu omítnuta. Tato masivní purizace fasád šla paradoxně zároveň s oficiálním proudem moderní architektury, jejíž vášeň pro nezdobnost je viditelná i na historických plánech venkovských staveb z druhé čtvrtiny 20. století. Jak navíc dokládají všechny zaznamenané příklady dochovaných staveb, probíhaly ve zděných venkovských stavbách úpravy jednou či dvakrát za generaci. Životnost štukové výzdoby je velmi omezená, takže bez průběžné údržby se většinou po půl století již zcela rozpadla. Pokud si navíc uvědomíme, že většina zdobených štítů z 19. století byla kryta pouze málo přesahujícími střechami a podnebí na Vysočině je spíše deštivé a vlhké, je proto pochopitelné, že se mnoho exemplářů výzdoby nemohlo dochovat. Ojedinele dochované kusy tak bývají mnohonásobně upraveny a často i doplněny při pozdějších opravách fasád. Základním hlediskem pro posuzování zaznamenané výzdoby je proto rozlišení původních částí a pozdějších úprav.

V začátcích svého terénního výzkumu před třinácti lety jsem radostně sbíral veškerý materiál tohoto druhu a dokumentoval jsem i výzdobu dochovanou torzálně. Mým výchozím záměrem bylo získání co největšího množství srovnávacího materiálu,

---

¹¹⁷ O této neradostné skutečnosti svědčí i četné vzpomínky majitelů a obyvatel zdobených staveb, kteří si výzdoby průčelí za celý život většinou ani příliš nevšimli. Výjimkou bývají pouze majitelé, kteří se sami pokusili výzdoby opravit. Pozn. autora.

na základě kterého by pak bylo možné i torzální exempláře kresebně rekonstruovat v co nejpřesnější historické podobě. Zkušenost z prvních kresebných rekonstrukcí mi ale ukázala, že tato představa nebude tak jednoduše realizovatelná. Výzdobný aparát na průčelí s lichoběžníkovým štítem totiž většinou zahrnuje velké množství samostatných ornamentů, které lze rekonstruovat s rozdílnou úspěšností.¹¹⁸ Navíc se jakákoliv kresebná rekonstrukce v jiném měřítku než 1:1 stává velmi subjektivním autorským přepisem.¹¹⁹ Zkušenosti z realizací obnov ve spolupráci se štukatéry mě navíc vedly k poznatku, že pro rekonstrukci konkrétní výzdoby je potřebná spíše co nejpodrobnější dokumentace. Ornamenty určené k obnově se pak kreslí až před realizací ve skutečné velikosti již přímo na omítku. Kresebné rekonstrukce v měřítku 1:50 jsou tedy vhodné pouze pro publikační a popularizační účely.¹²⁰

Vzhledem k tomu, že můj pracovní katalog čítá v současné době již několik tisíc zdobených průčelí z celého kraje, nezařazuji ho do této práce. Jak jsem totiž v pokročilé fázi svého výzkumu zjistil, v každé obci se dají nalézt u místních kronikářů či pamětníků nějaké historické fotografie, na kterých jsou alespoň částečně viditelná zdobená průčelí. Při vyhodnocování poznatků z těchto fotografií ale již není možné stanovit hranici, jaký stupeň zaznamenání výzdoby ještě lze považovat za dostačující. Historické snímky totiž většinou zachycují hlavně obyvatele, jejich rodinu, zvířata,¹²¹ či jakékoliv události na návsi, jen ne samotné stavby a jejich výzdobu.

Rovněž v této práci záměrně vynechávám kapitolu o technice a provádění štukové výzdoby, neboť jsem toto téma již dostatečně zpracoval v diplomové práci¹²² a v několika následně publikovaných příspěvcích.¹²³

---

¹¹⁸ Např. výzdoba průčelí domu ve Stonařově čp. 24 (JI) zahrnuje sedm opakujících se ornamentů a jeden solitérní. Dva z nich však byly dochovány natolik torzálně, že bylo nutné je rekonstruovat za pomoci výtvarníka se znalostmi folklórních motivů (Ing. arch. Hana Řepková). Pozn. autora.

¹¹⁹ Detaily výzdoby jsem proto většinou rekonstruoval v měřítkách 1:5 nebo 1:10 a až posléze je zmenšoval. Pozn. autora.

¹²⁰ Zásadním problémem rekonstrukcí dekoru bývá změna střechy oproti původnímu stavu, do kterého byla výzdoba komponována. Díky této překážce je tak obnova výzdoby jen málokdy možná do původní podoby a většinou bývá omezena jen na některý osamocený prvek. Pozn. autora.

¹²¹ Fotografické portréty sedláka s hřebcem byly zřejmě na počátku 20. století velmi oblíbené. Na drtivé většině snímků je však dům za postavami rozmazaný nebo jen částečně zachycený. Pozn. autora.

¹²² MINÁŘ 2008, 35–43.

4.1 Výzkum výzdoby a jeho vyhodnocování

Pro účely zmíněné diplomové práce jsem před sedmi lety zpracoval přehledový plánek s deseti nejvýraznějšími centry působení fasádníků v rámci celého kraje.¹²⁴ V návaznosti na tento výstup pořízený po šesti letech výzkumu jsem se v následujících letech zaměřil zejména na oblasti mezi těmito hypotetickými centry. Výsledkem bylo opakovaně se potvrzující poznání, že uvedená centra vynikala pouze kvalitou provedení výzdoby, která umožnila její snazší rozlišení. Vedle toho se mi podařilo potvrdit výskyt jednoduššího dekoru na fasádách zděných staveb takřka všude v celém kraji.¹²⁵ Šíře a bohatost jeho typů sahá od variant tektonického členění přes bohaté girlandové struktury až po úsporné štukové rámečky kolem nik ve štítě. Z důvodů velkého množství obtížně vyhodnotitelných historických fotografií jsem také přestal používat pomocné členění na sedm skupin, které jsem aplikoval při vyhodnocování materiálu v diplomové práci (figurální, jednoduché, květináče, listový dekor, ornamentální, východočeské s podlomením, Žižkovo Pole).¹²⁶

Při snaze o monografické zpracování některých výraznějších okruhů s dochovanou štukovou výzdobou jsem však narazil na metodický problém s šířkou vymezení konkrétního tématu. Nasbíraný materiál lze totiž zpracovávat ve vymezení regionálním (obec či větší celek), autorském (práce konkrétního štukatéra), formálním (typ výzdoby v oblasti), chronologickém (překrývání typů výzdoby během vývoje v regionu), či ikonografickém (např. motiv kalichu).¹²⁷ Vedle toho je navíc velmi přínosný i detailní rozbor výzdoby konkrétní stavby, která představuje v dané lokalitě významný prvek. Tři z těchto metod se objevují i v této práci. Do obrazové přílohy je zařazena kresebná rekonstrukce výzdoby domu ve Stonařově čp. 24 (obr. 47), v kapitole Tvůrci venkovských staveb (kapitola 5.3) se objevuje studie o zednické rodině Benců z Dolní Jabloné (HB) a zde uvádím svou studii o mimořádně zajímavé výzdobě domů na návsi ve Vojslavicích (PE). Vzhledem k souvisejícímu ikonografickému a hagiografickému

---

¹²³ MINÁŘ 2010a; MINÁŘ 2012a.

¹²⁴ MINÁŘ 2008, 59.

¹²⁵ Jednou výrazně „hluchou“ oblastí z tohoto hlediska se ukázalo být Bystřicko. Pozn. autora.

¹²⁶ MINÁŘ 2008, 44–52.

¹²⁷ Podrobněji viz MINÁŘ 2012c.

kontextu výzdoby se totiž jedná o jeden z mála průsečíků tématu s mým původním studijním zaměřením na dějiny křesťanského umění.

4.2 Vojslavice¹²⁸

I přes značnou modernizaci venkova na Vysočině lze dosud v mnoha obcích nalézt alespoň nějaký dům se zachovalou štukovou výzdobou. Často se jedná o objekty na méně frekventovaných místech mimo návés. Zcela jiná situace ale byla do 50. let 20. století v obci Vojslavice poblíž Humpolce, kde měla většina domů na návsi průčelí zdobená reliéfními figurálními výjevy s náboženskou tematikou. Tato výzdoba vznikla zhruba v letech 1841–1858 a jednalo se o raritu svého druhu v měřítku kraje i celých Čech jak v množství zdobených objektů, tak i z hlediska námětů výzdoby. Do dnešních dnů se však díky nezájmu vlastníků i pověřené složky památkové péče (tehdy z Českých Budějovic) dochovalo pouze torzo výzdoby na jediném z objektů. Zbylo tak jen několik archivních fotografií z různých časových období, na základě kterých lze tento fenomén dnes alespoň rámcově rekonstruovat.¹²⁹

Obec Vojslavice v okrese Pelhřimov zná dnes málokdo, i když pouhého 1,5 km severně od ní projíždí na osmdesátém kilometru dálnice D1 denně statisíce lidí. Zcela jiná situace však byla v 18. – 19. století, kdy byly Vojslavice známé v širokém okolí jako významné mariánské poutní místo. Tradici místních slavností na svátek Nanebevzetí Panny Marie (15. srpna) zde začali pěstovat premonstrátsí opati z nedalekého želivského kláštera již na konci 17. století.¹³⁰ Farnost Vojslavice totiž spadala od roku 1622 spolu s dalšími čtyřmi farami v okolí zcela pod jejich pravomoc.¹³¹ Budování poutního místa bylo zřejmě motivováno tím, že želivští premonstráti sami sídlí při kostele Narození Panny Marie a vojslavický kostel Nanebevzetí Panny Marie tak představoval symbolický protějšek jejich kostela v rámci

---

¹²⁸ Tato kapitola byla publikována ve sborníku Památky Vysočiny 2009. MINÁŘ 2010b.

¹²⁹ Fotografická dokumentace byla přejata z archivů Etnologického ústavu AV ČR v Praze, Muzea v Humpolci a Národního památkového ústavu ÚOP v Telči.

¹³⁰ Pontifikální mše na svátek Nanebevzetí Panny Marie je zde doložena již roku 1697. PIKL 1972, 106.

¹³¹ Další fary spadající pod klášter byly v Senožatech, Humpolci, Mladém Bříšti a Jiřicích. Od roku 1682 pak měli řeholní kněží na farách funkci administrátorů a opat byl jejich farářem. PIKL 1972, 103-104.

mariánských svátků.¹³² V letech 1721–1723 nechali premonstráti v obci vystavět nový barokní kostel stejného zasvěcení, jehož celá výzdoba byla podřízena mariánskému kultu. Hlavní popularitu ale Vojslavicím získala až milostná mariánská soška, kterou sem roku 1733 věnoval opat Daniel Antonín Schindler.¹³³ Soška pocházející údajně z 8. století od sv. Willibrorda a spleená z ostatků svatých¹³⁴ byla do kostela přinesena ve slavnostním průvodu na místní mariánský svátek. Tehdejší honosné pontifikální mše se účastnily nespočetné zástupy věřících a je pravděpodobné, že již tehdy dal opat Schindler opatřit pro kostel dekret o statutu poutní svatyně.¹³⁵ Časem začala být svato-willibrordské sošce připisována četná zázračná uzdravení, takže i mimo hlavní mariánské slavnosti začali do Vojslavic přicházet četní poutníci. Tradice poutí, na kterých se kdysi scházelo až deset tisíc věřících z širokého okolí, trvá do jisté míry dodnes, ale jejich podoba má již poněkud jiný nádech. Symbolickou tečkou za barokní poutní tradicí byla pak krádež milostné sošky Panny Marie před Velikonocemi roku 1991 (na místě je nyní kopie).

Vojslavice mají poměrně pravidelnou obdélnou náves s mariánským kostelem uprostřed, patrovou farou severně od kostela a hřbitovem, historicky umístěným v západní části návesního prostoru.¹³⁶ Zděná přízemní zástavba z 18. – 19. století lemující náves je štítově orientovaná, u řady statků doplněná o bránu klenutou stlačeným obloukem. Dnešní stav návsi se tak až na pár změn neliší od stavu zachyceného na císařském otisku z roku 1838 (tři domy byly v 70. letech 20. století přestavěny na podélně orientované novostavby).¹³⁷ Díky archivním snímkům z poloviny 20. století se podařilo zachytit štukovou výzdobu na sedmi z deseti štítových průčelích

---

¹³² „A nebylo na Želivsku farnosti, odkud by nechodila na mariánské svátky procesí do Želiva a do Vojslavic.“ PIKL 1972, 223.

¹³³ PIKL 1972, 234. V literatuře bývá občas uváděn chybný letopočet 1773 (např. PLEVA 2003, 83).

¹³⁴ Až v roce 1902 zjistil jezuitský badatel, že jde o kopii sošky Panny Marie Foyenské z hruškového dřeva, nizozemskou či francouzskou práci ze 14. – 15. století. Pravděpodobně se však již jednalo o jinou sošku, než která byla v baroku do kostela z Utrechtu přinesena. PLEVA 2003, 84.

¹³⁵ Tento postup platí dodnes pro všechna poutní místa. Viz: Direktář o lidové zbožnosti a liturgii, ČBK, Kostelní Vydří 2007.

¹³⁶ PEŠTA 2004, 496–498.

¹³⁷ Jedná se o domy čp. 14, 21 a 36. Pozn. autora.

domů, z čehož pět průčelí je zdobeno figurálními motivy s datacemi před rokem 1850. Dvě průčelí jsou členěna spíše geometricky a nesou datace po roce 1850. Ve všech případech se jedná o nízký štukový reliéf kolem 3 cm, modelovaný plasticky i v lineárních pásech. Na černobílých snímcích je patrné, že reliéfy byly kolorovány, a vzhledem k tomu, že části kompozic chybí (např. svatozáře), lze předpokládat, že výjevy byly doplněny o malované části na omítce. Na jediném dochovaném zbytku výzdoby na čp. 20 je dosud možné se přesvědčit, že na reliéfech bylo použito více barev (ve spodní vrstvě je světle okrová a světle zelená barva). Zároveň je však vidět velmi řídké pekování omítky, na kterou byl reliéf nanesen, což způsobuje pozvolné odpadávání lípaného štku ve vlhkém podnebí, a tak i zánik výzdoby. Na starých snímcích je patrné, že reliéfy byly během let vícekrát přebíleny vápnem a při té příležitosti na nich došlo k zamazání detailů až na hranici čitelnosti (např. perutě andílků či vousy Boha Otce). Vzhledem k tomu, že výzdoba již na většině domů není, nelze jistě určit, zda byla na fasádu nanесena již při výstavbě nebo až dodatečně. Na základě srovnání se však zdá, že na domy čp. 18, 19 a 20 byla výzdoba nanесena dodatečně, na domy čp. 22 a 36 byla provedena hned při výstavbě štítové stěny. Domy čp. 15 a 21 byly zřejmě vyzdobeny jiným fasádníkem, čemuž napovídá i jejich pozdní datace 1858 a 1862. Jako autor figurálních reliéfů na čp. 19, 20, 21, 22 je v UPČ uváděn truhlář Primus,¹³⁸ není však známo, odkud byla tato informace získána. Nesporná kvalita provedení reliéfů ukazuje na zručného štukatéra a modeléra, s tím však kontrastuje poněkud odbytá příprava podkladové omítky, díky které byla životnost výzdoby v těchto podmínkách jen málo přes sto let. Oproti poněkud sporým uměleckořemeslným poznatkům ale poskytuje výzdoba domů velmi zajímavé svědectví o náboženském a sociálním prostředí poutního místa. Všechny ikonografické náměty totiž dokládají náboženské aktivity místních věřících, kteří byli na svou katolickou víru i poutní místo náležitě hrdí.

O nárůstu popularity Vojslavic v 18. století jsem se již zmínil, ale podívejme se na vývoj podrobněji. Sedm let po přinesení milostné sošky byla roku 1740 zahájena fresková výzdoba celého interiéru kostela¹³⁹ náměty z mariánských litanií a s výjevy zázračného uzdravení. Soška byla umístěna na hlavním oltáři v prosklené skřínce se

---

¹³⁸ POCHE 1982, 254.

¹³⁹ Fresky prováděli želivští malíři pod vedením Siarda Noseckého. POCHE 1982, 255.

stříbrným reliéfem uzdravení nemocného opata a zařízení kostela bylo rozšířeno o řadu obrazů, relikviářů a dalších doplňků. Moc zázračné sošky pak dokládalo množství stříbrných předmětů ve tvaru uzdravených částí těla, které kladli vděční poutníci na hlavní oltář.¹⁴⁰ V roce 1799 pak dal želivský opat postavit vedle kostela novou faru, která svým bohatě zdobeným rokokovým průčelím musela ostře kontrastovat s hladkou hmotou kostela i okolními venkovskými statky, v té době zřejmě ještě dřevěnými. Poté, co byl areál fary doplněn o hospodářské objekty, nechali premonstráti na západní straně do návsi přistavět klenutou bránu s prolamovaným nástavcem, jehož štukový dekor se ale výrazně odlišoval od průčelí fary, prováděného zjevně podle projektu školeného architekta. Štukový dekor na bráně tak lze podle formálních rysů určit jako zřejmě nejstarší práci místního fasádníka, provedenou (oproti dodatečně lípanému reliéfu na čp. 20) ve stejné době s podkladovou omítkou. Podle dochovaného torza výzdoby se snad jednalo o variaci na znak premonstrátské kanonie – reliéf madony v oblačném rámu. Datace brány pak spadá zhruba do období po napoleonských válkách, kdy lze předpokládat také přestavbu statků na návsi do dnešní zděné podoby, určenou i zákazem dřevěných staveb z roku 1816. Na nejstarší mapě z roku 1838 mají již téměř všechny statky obytnou část označenu jako zděnou, ale kromě kříže u hřbitova nebyla na návsi ani v intravilánu vsi žádná socha ani jiné umělecké dílo, které by zdobilo toto populární poutní místo. V této situaci mohla být inspirací právě brána fary, která musela vzbuzovat pozornost a vedla vlastníky sousedních domů k tomu, aby si podobnou výzdobu objednali i na svá průčelí.

Ze sedmi zaznamenaných štukem zdobených průčelí nese nejstarší dataci 1841 dům čp. 20, jehož výzdobě dominovala po stranách dvojice obrazů v oválných rámech: na pravé straně obraz **Nejsvětější trojice** a na levé **sv. Florián**.¹⁴¹ Jak se ukázalo, oba tyto náměty mají velmi mnoho společného, neboť pocházejí ze dvou slavných rakouských poutních míst, ležících nedaleko od sebe při cestě do Mariazell. Předlohou výzdoby se tedy nepochybně staly svaté obrázky, přinesené ze Sonntagsbergu a Lorchu. O tom, že mezi poutními místy v Čechách a Rakousku panoval čilý pohyb po celý novověk až do 19. století, existuje řada dokladů a tyto náměty mohou být jedním z nich. Následující dataci 1842 nese sousední dům čp. 19, jehož výzdoba byla komponována

---

¹⁴⁰ V roce 1784 musely být na příkaz vlády prodány a za utržené peníze byly pořízeny nové varhany. PLEVA 2003, 84.

¹⁴¹ V UPČ je chybně určen jako sv. Vavřinec. Pozn. autora.

téměř stejně jako u čp. 20. Zde se v oválech objevují vpravo **sv. Norbert** a vlevo **sv. Jan Nepomucký**. Postavu prvního světce nebylo téměř možné poznat, neboť snímek z roku 1958 již zachytil reliéf částečně otlučený při úpravě krovu.¹⁴² Typ zobrazení sv. Jana Nepomuckého však pomohl tento problém vyřešit. Vojslavice vždy byly menší obcí¹⁴³ a i když zde je na konci 19. století uváděno 822 obyvatel,¹⁴⁴ byly vždy ve stínu nedalekého městečka Senožaty, spadajícího rovněž pod želivský klášter. Tamní kostel pak byl až do roku 1818 zasvěcen sv. Jakubu Většímu, ale v roce 1730 tam bylo pod záštitou opata Schindlera slavnostně založeno zbožné bratrstvo sv. Norberta a sv. Jana Nepomuckého, jehož členové obdrželi k přijetí medaile s obrazem obou světců.¹⁴⁵ I když pak byla roku 1783 všechna bratrstva úředně zrušena,¹⁴⁶ je patrné, že premonstráti své chráněnce ve svatojánské úctě nadále podporovali (1787 daroval opat kostelu pacifikál s ostatky světce). Zobrazení z medailí či předmětů bratrstva se stalo natolik rozšířené, že byl podle něj vymalován koncem 19. století i obraz pro hlavní oltář k novému zasvěcení senožatského kostela sv. Janu Nepomuckému. Použití námětu tak ukazuje, že vlastník domu byl pravděpodobně sám členem bratrstva nebo se na jeho aktivitách alespoň podílel. Třetí datací 1848 nesla výzdoba štítu čp. 18 s **Kalvárií**, pojednaná jako tři samostatné postavy na stylizovaných soklech. Vše netypicky natlačené mezi podlomení a parapet oken. Zbývající dvojice figurálně zdobených průčelí nebyla opatřena datací. Výzdoba štítu čp. 36 ale byla doplněna o třířádkový nápis BOZE ZAHOVEJ DOMU TOHOTO / NAKLADEM FRANCE HOUKALA / ORODUJ ZA NAZ SRCE MARIE. Pod nápisem byla mezi okny vyvedena v reliéfu postava **Panny Marie** s rozpřaženými rukama a s mariánským monogramem pod sebou (shodným s monogramem na vítězném oblouku v místním kostele). Zobrazení postavy je snad přejato z takzvané „zázračné medailky“,¹⁴⁷ ale jedná se o typ velmi často

---

¹⁴² V UPČ je chybně určen jako sv. Petr. Pozn. autora.

¹⁴³ Statut města měly Vojslavice jen krátce v 16. století, jak dokládá i nápis na křtitelnici v kostele z roku 1550. Pozn. autora.

¹⁴⁴ KOBLIHA 1896, 107.

¹⁴⁵ PIKL 1972, 233.

¹⁴⁶ MIKULEC 2000, 132. (PIKL uvádí až rok 1786, s. 234)

¹⁴⁷ Zobrazení má původ ve zjevení Panny Marie novicce řádu Dcer lásky, budoucí svaté Kateřině Labouré z roku 1830. Direktář o lidové zbožnosti, 141.

modifikovaný v lidových náboženských malbách. Nápis oslovující „Srce Marie“ pak ukazuje přítomnost nového druhu lidové zbožnosti – úctě k Nejsvětějšímu Srdci Ježíšovu (oficiálně povoleno až 1794),¹⁴⁸ kvůli které dokonce došlo v místním kostele k jediným úpravám barokních bočních oltářů.¹⁴⁹

Poslední a zřejmě nejnáročněji figurálně zdobený štít domu čp. 22 nesl motiv **Korunování Panny Marie**, provedený místy ve vyšším reliéfu, než na všech ostatních domech. Tento štít navíc sousedí s bránou fary a byl zřejmě tím nejvýraznějším, co poutník při vstupu na náves viděl. Předlohou výzdoby se ukázalo být zobrazení z nedalekého Křemešniku, poutního místa k Nejsvětější Trojici, které zažilo svou největší slávu kolem poloviny 18. století stejně jako Vojslavice (obr. 49). Tento dům je také jediný zakreslen na mapě z roku 1838 jako dřevěná stavba, lze tedy předpokládat, že výzdoba vznikla hned s jeho přezděním zhruba ve 40. letech 19. století. Zdobená průčelí domů čp. 15 a 21 nesou datace 1858 a 1862, ale kromě jednoduchého květinového motivu na štítě čp. 21 zde již není žádný náboženský prvek. Vzhledem k výraznému rukopisu předchozích ukávek se tak domnívám, že se již jednalo o práci další generace fasádníků, jejichž díla jsou navíc roztroušena i v širším okolí (např. téměř shodné průčelí domu čp. 14 v Otavožatech s datací 1860).

Jak je patrné z půdorysu návsi, všechny zdobené štíty se obracely víceméně ke kostelu a jejich působivá, původně barevná výzdoba tvořila kulisy k poutním slavnostem, probíhajícím právě kolem kostela. Dnes je farnost spravována z nedalekého Kaliště, fara zcela opuštěna chátrá a majitelé domů mají o někdejší výzdobě průčelí pouze tušení. To, že na průčelích šlo nalézt důkazy o fungování zbožného barokního bratrstva¹⁵⁰ ještě půl století po jeho zákazu, nebo svědectví o vykonaných poutích do blízkých i 150km vzdálených míst, a další skutečnosti, již málokomu připadá

---

¹⁴⁸ Úcta vychází ze zjevení sv. Markétě M. Alacoque v 17. století, o jehož oficiálním přijetí církevní autority dlouho váhaly. Vojtěch KOHUT: Dějiny křesťanských spiritualit (nepublikovaná skripta Teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze) Praha 2008, 27.

¹⁴⁹ Jedná se o nástavce na obou bočních oltářích. Pozn. autora.

¹⁵⁰ Jedna z variant možných v 19. století je i existence zdejší mariánské družiny, vedené místním premonstrátským farářem. Bližší podrobnosti snad lze vypátrat z farní kroniky, která je dle poznámky zesnulé D. Vokolkové uložena v SObA Třeboň. (Daniela VOKOLKOVÁ: Premonstrátský klášter v Želivě, Staletí kulturního a duchovního působení (nepublikovaná disertační práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze), Praha 2001, 5.

podstatné. Vzhledem k tomu je tak dnes možné provést rekonstrukci této zajímavé štukové výzdoby již pouze v teoretické rovině.¹⁵¹

5 Tvůrci venkovských staveb

K zájmu o tvůrce venkovských staveb jsem se zprvu dostal přes tzv. fasádníky, kteří představovali specialisty v rámci zednické profese. Ve své diplomové práci jsem se poprvé pokusil definovat oblasti působení jedenácti místních tvůrců, jejichž výzdoba je jasně rozlišitelná. Konkrétní jména jsem tehdy znal pouze u tří z nich, jimiž byli Benc, Hnízdil a bratři Zábranové.¹⁵² Vzhledem k většímu zaměření disertační práce jsem následně rozšířil pozornost z fasádníků na veškeré zednické mistry a stavební profese obecně. Primárními zdroji pro zjištění jmen tvůrců se ukázala být původní plánová dokumentace, stavební protokoly a cechovní knihy. Z těchto a dalších zdrojů jsem pak pozvolna získal jména devadesáti tvůrců staveb, kteří působili v prostoru současného kraje Vysočina během 19. století. Jednalo se jak o jednotlivce, tak o rodinné podniky, jejichž činnost trvala přes několik generací až do 20. století. Podrobnější zpracování činnosti všech zaznamenaných tvůrců přesahuje možnosti této práce, takže jsem se pokusil systematicky zmapovat alespoň některé z nich. Zbývající jména zde uvádím ve formě přehledového seznamu, z něhož je možné vycházet pro další výzkum.

5.1 Zedničtí mistři a stavitelé

Zřejmě nejpodrobnější přehled o množství osob žijících se stavebním řemeslem v první polovině 19. století lze získat z cechovní knih. V rámci zpracování archivních pramenů jsem se dostal ke knize řemeslnických koncesí na panství Telč z let 1777-1841.¹⁵³ Ze zápisů vyplývá, že v letech 1800-1828 do cechu vstoupilo ročně zhruba 40-50 řemeslníků a po roce 1829 jejich počet klesl na 10-15. Zedníci zde tvoří zhruba desetinu, ale jsou zde uvedena jak jména mistrů, tak i učedníků a všech příbuzných profesí. Převažují navíc jména z Telče a Mrákotína, kde se v této době

---

¹⁵¹ Domy čp. 19, 20, 22 a fara jsou stále evidovány jako nemovité kulturní památky. Jejich stav tomu však bohužel neodpovídá. Pozn. autora.

¹⁵² MINÁŘ 2008, 59.

¹⁵³ Herrschaft Teltsch, Handwerksconsense für Meister und Lehrjung Von 1777 bis 1841, SoA v Brně, fond Velkostatek Telč - F 239, inv. č. 37.

rozvíjela těžba žuly, její opracování a distribuce. Materiál obsahuje datum udělení koncese, jméno, bydliště, profesi a později i místo vyučení. Ze seznamu však nelze určit, kteří zedníci pracovali na venkovských stavbách a kteří za prací putovali do měst. Uvádím zde proto jen abecedně řazený výběr některých jmen zednických mistrů se současnými názvy obcí.¹⁵⁴

<i>Jméno</i>	<i>Titul</i>	<i>Bydliště</i>	<i>Udělení koncese</i>
Jakub Benda	mistr zednický	Třeštice (JI)	1802
Thomas Dolník	mistr zednický	Částkovice (JI)	1803
Mates Chaloupek	zedník	Lovětín (JI)	1800
Franz Jíra	mistr zednický	Vanov (JI)	1802
Martin Myslík	zedník	Kostelní Myslová (JI)	1804
Johann Příhoda	mistr zednický	Rácov (JI)	1803
Josef Rot	mistr zednický	Krahulčí (JI)	1811
Mates Straka	mistr zednický	Prostřední Vydří (JH)	1808
Josef Šalanda	mistr zednický	Zvolenovice (JI)	1800
Franz Wospiel	mistr zednický	Horní Myslová (JI)	1804
Franz Žák	mistr zednický	Kaliště (JI)	1811

Jako hlavní zdroj poznání jmen skutečných stavitelů a projektantů venkovských staveb jsem se proto pokusil systematicky zpracovat jména, která jsem zachytil na plánech a stavebních protokolech uložených v okresních archivech. Úskalím výčtu je, že zachycuje spíše jména osob aktivních ve druhé polovině 19. století. Pro časové období, jemuž by odpovídala cechovní kniha, se totiž bohužel téměř žádná plánová dokumentace nedochovala. Seznam je řazen abecedně. Otazníky u míst působení označují lokality, do kterých daný stavitel projektoval, ale nemusely být jeho vlastním bydlištěm.

¹⁵⁴ Vzhledem k tomu, že jsem svůj výzkum kdysi zahájil právě v oblasti bývalého telčského panství, rád bych tuto archiválii časem zpracoval podrobněji. Oblast navíc přesahuje do okresu Jindřichův Hradec, kde se podle posledních poznatků také nachází množství archivní plánové dokumentace. Pozn. autora.

<i>Jméno</i>	<i>Titul u podpisu</i>	<i>Místo působení</i>	<i>Datace na plánech</i>
Josef Bednář	mistr zednický	Černovice (PE)	1890
Václav Benc	mistr zednický, stavitel	Dolní Jablonná (HB)	1840-1896
Josef Benc	kreslil	Dolní Jablonná (HB)	1880-1910
Josef Beneš	mistr zednický	Cetoraz (PE) ?	1880 ?
Jan Bouček	stavitel	Polná (JI) / Žďár nad Sázavou (ZR)	1839-1844
Josef Bláha	mistr zednický	Mrákotín (JI)	1845
Eduard Bumbálek	mistr zednický, mistr tesařský	Kamenice (JI)	1899-1910
Wencel/Václav Bušta	stavitel	Nový Rychnov (PE)	1860-1873
Cyril Buřina ¹⁵⁵	mistr zednický	Polná (JI) ?	1820
Johan Dolezal	mistr zednický	Rovné (ZR) ?	1850 ?
Josef Ehrlich	mistr zednický, stavitel	Humpolec (PE)	1894-1913
Ignác Eis	stavitel	Polná (JI)	1854-1882
Karel Fiala	stavitel	Polná (JI)	1866-1868
Dominik Fiala	mistr zednický	Polná (JI)	1894
Fiala	okresní stavitel	Hlinsko (CHR)	1867-1887
František Frieb	mistr zednický	Žďár nad Sázavou (ZR)	1830
Antonín Hlušínský ¹⁵⁶	mistr zednický	Uhelná Příbram (HB)	1851
Johann/Jan Hradecký	stavitel	Světlá nad Sázavou (HB)	1889-1898
Johan Chrast	mistr zednický	Mirošov (ZR) ?	1850 ?
Matěj Jaroš	mistr zednický	Jámy (ZR)	1840
Vilém Jednuška	mistr zednický	Budeč (ZR)	1840
Jan Jelínek	stavitel	Polná (JI)	1888
Jan Jelínek	stavitel	Humpolec (PE)	1871-1897
Jeníkovský	stavitel	Krasoňov (PE) ?	1874

¹⁵⁵ FROLEC/VAŘEKA 1991, 94.

¹⁵⁶ ŠTĚPÁN 1995, 52.

František Jeřábek	stavitel, mistr zednický	Nové Město na Moravě (ZR)	1837-1853
František Jíra	mistr zednický	Hrotovice (TR)	1900
František Jusa (otec a syn)	stavitel	Hrotovice (TR)	1871-1910
Franz Rohaczek	mistr zednický	Bohuňov (ZR) ?	1845-1853
František Kaiser ¹⁵⁷	mistr zednický	Čekánov (HB)	1890 ?
Tomáš Kolba	mistr zednický	Želetava (TR)	1878
Jan Kolinský	mistr zednický	Žďár nad Sázavou (ZR) ?	1841
František Koumal	stav. mistr	Chotěboř (HB)	1891
Martin Kučera	mistr stavitelský	Žirovnice (PE)	1865
Johann Landsmann	stavitel	Přibyslav (HB)	1868-1887
Ignatz Lang	stavitel	Jihlava (JI)	1881
Jan Mastný	stavitel	Humpolec (PE)	1867
Josef Mazanec	mistr zednický	Vintřov (PE) ?	1883
Hynek Minck	mistr zednický	Žďár nad Sázavou (ZR)	1893-1895
Jan Mokřý (otec a syn)	mistr zednický	Štoky (JI)	1870-1892
Jan Mühlfeit	mistr tesařský	Velká Losenice (ZR)	1889-1908
Augustin Myslík ¹⁵⁸	mistr zednický	Žirovnice (PE)	1874-1904
František Nepivodu	mistr stavitelský, stavitel	Chotěboř (HB)	1867-1877
Alois Netsch	stavitel	Jihlava (JI)	1877
Jan Němec	-	Nová Ves (JI)	1899
Jan Němetz/Němec	mistr zednický, stavitel	Janovice (PE) ?	1875-1879
Aloys Němeček	mistr zednický	Nový Rychnov (PE)	1881-1810
František Pardus	mistr stavitelský	Polná (JI)	1900

¹⁵⁷ Plány nenalezeny, údaj převzat ze STUDNA, 1957, 272.

¹⁵⁸ Jeho plány zachytila v archivu obecního úřadu V Horních Dubenkách (JI) i H. Bočková z Muzea Vysočiny v Jihlavě. Viz BOČKOVÁ 1994, 263–265.

Josef Pecháček	mistr zednický	Přibyslav (HB)	1900
F. Polívka ¹⁵⁹	-	Budíkov (PE) ?	1853
J. Pössel	mistr zednický	Moravské Budějovice (TR)	1876-1877
Josef Prchal ¹⁶⁰	mistr tesařský	Habry (HB)	1833-1834
Thomas Proisl	oprávněný mistr stavební	Kamenice nad Lipou (PE)	1874
Pruša	mistr stavební	Radenín (TA)	1883
Mathias Riczek	mistr zednický	Jihlava (JI)	1871
Jan Rypota	mistr zednický	Moravské Budějovice (TR)	1880 ?
Martin Schindler ¹⁶¹	mistr zednický	Štoky (HB)	1829
Jan Schneider	stavitel	Vintřov (PE) ?	1883-1884
J. Schulmeister	mistr zednický	Hrotovice (TR) ?	1872
Ernest Sikal	mistr zednický	Telč (JI)	1888
Jan Smrt	stavitel	Německý Brod (HB)	1897
Ignatz Ssier	mistr zednický	Nové Město na Moravě (ZR)	1850-1854
J. Schier	-	Jimramov (ZR)	1867-86
Josef Šier	stavitel	Nové Město na Moravě (ZR)	1871-1913
J. Staněk ¹⁶²	mistr tesařský	Svratka (ZR)	1856
Karel Šír	městský stavitel	Nové Město na Moravě (ZR)	1891
František Šír	mistr stavitelský	Jimramov (ZR)	1890
J. Šupich ¹⁶³	stavitel	Havlíčkův Brod	1885

¹⁵⁹ ŠTĚPÁN 1995, 44.

¹⁶⁰ ŠKABRADA/EBEL 2014, 58, 56, 66.

¹⁶¹ Plány nenalezeny. Jméno uvedeno v obecní kronice Hybrálce jako stavitele kaple na návsi. Pozn. autora.

¹⁶² ŠTĚPÁN 1990, 83.

Ant. Vepřek	mistr zednický	Moravské Budějovice (TR)	1875 ?
Martin Veselý ¹⁶⁴	mistr tesařský	Habry (HB)	1834
Johan/Jan Witamwas	mistr zednický	Dalešice (TR)	1866-1902
Mathias/Matěj Witamvas/Vítámvás	mistr zednický	Mohelno (TR)	1885-1905
František Zábrana ¹⁶⁵	mistr zednický	Hlavňov (HB)	1860-1915
Martin Zejda	mistr tesařský	Mrákotín (JI)	1845
Hynek Zeman	mistr zednický	Pacov (PE)	1892
Johann Zika ¹⁶⁶	stavitel	Habry (HB)	1830
Jan Wágner	mistr zednický	Cetoraz (PE) ?	1878

Z hlediska kvantity vynikají mezi uvedenými projektanty zejména Václav Benc z Dolní Jablonné¹⁶⁷ a Jan Mühlfeit z Velké Losenice, který svým toporným kresebným stylem projektoval řady krovů, jejichž zachycení je velmi náročné. Od řady dalších autorů jsem našel pouze jeden či dva plány, zato ale jejich kresebný styl ukazuje na dobré školení a značnou praxi. Vedle těchto venkovských projektantů se v archívech objevuje i několik jmen akademicky vzdělaných architektů. Vyniká zde například jméno vídeňského stavitele J. P. Jöndela, který působil v letech 1830-44 na panství Žďár nad Sázavou a navrhoval zde některé hospodářské stavby a hájovny. Vedle něj se zde objevuje pražský stavitel Jiří Lindsaur, který do svého rodného Hodíškova (ZR) navrhl v roce 1873 historizující kapli a projektoval i přestavbu hospodářské části rodného statku čp. 1. Z dalších autorů pak vysokou grafickou zručností vynikají například stavitel Fiala z Hlinska a František Nepivodu z Chotěboře.

---

¹⁶³ ŠTĚPÁN 1990, 100.

¹⁶⁴ ŠKABRADA/EBEL 2014, 63.

¹⁶⁵ Plány nenalezeny, údaj převzat ze STUDNA, 1957, 272.

¹⁶⁶ ŠKABRADA/EBEL 2014, 62.

¹⁶⁷ Bencovy plány se nacházejí ve třech z pěti okresních archivů a jejich počet jde do mnoha desítek kusů. Vedle staveb a přestaveb domů jsou to zejména návrhy zděných stodol, jejichž kolorované návrhy kreslil zjevně až do své smrti. Pozn autora.

Zaznamenaný vzorek dochovaných plánů nepokrývá dané území rovnoměrně, takže je pravděpodobné, že postupem času dojde k nalezení dalších plánů i jmen.¹⁶⁸

5.2 Fasádníci

Trojici jmen venkovských fasádníků, kterou jsem uvedl v diplomové práci, jsem krátce po jejím dokončení doplnil o jméno **Václava Primuse z Pacova** (* 1819), kterého bylo možné ztotožnit s ojedinělou výzdobou průčelí domů ve Vojslavicích (PE).¹⁶⁹ Tuto skutečnost jsem měl možnost vyvodit na základě zpracování materiálů z pozůstalosti Bohumila Studny, který sbíral terénní informace již před polovinou 20. století a setkal se tak ještě s pamětníky a potomky zedníků. Vedle poznatků o zednických rodinách Zábranů a Benců mi tento badatel poskytl ještě jméno zedníka **Františka Kaisera z Čekánova**, který působil v poslední třetině 19. století západně od Havlíčkova Brodu. Vzhledem k rozšíření pozornosti na celé stavby jsem však byl nucen začít se snažit oddělovat zednické mistry, stavitele a projektanty od „pouhých“ fasádníků. Podíl těchto speciálně zaměřených výtvarníků na běžné stavební produkci byl totiž zřejmě dosti různorodý. Souviselo to pravděpodobně s brzkým nástupem zděných venkovských staveb v jižní části kraje a současně s nízkou životností výzdoby. Jak se totiž ukázalo na dochovaných příkladech výzdoby, jen část exemplářů byla na průčelí provedena současně s výstavbou domu. Činnost fasádníků je tak možné vidět spíše v kontextu nadstandardních oprav průčelí, které si většinou vynucovaly výměny oken a krovů. Zajímavou ukázkou spornosti definice „fasádníka“ je zde svědectví o činnosti zednického mistra Václava Bence v následující kapitole. Oproti mému dřívějšímu zařazení tohoto tvůrce mezi fasádníky bych ho z dnešního úhlu pohledu hodnotil spíše jako stavitele a zručného projektanta, který si práci fasádníka dopřával jako tvůrčí odměnu. Vzhledem k tomu, že tento stavitel zaměstnával údajně až padesát zedníků, jsem navíc přesvědčen, že mezi nimi byli i další „fasádníci,“ díky jejichž tvůrčímu přínosu je tak dnes obtížné posoudit, kdo byl vlastně autorem výzdoby.

---

¹⁶⁸ Velký potenciál pro další bádání poskytují archivy stavebních úřadů a fondy jednotlivých obcí. Pozn. autora.

¹⁶⁹ Jméno uvádí E. Poche (POCHE 2003, 254), ale místo původu zmiňuje bez vazby na Vojslavice pouze Bohumil Studna, který zjevně o Primusovi věděl více a chystal se napsat i jeho životopis (viz rukopisné poznámky v pozůstalosti, uloženo v Archivu Etnografického oddělení Historického muzea Národního muzea v Praze, sign. A 5498). Pozn. autora.

V současné době mám zpracovaných několik dalších okruhů působení fasádníků s charakteristickým výtvarným projevem. U žádného z nich však zatím neznám jméno tvůrce, ani se mi dosud nepodařilo najít původní plány. Uvádím zde pro ukázkou některé z nich v rámcovém vymezení a s pomocnými jmény, neboť doufám, že se mi v budoucnu podaří jejich tvůrce zjistit.

Mistr „zdvížených festonů“ působil před polovinou 19. století v oblasti západně od Brtnice. Nejvíce staveb zdobil ve Svatoslavi (TR) a v Jamném (JI), kde zřejmě i bydlel. Další stavby nesoucí tuto charakteristickou výzdobu byly zachyceny v Dolní Smrčné (TR), Bransouzích (TR), Chlumu (TR), Panské Lhotě (TR), Číchově (TR) a Kněžici (JI).

Mistr „listových ratolestí“ působil v první třetině 19. století v západním cípu Lichtenštejsko-Podstatského panství Telč, tj. na pomezí dnešních okresů Jihlava a Jindřichův Hradec. Jeho rukopis nesla průčelí v obcích Sumrakov (JH), Světlá (JH), Klatovec (JI), Kaliště (JI), Jihlávka (JI), Horní Dubenky, Nová Ves (JI), Rácov (JI), Švábov (JI), Lovětín (JI) aj.¹⁷⁰

Mistr „bosovaných štítů“ působil v poslední čtvrtině 19. století jihovýchodně od Pelhřimova. Jeho průčelí specifická geometrickým rozčleněním plochy v duchu klasicistního kvádrování se vyskytovala například ve Služátkách (PE), Bácovicích (PE), Krasíkovcích (PE), Olešné (JI), Krasonicích (JI) a Brtné (JI).

Mistra „neogotických okosení“ řadím spíše do kategorie stavitelů, neboť typicky okosené špalety patřily koncem 19. století k módním trendům. Charakteristicky pojaté detaily na průčelí vykazující shodný rukopis se však vyskytují na pomezí okresů Pelhřimov a Havlíčkův Brod v obcích Bítětice, Mašovice, Milotičky, Moraveč, Nová Cerekev, Stanovice, Strměchy, Svěpravice, Ústrašín, Velký Rybník, Záhoří a Uhelná Příbram.

5.3 Zednická rodina Benců v horním Posázaví¹⁷¹

Zděné venkovské stavby byly v době zrodu českého národopisu koncem 19. století ještě zavrhovány jako nové a nehodnotné. K nalezení jejich hodnoty tak došlo až

---

¹⁷⁰ Podle mých posledních poznatků mohl být autorem výzdoby zedník Johann Fous z Nové Vsi. Pozn. autora.

¹⁷¹ Tato kapitola byla publikována jako příspěvek ve sborníku NPÚ ÚOP v Telči Památky Vysočiny 2012/IV.

počátkem 20. století, ale bohužel již v souvislosti s jejich ničením přestavbami. Tehdy se také začali první badatelé věnovat jejich dokumentaci, a to zejména nejvýraznější stránce staveb – štukově zdobeným průčelím. Jednalo se převážně o dokumentaci kresebnou,¹⁷² neboť v tomto období byla technika fotografie dosud složitá a nákladná.¹⁷³ Do poloviny 20. století tak bylo zaznamenáno pouze omezené množství zdobených objektů, a to pouze v některých regionech.¹⁷⁴ V ojedinělých případech se pak dochovaly i informace o jménech někdejších tvůrců této výzdoby. Nejvíce jmen zednických mistrů je známo z jižních Čech, kde povědomí o jejich díle bylo zřejmě nejsilnější. Drtivá většina jmen však upadla do zapomnění. Tento osud málem potkal i zednickou rodinu Benců z horního Posázaví, jejichž jméno je dnes v obcích, kde působili, zcela neznámé. Až na jednu výjimku je neznal ani nikdo ze současných majitelů jimi postavených domů. Jedinou stopou v literatuře pak byla drobná zmínka v Českém lidu z roku 1957.¹⁷⁵

Zednický mistr **Václav Benc** (1823–1896) a jeho syn **Josef Benc** (1862–1952)¹⁷⁶ byli ve své době zřejmě jedni z neúspěšnějších venkovských stavitelů v regionu. V době největšího rozkvětu své činnosti údajně zaměstnával starší z nich až 60 zedníků.¹⁷⁷ S jistotou lze dnes určit přes 50 jimi realizovaných staveb ve

---

¹⁷² Např. ZÍBRT 1910.

¹⁷³ Starší fotografické technologie (tzv. na velký formát) byly limitovány zejména nižší citlivostí svitkového filmu, který vyžadoval delší dobu expozice a tedy i nezbytný stativ. V této době byl nejčastějším předmětem fotografie portrét a krajina. Ojedinělé dílo tak představuje například soubor fotografií Ondřeje Knolla (1883-1960), fotografa z Náměště nad Oslavou, jehož snímky vesnic na Třebíčsku patří k nejstarším v kraji Vysočina. Řada jeho fotografií je dnes uložena v Muzeu Vysočiny v Třebíči (viz www.ondrejknoll.cz). Nejstarší snímky venkovských staveb obvykle pocházejí až z 30. let 20. století, kdy již docházelo k rozšíření kinofilmu a fotografování se začali věnovat i amatéři. Pozn. autora.

¹⁷⁴ Jedna z největších sbírek fotografií venkovských staveb pořízených ve 40. let 20. století se nachází v Etnologickém ústavu Akademie věd v Praze. Z oblasti působení zednické rodiny Zábranů se zde však nenacházejí snímky žádné. Pozn. autora.

¹⁷⁵ STUDNA 1957, 265.

¹⁷⁶ Letopočty mi poskytl pan František Venc, kronikář obce Dolní Jablonná. Pozn. autora.

¹⁷⁷ Rukopisné poznámky v pozůstalosti Bohumila Studny. Archiv Etnografického oddělení Historického muzea Národního muzea v Praze, sign. A 5498.

23 vesnicích mezi Havlíčkovým Brodem a Žďárem nad Sázavou, vzdálených až 10 km od jejich domovské Dolní Jablonné. Datace, které se dochovaly na průčelí více než poloviny domů, spadají zejména do 50. – 80. let 19. století. Jedná se tedy o díla Václava Bence, který jako autorizovaný stavitel a mistr zednický bývá podepsán i na plánech. Jeho syn Josef údajně kvůli nedorozumění s vlivným zákazníkem¹⁷⁸ nezískal koncesi a měl proto pouze funkci políra (na plánech proto býval uveden pouze jako kreslič). Václav Benc pracoval až do pozdního věku, neboť některé plány nesou dataci 1896, tedy roku, kdy zemřel. Jeho syn tak převzal firmu již v době, kdy největší stavební konjunktura na venkově utichala a navíc se začal měnit vkus stavebníků. Stavby, které prováděl, proto mají již mnohem střídmější výzdobu a těžko je tak lze bez konkrétních plánů autorsky určit. Domy, které stavěli Bencové, mají většinou komorovou dispozici s trojtraktovým třetím dílem, v němž je dvojice komor rozdělena chodbičkou ze síně do chléva. Zdivo jejich staveb je převážně cihelné, komory a někdy i obytné místnosti jsou klenuté téměř plochými plackovými klenbami,¹⁷⁹ v chlévech bývají pruské klenby s hustým rastrem cihelných pasů. Sedlovou střechu s valbičkou nad štítem většinou nese hambalkový krov s dvojicí stojatých stolic. Výrazným prvkem Bencových staveb je štukově zdobené průčelí s dvojicí horizontálních říms a vyřezávanou balustrádou. Složitý systém ozdobných prvků byl prováděn částečně vyřezáváním podle šablon vysekaných ze silného plechu¹⁸⁰ a částečně volnou modelací. Výzdobu údajně prováděl sám mistr Benc, trvala mu dva týdny a dle svědectví pamětníků ji prováděl za letních dnů ve stínu čerstvě usekaných břízek připevněných k lešení.¹⁸¹ Největší množství domů postavených Václavem Bencem a jeho zedníky bylo zřejmě v jeho domovské

---

¹⁷⁸ Informaci mi poskytl jeho vnuk Jan Benc z Havlíčkova Brodu v dubnu 2013. Pozn. autora.

¹⁷⁹ Například v Nových Dvorech čp. 3 (ZR) je bývalý hostinský sál o šíři kolem 6 m zaklenutý jedinou plackovou klenbou s vrcholnicí vzdušnou jen málo přes 20 cm. Pozn. autora.

¹⁸⁰ Jan Benc, vnuk Josefa Bence, mi potvrdil, že tyto šablony byly uloženy až do 50. let 20. století na půdě jejich domu v Dolní Jablonné, odkud je posléze vyhazovali do starého železa. Údajně se jednalo o formy z masivního plechu, podle nichž a jimiž se ornamenty a profily přímo vyřezávaly. Jeho děd si je prý nechával vysekávat u kováře. Pozn. autora.

¹⁸¹ Poznámky v pozůstalosti Bohumila Studny. Archiv Etnografického oddělení Historického muzea Národního muzea v Praze, sign. A 5498.

Dolní Jablonné¹⁸² (8 domů) a v sousední České Jablonné (5 domů). Ze vzdálenějších obcí pak v Malé Losenici (přestavby asi 15 domů), v Nových Dvorech (6 domů) a v Žižkově Poli (4 domy).

Dílo rodiny Benců se snažil již před polovinou 20. století zpracovat národopisný pracovník Bohumil Studna (1882–1962), jehož cílem bylo vytvoření rozsáhlé monografie o Posázaví, odkud pocházela jeho žena.¹⁸³ Studna se zaměřoval zejména na ornamentiku, což bohužel ovlivnilo i jeho pohled na lidovou architekturu, z níž si obkresloval pouze detaily výzdoby. Shromáždil tak sice mnoho kreseb motivů z dnes již zaniklých objektů, ale bohužel jen malé množství fotografií celých domů. Jeho výhodou bylo, že ještě potkal žijící pamětníky doby vzniku těchto staveb a jejich vzpomínky zaznamenal. Bohužel však byla metoda jeho práce silně poznamenána „zíbrtovskou“ snahou o nadšenecký sběr poznatků,¹⁸⁴ takže dnes již z jeho kreseb nelze u některých motivů určit autorství ani datace, neboť chybí celkový kontext.¹⁸⁵ Přes tyto limity však lze díky dokumentaci Bohumila Studny určit s jistotou minimálně 15 dnes již modernizovaných staveb, které stavěli Bencové. Důležitá zmínka o práci Bencových zedníků se však objevuje ještě na jednom místě, a to ve venkovském románu Františky Kolářové-Vlčkové (1883–1956) pocházející z České Jablonné (HB).¹⁸⁶ Autorka zde

---

¹⁸² Do roku 1945 se obec jmenovala Německá Jablonná / Deutsch Gablenz. Pozn. autora.

¹⁸³ ŠŤOVÍČEK 1976, 30–32.

¹⁸⁴ Čeněk Zíbrt se již od počátku vydávání Českého lidu snažil o vytvoření široké přispívatelské základny sběratelů etnografického materiálu, složené ovšem většinou z amatérských nadšenců. Za tento přístup byl silně kritizován od předních mužů české vědy. Milena SECKÁ – Jiří WOITSCH, Nástin dějin časopisu český lid, 2012, www.eu.avcr.cz/Casopisy/cesky_lid.

¹⁸⁵ Bohumil Studna byl povoláním učitel a ke zpracování materiálu ze svých letitých výzkumů se dostal až v penzi, po druhé světové válce. První částí jeho monografie, kterou se snažil publikovat, byl článek o zednické rodině Zábranů, působící západně od Havlíčkova Brodu. Jak však vyplývá z dokumentů uložených v jeho pozůstalosti, narazil tehdy na generační problém, neboť mu redakce Českého lidu jeho článek několik let vracela k přepracování. V posudcích Emanuela Baláše (1914–1966) se kromě uznání hodnotného materiálu opakovaně objevují výtky k nízké odbornosti textu a jeho přílišné lyričnosti (recenzní posudky z let 1954 a 1955 jsou uloženy v pozůstalosti Bohumila Studny, sign. A 5499). Vzhledem k tomu, že Studnovi bylo v té době již 72 let, se navíc obávám, že tato zkušenost výrazně podryla jeho odhodlání dokončit připravovanou monografii a zanechal ji tak pouze v rukopisech. Pozn. autora.

¹⁸⁶ KOLÁŘOVÁ 1939, 120–125.

podle vyprávění svých prarodičů popsala události z roku 1852, kdy jim stavitel Václav Benc¹⁸⁷ postavil nový zděný dům na místě starého roubeného. Kromě důležitých zmínek o okolnostech nutících majitele k přestavbě domu (dožívání roubených stěn a problémy s jarními přívaly vody tekoucí z humen) v knize nacházíme také přesný popis vnitřního uspořádání domu: „*V čele velká světnice čtyřikrát čtyři sáhy se šesti okny, síň dvakrát dva sáhy, černá kuchyně s velkým oknem do zahrady, za ní komora, proti ní menší světnička do dvora a mezi nimi ulička do maštale. Velká světnice má trámový strop a podlahu ze smrkových prken, všechny ostatní místnosti klenuté a kromě chléva jsou dlážděné cihlami. Stěny domu jsou bílené, střechy kryje šindel.*“¹⁸⁸ Vedle těchto praktických údajů se zde však objevují i sporné informace o tom, že dům byl třetí zděnou stavbou v obci. To však odporuje mapě stabilního katastru, na níž je již v roce 1838 zachyceno v obci 15 zděných staveb, z nichž uvedené čp. 13 je jedním z posledních celých dřevěných.¹⁸⁹

Většina domů vystavěných zedníky mistra Bence mělo zřejmě podobnou historii jako ten v České Jablonné: původní roubený objekt byl stržen a na místě se nechaly jen použitelné části základů, případně i stěn. Na původní parcele se vykopaly nové hlubší základy a na nich byla vystavěna podezdívka, na kterou se používaly většinou místní sbírané kameny. Další zdivo a klenby pak byly převážně z cihel, které se někdy vypalovaly v místním hliništi. Stavba včetně tesařské práce tak mohla při dostatečném množství pomocníků trvat jen od jara do konce léta. Tento postup byl velmi tradiční a všichni hospodáři se takto postupem času snažili přestavět všechny objekty svých usedlostí. Některé stavby však musely být přestavovány i z poněkud méně radostných důvodů, jako například v Nových Dvorech (ZR). V důsledku opakovaných žhářských útoků na začátku léta 1864 zde sedm usedlostí vyhořelo a několik dalších jich bylo poškozeno v důsledku požáru.¹⁹⁰ Na mapě stabilního katastru z roku 1838 je patrné, že většina velkých statků zde byla již přezděna v první čtvrtině 19. století, ale jejich krytina byla spalná a stodoly v usedlostech zůstávaly roubené. Nejstarší stavba v obci

---

¹⁸⁷ V knize je pojmenován „přibyslavský stavitel Jelínek.“ KOLÁŘOVÁ 1939, 120.

¹⁸⁸ KOLÁŘOVÁ 1939, 121 a 125.

¹⁸⁹ Barvy v mapě stabilního katastru však mohou označovat i skutečnost, zda mají objekty spalné či nespalné dymníky nebo komíny. Pozn. autora.

¹⁹⁰ Kniha pamětní pro školu Nowo-Dworskou, 1844–1879, 39–41. SOA Žďár nad Sázavou, inv. č. 56.

nesoucí na štítě Bencův rukopis má dataci 1859 (čp. 9), všechny další již nesou datace následující krátce po zmíněném roce 1864. Nejzajímavější výzdobu pak lze dosud spatřit na štítě chátrajícího domu čp. 10, který má nahoře ve štítě čtveřici půlkruhově zakončených oken lemovaných nápisem „RAC O PANE UCHRANIT TENTO DUM A RAC BYTI PRI NEM A NEOPUST HO.“ Rukopis Bencovy výzdoby je zde patrný podle šablonových detailů a zejména podle typického obloučkového rastru v patrové římsě. Druhý nápis se pak nachází na štítě bývalého hostince čp. 3, kde se přímo ve vlysu římsy objevuje nápis „WZDY TENTO DUM OCHRANUJ O JEZISI BOZE MUJ,“ nad nímž je pak umístěn drobný reliéf ukřižovaného Krista. Třetí nápis „OCHRANUJ NAS BOZE NAS“ se nachází ve štítě domu v Macourově čp. 6 (HB), kde lemuje větrací okénko spolu s datací 1874. Jedná se o dosud jediné zaznamenané exempláře nápisů z ruky mistra Bence, což však může znamenat, že při velkém množství zakázek nechával výzdobu dělat i některému ze svých zedníků a sám stavby pouze projektoval a dozoroval.¹⁹¹

Seznam dosud známých staveb, na nichž pracovali zedníci Bencové:

Okres Havlíčkův Brod: Česká Jablonná 1, 3 (1893), 5 (1902), 13 (1852),? 24 (1868); Dolní Jablonná 1, 2, 3 (1896), 4, 9, 10, 12 (1845), 17; Hřiště 17 (1839), ? 2 (1865); Kněžská 2 (1886 ?), 56; Macourov 6 (1874); Olešenka 3 (1842), 19; Pohled 22 (1856); Poříčí 16 (1845); Šachotín 7 (1881 a 18.5); Šlapanov 12 (1881); Vysoká 7 (1853), 18; Ždírec 8 (1879); Žižkovo Pole 11, ? 39; Dvorek 153 (1839), ? 404 (1843); ? Smilov 15.

Okres Žďár nad Sázavou: Buková 19; Nové Dvory 3 (1867), 4, 9 (1859), 10 (1864), 11, 31; Špinov 8; Malá Losenice (5, 13, 59 a řada dalších)¹⁹²; Matějov 31 (1881 – škola); ? Budeč 11.

Okres Jihlava: Brzkov 13, 16; Hrbov 39; Nové Dvory 16 (1901);? Janovice 25.

---

¹⁹¹ Přesný podíl mistra Bence na výzdobě průčelí již dnes nelze určit. V jím kreslených plánech bylo rozvrženo pouze základní členění říms a bosáž nároží. Konkrétní detaily pak již spočívaly na tom, kdo výzdobu prováděl. Vzhledem k tomu, že pro Bence pracovalo mnoho zedníků, je také pochopitelné, že se někteří z nich jeho technikou a motivy inspirovali a tvořili pak sami v podobném duchu. Pozn. autora.

¹⁹² V okresním archivu ve Žďáru nad Sázavou jsem našel velké množství Bencových projektů staveb do této obce. Z plánů však není jasné, které z nich byly realizovány. Pozn. autora.

Dílo zednické rodiny Benců a zejména stavitele Václava Bence představuje významný fenomén nejen v rámci horního Posázaví, ale celého kraje Vysočina. Jednalo se totiž zřejmě o nejschopnějšího venkovského stavitele v širokém okolí. Zásadním znakem, kterým jeho stavby vybočují z dobového průměru, je vedle inovace vnitřní dispozice zejména bohatě provedená štuková výzdoba průčelí, vynikající svým pojetím a vyváženou kompozicí.¹⁹³ Vedle šablonových ornamentů komponoval často do výzdoby drobné postavičky zvířat a andělů. Nejzajímavější příklady výzdoby se dosud dochovaly v Hrbově čp. 39 (JI), kde je reliéf se sv. Florianem a dvojicí mořský panen, v Dolní Jablonné čp. 1 a 12 (HB) a v Nových Dvorech čp. 10 (ZR). Množství dalších kvalitně zdobených štítů však nenávratně chátrá a každoročně jich několik zmizí. Příkladem může být štít domu v Kněžské čp. 2 (HB), který byl majitelem v roce 2013 bezdůvodně otlučen, nebo dlouhodobě chátrající dům v Nových Dvorech čp. 10 (ZR), jehož zánik je pouze otázkou času. Vzhledem k poloze uvedených vesnic na rozhraní tří okresů, dříve dvou krajů a navíc blízko historické hranice Čech a Moravy se dílo stavitele Bence dostalo na dlouhou dobu mimo zorný úhel odborné veřejnosti i památkové péče. Díky tomuto zpoždění se nám tak od mnoha staveb dochovaly pouze nezřetelné snímky kdysi zdobených štítů. Statut kulturních památek zatím mají pouze dva domy: první v České Jablonné čp. 13 (HB) a druhý výrazně poškozený dům v Hrbově čp. 39 (JI).¹⁹⁴ Doufám, že tento příspěvek alespoň trochu pomůže rozšířit povědomí vlastníků o hodnotách, které mají možnost spravovat, a vynese jméno rodiny Benců z moře zapomnění.

5.4 Zednická rodina Zábranů a jejich pokračovatel

Působení zednické rodiny Zábranů zpracoval a publikoval B. Studna již v polovině 20. století.¹⁹⁵ Ze současného metodického pohledu je jeho práce již překonaná. Vzhledem k tomu, že se ale zatím neobjevil žádný historický plán zednického mistra Zábrany ani jiné archivní prameny, není zatím možné Studnovy poznatky zasadit

---

¹⁹³ Na dosavadní úrovni poznatků považují Václava Bence za jednoho z mála stylových autorů v rámci pozdně klasicistní venkovské stavební produkce v regionu. Pozn. autora.

¹⁹⁴ Původně byl jako kulturní památka evidován i dům ve Špinově čp. 8 (ZR), v roce 1976 však byla ochrana zrušena. (www.monumnet.npu.cz)

¹⁹⁵ STUDNA 1957.

do širšího kontextu. Oproti staviteli Bencovi totiž není jasné, zda Zábranové nepracovali pouze pro jiného stavitele a jimi prováděná charakteristická štuková výzdoba s oválnými stromky v květináčích nebyla pouze invencí nad plánovaný rámeček.

Jak jsem však zjistil, B. Studna nebyl jediným, kdo se dílem rodiny Benců zabýval. Fotografickou dokumentací řady jimi zdobených průčelí prováděl počátkem 80. let i amatérský etnograf Dušan Naňák ze Slavníče, jenž tak zachytil ještě velké množství objektů, které dnes již nestojí, nebo již přišly o výzdobu. Tento badatel mne navíc upozornil, že v oblasti působí již řadu let zedník štukatér Novotný z Havlíčkova Brodu, který, poučen článkem s kresbami B. Studny, provádí výzdobu v Zábranovském duchu i na štítech domů, které byly doposud hladké (např. Skála čp. 26). Vedle poučených replik je však autorem i několika velmi kvalitních restaurátorských obnov pravých zábranovských fasád. Jednou z nich je například dům v Hurtově Lhotě čp. 39 (HB). Jak jsem se dozvěděl od majitelů, původní výzdoba se dochovala v natolik torzálním stavu, že byla nutná celková oprava fasády včetně nové podkladové omítky. Naskytá se tedy otázka, jak posuzovat takovýto exemplář štukové výzdoby, jehož autenticita byla takto výrazně narušena. Zdobený objekt byl navíc, přes svou památkovou ochranu, ubourán hned za síni, takže z něho v současné době zbývá pouze smutné torzo. Štít obrácený do návsi je však díky obnovené výzdobě mimořádně cenným doplňkem návsi, která byla již výrazně poškozena přestavbami.

Osobně považuji přístup zmíněného zedníka za mimořádně šťastný, neboť jeho práce v podstatě velmi kontinuálně navazuje na tradici venkovského řemesla, která byla v minulém půlstoletí tak drasticky přetržena. Jeho realizace proto plánuji, stejně jako práce rodiny Zábranů, v blízké době podrobněji zdokumentovat a publikovat.

6 Katalog staveb

Primárním zdrojem poznatků pro tuto práci byly dochované objekty, které jsem mohl sám prozkoumat, nebo dokonce provést jejich podrobnou dokumentaci. Sekundárními zdroji pak byla starší zaměření a původní plánová dokumentace uložená v archivech. Vzhledem k tomu, kde a jakým objektům byla v minulosti věnována pozornost, jsem se snažil zaměřit na dosud nejvíce opomíjený typ: zděné obytné domy velkých usedlostí, zejména v obcích podél historické hranice Čech a Moravy.

6.1 Zachycené dochované objekty

V rámci přípravy práce jsem fotograficky zdokumentoval exteriéry několika tisíc objektů v celém kraji. Z toho zhruba sto objektů jsem dokumentoval i v interiéru, několik desítek jsem jich schematicky zakreslil a zhruba dvacet objektů jsem detailně zaměřil.¹⁹⁶ Jednalo se většinou o objekty přímo ohrožené zánikem. Primárním měřítkem jejich výběru byla míra autenticity konstrukcí, vztahujících se k výstavbě během 19. století. Některé objekty jsem původně vytipoval kvůli jejich zajímavé štukové výzdobě, což se však ukázalo být zcela zavádějící, neboť nejzajímavější konstrukce jsem našel právě ve stavbách, které z hlediska výzdoby vůbec zajímavé nebyly. Následující výběr představuje stavby, jejichž plány jsou zároveň součástí obrazové přílohy.

6.1.1 Nový Rounek čp. 14 (okres Jihlava)

Obec Rounek se nachází západně od Jihlavy na úbočí kopce nad Rantířovem, v nadmořské výšce 530 metrů, jen 200 metrů na české straně od zemské hranice. Dokumentovaný dům (viz obr. 56) má štítovou orientaci a tvoří západní část trojstranného dvora, stojícího samostatně severně od obce. Jedná se o přízemní podélný dům komorového typu s napojeným chlévem, zděný převážně z kamene doplňovaného cihlami (vnější zdivo o síle 60-70cm). Dům o délce 28,6m sestává ze dvou navazujících obdélných částí spojených v rovině vstupního východního průčelí. Širší obytná část má šířku 10,8m a užší chlév 7,7m. Obě části domu kryjí sedlové střechy s eternitovými šablonami. Fasády jsou hladce omítané, pouze okna světnice a přední komory jsou lemovaná šambránami a mají kamenné parapety. Jižní štítové průčelí je rozčleněno patrovou římsou se strukturovanou omítkou. Ve štítě je dvojice obloukově zakončených okének, mezi nimiž je nižší, rovněž oblouková nika. Nad nikou je ve štku proveden kruh a v něm nápis JS 1907.

Obytná část domu má trojdílnou komorovou dispozici s levostrannou orientací a dvěma trakty. V prvním dílu je světnice a světnička, v druhém malá síň a větší černá kuchyně. Ve třetím dílu je dvojice komor, mezi kterými prochází v podélném směru

---

¹⁹⁶ Zaměření některých dalších objektů mám stále rozjednané, neboť se mi často až po dlouhé době podařilo sehnat a oslovit jejich vlastníky. Jedná se například o dům čp. 24 ve Stonařově (okres Jihlava), do kterého jsem se marně snažil přes deset let dostat, neboť se zde několikrát vystřídali vlastníci. Pozn. autora.

chodbička do velkého jednoprostorového chléva, připojeného ve čtvrtém dílu. **Světnice** (650/62cm) má plochý strop s omítaným rákosovým podhledem o světlosti 274cm (podlaha se nedochovala). Otevřena je čtveřicí obdélných oken (dvě do štítu, dvě do zápraží) s rovným nadpražím. V rohu světnice vpravo od vstupu se nachází torzo tělesa pece o rozměrech v.120/š.121/h.180cm, která byla obsluhovaná z černé kuchyně. **Světnička** ve druhém traktu je klenuta třemi poli vzdutých plackových kleneb do přízedních pasů. Obdélná **síň** je rovněž klenuta plackovou klenbou do přízedních pasů. Vstup do síně ze zápraží má segmentový záklenek v nadpraží, v němž byl prosklený nadsvětlík. Na pravé straně síně se v její podlaze a stěně nachází vstup do sklepa s kamennými stupni a segmentově klenutou šíjí. **Sklep** pod přední komorou je klenutý valenou kamennou klenbou s vrcholnicí v podélném směru (dnes je již zborcený). **Černá kuchyně** (530/270cm), zabírající více než polovinu hloubky středního dílu, je klenutá valenou kamennou klenbou s vrcholnicí v příčném směru o výšce 297cm. Nad vstupem ze síně je na rubu klenby usazen mohutný kónický komín s dymníkovým ústím, dodatečně podklenutým segmentovou klenbou podepřenou traverzou. V příčce nad traverzou jsou umístěna dvoukřídlá plechová vybírací dvířka. V levém rohu kuchyně pod dymníkem se nachází původní podesta pro vaření, vymezená z boku antovou stěnou, předstupující o 26cm. Podestu tvořila kamenná deska, patrná dnes již jen v otisku. Podesta pro vaření o základní šířce 90cm a hloubce 60cm je přisazena k nice s otvorem pro obsluhu kamen ve světnici. Do boční stěny vlevo vedle podesty byla dodatečně vysekána další nika a nestejně vysoká nadpraží obou jsou podepřena fošnami. Zhruba v polovině 19. století zde došlo ke změně způsobu vytápění. Příkládací otvor z kuchyně byl zazděný a místo nepřímo obsluhovaných kamen byl ve světnici umístěn sporák s litinovými pláty, čímž podesta na vaření v kuchyni ztratila význam. V té době také došlo k podklenutí a uzavření ústí dymníku ve výšce 250cm, čímž měly být zlepšeny jeho tahové vlastnosti. Do uzavřeného tělesa dymníku však bylo nutné vyvést trojici sopouchů z kamen vytápějících světnici, světničku a přední komoru při síni. Napojení sopouchů proto bylo provedeno vložением keramických tvarovek se čtvercovým průměrem do koutů prostoru pod ústím dymníku. Tyto tvarovky mají průměr zhruba 15cm, jsou nasazeny na prostupy kouřovodů stěnami zhruba ve výšce 2m a mizí v segmentové klenbě pod komínem. Na pravé straně od antové stěny se nachází segmentově zaklenutý příkládací otvor do pece o rozměrech 35/73cm. Otvor je zhruba 50cm nad podlahou (v novodobé betonové podlaze před ním není patrná předpecní jáma). Původní ústí pece

bylo dodatečně přepletováno mělkým rizalitem o hloubce 14 cm, v jehož síle byl vytvořen štěrbinový sopouch pro odvod kouře do komínu. Dvojice kouřovodů v lícové stěně je zakryta plechovými víky. Za vně viditelným, segmentově zaklenutým ústím pece s dvojicí čistících otvorů se tak nachází další ústí pece, které je obdélné s kamenným překladem a je cihlou rozděleno na větší nakládací a menší kontrolní otvor (vpravo při vnější stěně). Díky zborcení chlebové pece ve světnici jsou patrné oba původní kouřovody za čistícími otvory a navíc je odsud patrný ještě třetí, prostřední otvor umístěný o něco níže. Tah štěrbinového sopouchu byl regulován vodorovnou plechovou uzávěrou umístěnou půl metru nad kouřovody. Stěna s původním ústím pece je zděná z kamene, plenta se sopouchem je z cihel. Kuchyně je prosvětlena relativně velkým obdélným oknem, které bylo zřejmě zvětšeno až po uzavření ústí dymníku. **Dymníkový komín**, umístěný archaicky nad osou kuchyně, sestává ze dvou částí. Podnož tvoří hranolová hmota o šířce 3m vyzděná z kamene a usazená na klenbě kuchyně. Na podnoži pak spočívá cihelné těleso průlezného komínu, jehož spodní část je kónická a horní část má konstantní vnější rozměr 70/70cm. Horní část komínu, přesahující téměř metr nad hřeben, je ukončena cihelnou stříškou, typickou pro střední a jihovýchodní část kraje.¹⁹⁷ **Přední komora** otevřená dvojicí oken do zápraží je klenutá dvěma poli vzduťých plackových kleneb do přízedních pasů. Okna jsou téměř čtvercová a mají segmentové záklenky ve špaletě. Z pravidelně obdélného půdorysu místnosti vystupuje pouze část sklepní šije a cihelná plenta o síle 15cm na zadní polovině stěny proti oknu. **Zadní komora** byla zjevně novodobě upravena a překlenuta čtyřmi poli segmentových kleneb do travverz. Přístupná je ze zadní části černé kuchyně obdélným vstupem s enormně rozevřenou špaletou a segmentovým kamenným záklenkem. Naproti dodatečně zvětšenému oknu do fasády je ve vnitřní stěně prolomeno okno s přímým záklenkem prosvětlující chodbičku mezi komorami. **Chodbička** spojující černou kuchyni s chlévem o šířce 134cm je klenutá segmentovou cihelnou klenbou. V její zadní části byly zřejmě umístěné schody na půdu stoupající uvnitř zesíleného zdiva zadní komory (dnes již zcela zborcené). Na konci chodbičky je několik schodů, neboť chlév má podlahu o 60cm níže než obytná část. Jednoprostorový **chlév** je sklenutý šesti poli plackových kleneb do pasů podpíraných dvojicí válcových žulových sloupů s profilovanými náběžnými deskami. Sloupy jsou vysoké 146cm, široké 34cm a

---

¹⁹⁷ Nejvyšší koncentraci těchto komínových zakončení, a to i v omítaném provedení, jsem zaznamenal v širším okolí Brtnice (okres Jihlava). Pozn. autora.

směrem vzhůru se mírně zužují. Desky o šířce 60/60cm a síle 21cm mají čtvercový tvar a profilované okraje. Stěny jsou zděné z kamene a klenby, pasy a přízední pilíře jsou z cihel. Stěny chléva jsou otevřené vstupem s kamenným ostěním, trojicí oken se záklenky ve špaletě a dvěma drobnými větracími otvory v zadní stěně. **Krov** je zjevně novodobý vaznicový, snad dokonce z druhé poloviny 20. století. Nad obytnou částí je krov s dvěma stojatými stolicemi, nad chlévem jen s vrcholovou vaznicí podpíranou dvojicí vzpěr s kleštinami. Nad převýšeným světnicovým dílem domu byla zřejmě sýpka. Nad zbývající částí domu je půdní nadezdívka, v níž byl seník.

Obytná část domu byla do dnešní podoby přestavěna někdy na přelomu 18. a 19. století v souvislosti s přilehlým svobodným dvorem zvaným Schippenhof. Starší jádro domu s užší dispozicí pocházelo zřejmě již z 18. století, což dokládá enormně silná dělicí stěna mezi světnicí a světničkou, jejíž tloušťka 72cm odpovídá vnější stěně. Z přestavby na přelomu 18. a 19. století pochází zejména valená klenba černé kuchyně a na ní spočívající kamenná podnož dymníku. Na počátku 19. století byla světnice vytápěna kamny obsluhovanými nepřímou a vaření probíhalo na podestě pod dymníkem v černé kuchyni. Jak naznačuje zobrazení domu na mapě stabilního katastru z roku 1838, byly chlévy původně roubené a k jejich přestavbě do zděné podoby došlo kolem poloviny 19. století. Je možné, že tehdy objekt přímo vyhořel, neboť stejně vzduťnými plackovými klenbami do přízedních pasů, jako jsou v chlévě, byla zaklenuta i síň, přední komora a světnička. Lze předpokládat, že v téže době byla také nepřímou obsluhovaná kamna ve světnici nahrazena přímo obsluhovaným sporákem, jehož kouřovod byl vyveden skrze stěnu pod ústí dymníku, odkud volně stoupal vzhůru. Další přestavba domu pak proběhla v roce 1907, což dokládá i datace ve štítě doprovázená monogramem JS.¹⁹⁸ Vedle úpravy štítového průčelí a oken do světnice tehdy zřejmě došlo k podklenutí ústí dymníku za účelem zvýšení jeho tahu. Tímto byla prakticky zrušena funkce černé kuchyně, z níž se tak stala pouhá průchozí komora, odkud se obsluhovala pec. V této etapě také můžeme předpokládat, že proběhlo zvětšení jejího okna a zároveň došlo k zaklenutí zadní komory traverzovou klenbou.

Objekt představuje ojediněle dochovaný exemplář jak v rámci bývalého německého jazykového ostrova, tak i v rámci celého jihlavského okresu. Většina historických staveb v této oblasti byla totiž výrazně přestavěna během 20. století, což souviselo i

---

¹⁹⁸ Na indikační skice je u čísla 14 uveden jako vlastník Jakob Schulmeister a po válce se zde říkalo „u Sankotů.“ Jméno majitele z roku 1907 se mi však zjistit nepodařilo. Pozn. autora.

s odsunem původních obyvatel po roce 1945. Vedle mimořádně dochované černé kuchyně z počátku 19. století s dymníkem a podestou na vaření se zde zachovala i řada dalších historických konstrukčních prvků. Díky destrukci kleneb byly například obnažené boky klenebních pasů skládané z cihelných tvarovek ve tvaru písmene L. Mimořádně dochované jsou též kamenné sloupy s náběžnými deskami a dvě generace kamenných parapetů v oknech přední komory a světnice. Přes všechny uvedené hodnoty je objekt dlouhodobě opuštěný a celý areál usedlosti nezadržitelně chátrá.

6.1.2 Nová Ves čp. 22 (okres Jihlava)

Obec se nachází jihozápadně od Batelova v nadmořské výšce 620 metrů, dva kilometry od zemské hranice na moravské straně. Dům má štítovou orientaci a tvoří východní část uzavřeného trojstranného dvora, stojícího samostatně v rozvolněné zástavbě kolem ulicové návsi. Jedná se o přízemní podélný dům komorového typu s napojenými chlévy. Stěny jsou zděné z kamene, pouze světnice má stěny z cihel (vnější zdivo o síle 80cm). Dům má obdélný půdorys o rozměrech 8/35m (viz obr. 57). Střecha je sedlová, sestávající ze dvou částí. Nad obytnou částí je krytá bobrovkami a nad chlévy drážkovkami. Fasády byly původně omítané, díky degradaci omítek je dnes zdivo z velké části rezné. Výjimku představuje jižní štítové průčelí, které je hladce omítané, členěné patrovou římsou a kolem oken zdobené štukovým vegetativním dekorem, pokračujícím i na sousedním štítu kolny. Štítové průčelí bylo zjevně dodatečně zvýšeno kvůli změně střechy, takže výzdoba je komponována pouze do menší lichoběžníkové části na ose přízemí.

Dispozice domu byla původně trojdílná, pravostranná, ale byla upravena přestavbou. Světnice byla zřejmě ještě v 19. století rozdělena v příčném směru příčkou, takže z ní zůstaly pouze dvě třetiny. Zbývající úzká část byla spojena s bývalou černou kuchyní do prostoru ve tvaru L. Síň zůstala téměř nezměněna a třetí díl domu vyplňuje dvojice komor rozdělených příčkou. Z přední komory je průchod do navazujícího chléva, novodobě vytvořeného spojením dvou původních chlévů po propadnutí kleneb. Na konci je k domu připojen ještě dřevník přístupný ze dvora.

Světnice (původně 680/640cm) má plochý strop s rákosovým podhledem o výšce 260cm. V současném stavu je její větší část prosvětlena trojicí relativně velkých oken s nízkými parapety a segmentovými záklenky ve špaletě. Parapety oken ve štítě jsou vpadlé a východní okno má parapet o síle pouhých 30cm. Okno do dvora bylo zřejmě zazděno při rozdělení světnice příčkou, což dokládá svislá spára v místě jeho původní

pozice. Díky chybějícím vnějším omítkám je patrné, že celý světnicový díl domu má cihelné zdivo, které má shodnou tloušťku 80cm jako navazující kamenné zdivo domu. Štítová stěna má tloušťku jen 65cm a v západním rohu je zesílena o plentu. Na této zjevně mladší stěně je nahoře usazen štít, který lze díky dochované štukové výzdobě datovat kolem roku 1820.¹⁹⁹ V příčce dělicí světnici jsou osazeny dvoukřídlé klasicistní dveře s rámovou konstrukcí a šestitabulkové okno. Užší část rozdělené světnice je ze dvora prosvětlena oknem se segmentovým záklenkem a vpadlým parapetem. Ve stěně mezi světnicí a síní je zabudována niková police s horní segmentově zaklenutou uzavíratelnou částí (v. 205/š. 120/h. 25cm). **Síň** z jedné čtvrtiny zabírá uzavřené schodiště na půdu. Prostor za vstupem je klenutý plackovou klenbou, zdobenou štukovým zrcadlem s vykrojenými rohy. Levá část síně před vstupem do komory je zaklenutá dvojicí pasů, které jsou snižené kvůli schodům na půdu. Stěna proti vstupu je otevřena dvojicí oválně zakončených vstupů. Vstup vpravo vede do sklepa pod světnicí, přístupného po zatočených kamenných schodech. Vstup vlevo vedl původně do černé kuchyně, ale dnes je zazděn. Z druhé strany zazdívkou je patrné, že má kamenné ostění s odstupněným segmentem (shodné jako u chlévů). Vlevo od obou vstupů je zasekána uzavíratelná nika. **Sklep** přístupný ze síně je umístěn v podélném směru pod světnicí v celé její délce. Má obdélný půdorys o rozměrech 290/640cm a valenou kamennou klenbu. **Černá kuchyně** (původně 350/290cm) byla bohužel vybourána, takže její podoba je rekonstruovatelná jen ze zbytků. Nyní je zde plochý omítaný strop, do fasády je vsazeno novodobé trojdílné okno a v rohu ke světnici stojí nový tahový komín. Jizva ve střešní krytině ukazuje, že konstrukce původního komínu se jednou stranou opírala o stěnu síně nad osou vstupu. Zbytek prostoru byl zřejmě zaklenut systémem pasů, vymezujících dymníkové ústí komínu.²⁰⁰ V levém rohu vedle okna se nachází rozměrná nika, jejíž segmentově zaklenuté nadpraží je natolik sešikmeno, že by se mohlo jednat o osvětlovací krb bez sopouchu. Na rohu vzniklém po zboření stěny do světnice vystupuje ze země zhruba 1m vysoký blok zdiva, kryjícího šiji schodů ze síně do sklepa. Konstrukce je zjevně dozděná

---

¹⁹⁹ Výzdoba průčelí tohoto domu a zejména jeho sýpky byla pro mne před lety jedním z hlavních impulsů pro zaměření pozornosti k tomuto tématu. Datace výzdoby je zde možná díky srovnávacímu materiálu z téže obce, kde nesly domy čp. 38 a 9 shodnou výzdobu s datacemi 1817 a 1818. Pozn. autora.

²⁰⁰ Tento typ kuchyně odpovídá projektu novostavby v Habrech (okres Havlíčkův Brod) z roku 1833 od Josefa Prchala. ŠKABRADA/EBEL 2014, 64-65.

do hranolu až po zbourání stěny. Komory ve třetím dílu domu jsou zaklenuté dvěma poli vzdutých plackových kleneb, opřených do trojice pasů v podélném směru. Vrchol klenby má výšku 325cm. Pod středním pasem je podezděna dělicí příčka. **Zadní komora** přístupná z kuchyně je uzavřena dveřmi s barokním kovaným zámkem, které jsou zjevně nejstaršími v domě. Komora je prosvětlena nízkým obdélným okénkem v kamenném ostění. **Přední komora** byla novodobě upravena pro bydlení a bylo zde zvětšeno okno. Na plackové klenbě se zde dochovaly tmavomodré šablonové ornamenty zřejmě z konce 19. století. Komorou je možné projít do chléva. **Chlív** má dnes podobu velkého prostoru, zaklenutého deseti poli segmentových kleneb do traverz. Jedná se o úpravu z doby po roce 1924, kdy došlo ke zřícení původních, zřejmě plackových kleneb. Chlív byl původně rozdělen příčkou napůl, což ukazují i dva samostatné vstupy ze zápraží s kamenným ostěním se segmentovým nadpražím. Okna jsou zde již novodobá z poloviny 20. století, ale v zadní stěně sousedící s komorou se dochovalo jediné zaslepené původní okno s kamenným ostěním. **Krov** je typu Ránek s ležatými stolicemi v každé třetí vazbě. Prázdné vazby spočívají na krátkátech, která jsou na straně zápraží výrazně delší kvůli umožnění přesahu. Půdní prostor nad chlívem je oddělen požární stěnou a pod taškami se zde dochovala část šindelové krytiny. V jižním štítě, který byl dodatečně nastaven při výstavbě stávajícího krovu kolem roku 1850, je patrné, že předchozí polovalbová střecha zřejmě neměla velký přesah nad zápražím. Před vstupem do domu byl ve druhé polovině 20. století postaven přístřešek z tvárnice.

Zděné jádro domu bylo postaveno zřejmě již v 18. století. K jeho výraznější přestavbě pak došlo kolem roku 1820. Z této doby zaručeně pochází štuková výzdoba štítu a snad i kamenná ostění ve vstupech do chlívů. Naskytá se také možnost, že světnice byla až do této doby roubená, pouze s kamennou podezdívkou, a k jejímu přezdění z cihel došlo současně s provedením výzdoby. Druhá možná varianta je, že obytná část byla z cihel postavena již v první etapě z tepelně akumulčních důvodů. Střecha domu byla tehdy nižší sedlová s valbičkou nad štítem. K její přestavbě došlo kolem roku 1850, kdy byl zdvižen stávající Ránkův krov, tehdy ještě zcela zakrytý šindelem. Do konce 19. století zřejmě ještě došlo k rozdělení světnice a proražení okna do její užší části. Poslední úpravy pak zde proběhly ve druhé polovině 20. století, kdy statek zabralo družstvo a chovalo zde domácí i divoké vepře.

Objekt představuje cenný exemplář pozdně barokní zděné venkovské zástavby, která ještě koexistovala vedle roubených konstrukcí. Typologicky nezvyklé je zde řešení

vstupu do sklepa, naznačující složitější stavební vývoj objektu s využitím starších konstrukcí. Velmi hodnotná je navíc dochovaná štuková výzdoba průčelí celé usedlosti, která je již v obci poslední svého druhu.²⁰¹

6.1.3 Telč – Staré Město čp. 55 (okres Jihlava)

Dům se nachází v řadové zástavbě podél komunikace na dnešním jižním předměstí Telče v nadmořské výšce 510 metrů. Přestože se jedná o příměstskou stavbu, má usedlost čistě venkovskou formu uzavřeného trojstranného dvora s navazující plužinou. Dům tvořící západní stranu dvora je přízemní, obdélný o rozměrech 23/7,5m, zděný a krytý sedlovou střechou. Obvodové zdivo o síle 80cm je převážně z kamene, vnitřní stěny a klenby jsou z cihel. Štítově orientovaný dům má trojdílnou, levostrannou, komorovou dispozici s připojeným chlévem (viz obr. 58). Přední díl tvoří světnice, úzký síňový díl měl v zadní části umístěné topeniště a z užšího komorového dílu je dodatečně vyčleněna přední část se vstupem na půdu. Navazující chlév je jednoprostorový. Fasády jsou hrubě omítané, ale z historické fotodokumentace je patrné, že štítové průčelí bylo původně zdobeno štukovým dekorem. Přízemí bylo členěno pilastry a nároží rámovala bosáž. Jediné okno v trojúhelníkovém štítě má kasulový tvar a původně bylo dekorováno vegetativními motivy, které zřejmě nikdy nebyly detailně zaznamenány.²⁰² Na domě se nacházejí dvě datace vytesané do kamene. Na ostění vstupní branky z ulice je nápis 1-8-N.55-0-4 a na ostění vstupu do chléva je NA 1834.

Světnice o rozměrech 695/545cm má plochý rákosový strop s fabionem a štukovým zrcadlem ve tvaru čtyřlístu. Výška stropu je 290 cm. Prosvětlená je dvojicí velkých špaletových oken do štítu a jedním do zápraží, které bylo novodobě upraveno na dveře. V severozápadním rohu světnice je patrný zazděný otisk zbourané pece obsluhované původně z černé kuchyně. Dveře do síně mají rámovou konstrukci a kované barokní závěsy. **Síň** tvoří úzký trakt o šířce 237cm. Přední, původně vstupní část, je klenutá plackovou klenbou mezi podélnými pasy o šíři 90 a 75cm. Pasy i klenba jsou zdobené štukovými zrcadly s vykrajovanými rohy. V původním vstupu se segmentovým záklenkem ve špaletě je novodobě vyzděn parapet a je zde dnes okno. Prostor bývalé **černé kuchyně** v zadní části síně byl několikrát přezděn a dnes je zde propadlá klenba,

²⁰¹ Podle historických fotografií z poloviny 20. století zde byly podobně zdobené minimálně čtyři štíty. Pozn. autora.

²⁰² Na všech historických fotografiích je bohužel výzdoba zakryta elektrickým vedením. Pozn. autora.

díky čemuž jsou čitelné otisky přestaveb. Stěna mezi kuchyní a světnicí je zeslabena dvojicí vysokých nik se segmentovými záklenky. V těchto nikách byly zřejmě původně umístěny příkládací otvory do pece a kamen vysunutých do světnice. Nejstarší patrná etapa zaklenutí kuchyně spočívala zřejmě v jednom poli valené klenby v zadní části kuchyně, na jejíž přední hraně spočívalo kónické ústí dymníku. Ten byl pravděpodobně stržen kolem roku 1900 spolu s výměnou střechy. Pod šmorcy zbylými ze zbořené klenby je patrná očazená omazávka s příměsí plev, tvořící původně vnitřní izolační vrstvu dymníku. Tato skutečnost, spolu s jasně vymezeným otiskem kónického sopouchu, naznačuje, že dymník mohl mít ještě konstrukci kombinující nespalný i spalný materiál. Dymníkové ústí komínu stálo v předním rohu kuchyně tvořeném zdí světnice a pasem, oddělující kuchyni od síně. Protější strana komínu zřejmě spočívala na mandrholci, po kterém se dochovala pouze očazená kapsa ve stěně. Nad zbývajícím prostorem kuchyně byla cihelná klenba, ze které se dochovaly pouze očazené šmorce. Druhá čitelná etapa zaklenutí kuchyně měla zřejmě formu dvojice plochých plackových kleneb s mezilehlým pasem. Zároveň s tím byl zřejmě postaven nový komín nad stěnou mezi kuchyní a komorou, tentokrát již tahový s uzavřeným ústím. Umístění komína souviselo zřejmě s postavením nové chlebové pece v komoře, která se obsluhovala skrze stěnu ze síně. Patu komína tvořil šterbinový sopouch ve stěně nad příkládacím otvorem pece a do něho byl rourou sveden i kouř ze sporáku ve světnici. Šířka dochovaného úseku sopouchu v rovině podlahy půdy je 70/45cm, což ukazuje, že se jednalo o širší tahový komín starší generace. Pec byla zbořena zřejmě ve druhé polovině 20. století a v místě příkládacího otvoru byla vezděna niková skříňka. Komín byl ze statických důvodů stržen po roce 2000. **Komory** byly rovněž několikrát přestavěny a jejich zdivo je oproti síňovému dílu cihelné. Jak naznačuje průběh kleneb, mohl být celý komorový díl původně nečleněný, zaklenutý třemi poli vzdutých plackových kleneb do podélných pasů. Dostí nejasný je však původ oddělené části se schody ze zápraží na půdu. Jak lze soudit z druhotně umístěného ostění v okně do zápraží, byla půda původně přístupná po schodech vně domu a až s úpravou krovu kolem roku 1900 byla příčkou oddělena část komory a vyzděny nové schody. Vzniklý prostor, zvláště odsazený od krajního klenebního pasu, byl zaklenutý třemi poli plochých plackových kleneb. Původní úzké okno do komory proto bylo posunuto a zvětšeno, aby prosvětlovalo chodbičku nově spojující síň se vstupem na půdu. Z téže etapy zřejmě pochází i příčka půlící zbývajícím prostorem komory. V koutě přední komory se nachází ještě rohová plenta nejasného stáří, v níž je umístěno drobné, dodatečně zazděné okénko

do chléva. Jednoduchý **chlév** je zaklenutý čtyřmi poli plackových kleneb do pasů podepřených středovým pilířem vyzděným z cihel. Stěna mezi chlévem a komorami je v obou polích nestejně silná, takže zde klenbu podpírá přízední pas. Vstup lemují žulové ostění s typicky segmentově zdviženým nadpražím. Chlív byl původně prosvětlen trojicí nízkých okének, z nichž větší do zápraží má segmentové nadpraží a dvojice štítových má obdélné kamenné ostění. Dnes jsou zčásti zazděná. **Krov** je vaznicový s dvojicí stojatých stolic s rozpěrami v každé čtvrté vazbě. Paty krokví jsou na obou stranách zadlabány do krátkat spojených výměnami. Štítová stěna byla viditelně nadezděna z původního lichoběžníkového tvaru. Zajímavé je uhýbání středového pilířku vůči kasulovému oknu v ose štítu, pocházející zřejmě již z doby výstavby. Komorová část má necelý metr vysokou půdní nadezdívku vyrovnávající rozdíl vyšší světnice. Podlahu půdy nad světnicí kryjí půdovky, nad síní a komorami je prkenná podlaha na slaměném násypu. Na půdě se nachází zbytky modrozeleně kropenatých kamnových kachlů.

Díky dataci na brance lze spolehlivě datovat výstavbu obytné části domu do roku 1804. Tehdy zřejmě ještě s roubenými chlévy. Vzhledem ke stáří osídlení v této lokalitě je však jisté, že dům nahradil jiný, pravděpodobně dřevěný objekt. Přestavba chlívů do dnešní podoby proběhla přesně o třicet let později než stavba domu, což dokládá datace 1834 na ostění vstupu do chléva. Současně s tím také proběhla přístavba navazujícího zděného hospodářského křídla podél ulice. V této podobě je také dům zachycen na mapě stabilního katastru z téhož roku. Koncem 19. století byl nad domem vztyčen stávající krov a současně s tím byl zbořen dymníkový komín a postaven o dva metry vedle nový tahový. V téže době bylo také zřejmě do krajní části komory vezděno schodiště na půdu. Další již nepříliš citlivé úpravy zde byly provedeny v poslední třetině 20. století, v souvislosti s výstavbou patrové obytné novostavby v místě zbořeného hospodářského křídla podél ulice.²⁰³ V současné době je bývalá světnice využívána jako truhlárna a chlévy jako dřevník. Nad síňovou a komorovou částí zcela chybí krytina a část kleneb je vlivem zatékání propadlá.

Dům je cenným exemplářem zděné stavby pocházející přesně z počátku 19. století. Typologicky se jedná o menší dům z prostředí ekonomicky vázaného spíše na městské prostředí. Kvalita provedení konstrukcí, včetně výrazné štukové výzdoby kleneb i pasů, ukazuje, že zděná výstavba v této oblasti měla již na počátku 19. století vysokou úroveň

---

²⁰³ Podle snímku z 60. let 20. století zde byla průjezdná kolna a výminek. Foto archiv NPÚ GnŘ v Praze.

a tedy i značnou tradici z předchozího období. Kasulové okno ve štítě, doprovázené štukovým dekorem, navíc ukazuje na přímý přenos barokních vlivů z nedalekého náměstí, kde podobné motivy na průčelích měšťanských domů vznikaly jen o půl století dříve.²⁰⁴

6.1.4 Bezděkov čp. 5 (okres Jihlava)

Obec Bezděkov leží severovýchodně od Telče v nadmořské výšce 620m, těsně pod jižním výběžkem německého jazykového ostrova. Dům tvoří jižní stranu uzavřené čtyřboké usedlosti, stojící samostatně na jižní straně rozvolněné svažité návsi. Jedná se o přízemní zděnou stavbu se štítovou orientací, krytou dlouhou sedlovou střechou. Dům má obdélný půdorys o rozměrech 7/24m, vnější stěny jsou silné kolem 70cm (viz obr. 59). Dispozice byla původně trojdílná, komorová s připojenými chlévy a pravostrannou orientací. Přední díl tvoří světnice, rozdělená novodobě příčkou na dva pokoje. Síňový a komorový díl byly přestavěny a spojeny na dva podélné trakty. Úzkou síň se dnes vstupuje do kuchyně rozšířené o zadní komoru. V přední komoře byla dodatečně postavena pec a samostatná udírna. Dvojice navazujících chlévů je přístupná ze zápraží. Fasáda je hladce omítaná a na přízemní části průčelí je patrné torzo štukové výzdoby ve formě trojice bosovaných pilastrů podpírajících profilovanou římsu. Okna zvětšená dodatečně počátkem 20. století rámují jednoduché šambrány.

Plochostropá **světnice** o rozměrech 650/560cm byla dodatečně rozdělena v příčném směru příčkou s novodobými dveřmi. Do štítu je otevřena dvojicí oken a další již zcela novodobé okno je proraženo v místech někdejší pece. V koutě vpravo od vstupu je ve stěně umístěn výklenek zaklenutý segmentem, v němž jsou vezděné přihrádky na nádobí. Spojený síňový a komorový díl jsou zaklenuté čtyřmi poli segmentových kleneb do traverz v příčném směru. V novodobě zvětšené **kuchyni**, prosvětlené dvojicí oken, je v místě bývalého topeniště vybrána stěna a v této nepravidelné a velmi vysoké nise je postaven bílý kachlový sporák z první čtvrtiny 20. století. Kouř ze sporáku je veden rourou pod stropem do novodobého tahového komínu v dělicí stěně mezi kuchyní a komorou. **Komora** dodatečně rozšířená o část síně byla částečně zastavěna dvojicí topenišť. Vpravo za vstupem stojí pod komínem udírna vysoká 175cm, do které se

---

²⁰⁴ Obdobně zdobené klenby a pasy z první třetiny 19. století jsem fragmentárně zaznamenal v širším okolí Telče. Podobně i motiv kasulového okna ve štítě. Materiálu však zatím nemám tolik, aby bylo možné ho vyhodnotit. Pozn. autora.

příkládalo otvorem z boku umístěným až u země. Vlevo za vstupem se nachází chlebová pec s nakládacím otvorem půl metru nad zemí a dvojicí menších otvorů pro vybírání popela a kontrolu kouřovodu. Dým z pece stoupal zděným sopouchem umístěným na boku při stěně a poté byl veden silnou rourou do komína. Ve stěně za udírnou se dochovala nízká segmentově klenutá nika z předchozí stavební etapy, kterou udírna z větší části překryla. Další větší nika se nachází v síni vpravo za vstupem. Přímo pod oknem komory je ze zápraží přístupný sklep, jehož vstupní šíje je klenuta segmentem. Vpravo vedle vstupu do sklepa se ze zápraží vchází i na půdu. Fošnové stupně ve zděné části přímo navazují na trojici prkenných stupňů do uzavíratelné bedněné sýpky v prostoru nad kuchyní. Na komorový trakt navazuje **chlév** přístupný ze zápraží obdélným vstupem s trámovou zárubní a druhotně osazenými dveřmi s rámovou konstrukcí, patřícími původně asi do obytné části domu.²⁰⁵ Čtvercový prostor chléva je zaklenutý stlačenou valenou klenbou se čtyřmi nestyčnými pětibokými výsečemi. Při zadní stěně chléva stály žlaby, přední stěna je vedle dveří otevřena novodobě zvětšeným oknem. Stěna vlevo, oddělující chlév od dalšího hospodářského prostoru, byla zřejmě původně otevřena dvojicí segmentově zaklenutých otvorů v šíři klenebních výsečí. Tyto otvory však byly v nedávné době zazděny. Další prostor navazující na chlév byl novodobě přestavěn a je zde již plochý hurdiskový strop. Vchází se do něj širokým vstupem s kamenným ostěním a segmentovým nadpražím. **Krov** je novodobý, vaznicový, s dvojicí stojatých stolic, zřejmě z počátku 20. století. Současně s krovem byl přezděn i štít, což vysvětluje přítomnost štukové výzdoby pouze v dolní části průčelí. Kromě bedněné sýpky nad kuchyní sloužila půda nad světnicí jako komora²⁰⁶ a nad chlévy byl seník.

Dům byl postaven zřejmě na počátku 19. století v místě starší roubené stavby. Viditelně byl kontinuálně obýván a upravován až do konce 20. století, což mělo přímý vliv na jeho historickou podobu. Dům je ve zděné podobě zachycen již na mapě stabilního katastru z roku 1835. Zbytek objektů kolem dvora je zde však vyznačen žlutou, tedy spalnou barvou. Tato skutečnost se ale zdá nepravděpodobná, zejména u protějšího podélného křídla s výminkem, jehož vnější kamennou stěnu, podepřenou

---

²⁰⁵ Kamenné ostění se segmentově zalomeným nadpražím, které původně rámovalo vstup do chléva, je zřejmě druhotně osazeno v brance ve vstupu do dvora. Pozn. autora.

²⁰⁶ Na půdě nad světnicí se v době dokumentace nacházela řada moučnic, truhel, sudů a skladovacích lavic z 19. a počátku 20. století. Pozn. autora.

trojicí mohutných opěráků, lze rovněž datovat do počátku 19. století. Začátkem 20. století prošel dům natolik výraznými úpravami, že je pravděpodobné, že původní stavba vyhořela. Nejvýraznější změnou byla přestavba síňového a komorového traktu, spočívající ve zrušení černé kuchyně, výstavbě tahového komínu a přesunutí pece do přední komory. V místě bývalé černé kuchyně byla následně vytvořena větší obytná kuchyň se sporákem, prosvětlená dvojicí oken obrácených k jihovýchodu. Současně s tím byl zdvižen stávající krov, přezděn štít a zvětšena okna do světnice. Následující úpravy spočívaly například ve výměně dveřních a okenních výplní, zakrytí zápraží bedněnou verandou a dalších drobnostech stírajících pozvolna historický charakter stavby.

Dům je ukázkou typické regionální stavby přestavované kontinuálně po celou dobu existence. V rámci zaznamenaných objektů je výjimečná valená klenba chléva, pro níž zatím neznám v této oblasti ve venkovském prostředí další srovnání.

6.1.5 Horní Dubenky čp. 28 (okres Jihlava)

Obec leží jen pár set metrů od zemské hranice na moravské straně a původně patřila k Telčskému panství. Nachází se v nadmořské výšce 690 metrů a nejbližší má k městečku Počátky, od něhož je vzdálena jen 6km východně. Štítově orientovaný přízemní dům obdélného půdorysu o rozměrech 7,2/26m, tvoří západní stranu nepravidelné čtyřboké usedlosti, stojící na východním konci ulicové návsi (viz obr. 60). Zajímavostí usedlosti je zejména roubená stodola na východní straně dvora, která je dnes posledním dochovaným exemplářem svého druhu v širokém okolí. Dům s levostrannou orientací má v jádru trojdílnou komorovou dispozici, k níž jsou připojeny dva navazující díly chlévů a sklípek zapuštěný do stoupajícího terénu. K boku světnice je směrem do dvora přistavěna mladší světnička. Zápraží domu bylo novodobě uzavřeno bedněnou verandou s podezdívkou. Fasády jsou hladce omítané, pouze nad okny světnice se ve štítě dochoval zbytek štukové výzdoby s datací 1837. **Světnice** otevřená dvojicí oken do štítu měla původně čtvercový půdorys o šířce 580cm. Její stěny o síle 80cm jsou zděné z cihel oproti zbývajícimu kamennému zdivu domu. V rámci přestavby na počátku 20. století byla zbořena černá kuchyně a s ní i celá stěna mezi světnicí a středním dílem. Světnice tak byla o zhruba metr a půl zmenšena, stejně jako síň, ze které se stal jen úzký prostor podél zápraží. **Kuchyně** byla oproti tomu zvětšena a prosvětlena špaletovým oknem v místě někdejšího okénka. Mladší plochý strop kuchyně vynáší traverza vsazená v místě zbořené stěny k síni. V rohu kuchyně byl

po zrušení dymníku postaven široký tahový komín o vnitřním průměru 45cm. Ze síně přiléhá ke konstrukci komína vřetenové schodiště na půdu. V těsné blízkosti vstupu na půdu se nacházejí dveře do nízké **komory** o šířce 185cm. Komora je klenuta dvěma poli vzduťých plackových kleneb a novodobě zde byl umístěn kotel, díky kterému jsou dnes klenby očazené. Osvětlená je oknem ze zápraží. Navazující **chlévy**, přístupné ze zápraží byly původně klenuté dvěma poli vzduťých plackových kleneb do podélných pasů, shodně jako komora. Novodobě byly ale přezděny a část kleneb nahradil plochý strop. Na konci domu se nachází **sklep** na brambory, přístupný z kolny navazující na zápraží. Sklep klenutý valenou kamennou klenbou má vstup lemovaný žulovým ostěním se segmentovým nadpražím. Na vnější straně ostění je vytesán obtížně čitelný nápis s datací, přepsatelný zhruba „18-K-RUT-O-JGIIÁ-59“. Nad vstupem do sklepa je ze žebříku přístupný podávací otvor do seníku pokračujícího i nad kolnu. Ke štítové stěně domu přiléhá z boku přístavek se světničkou, na který navazuje zeď se vstupní brankou a dřevníkem. Vstupní branka má pravoúhlé kamenné ostění, v jehož nadpraží je vytesán letopočet 1864. **Krov** nad domem je hambalkový s dvojicí stojatých stolic. V prostoru nad komorou je umístěna bedněná uzavíratelná sýpka.

Kolna má vnější stěnu zděnou z kamene a vnitřní stranu podpíraly dřevěné sloupky. Krov nad přilehlou částí kolny je typu Ránek. Roubená **stodola** proti domu má obdélný půdorys o rozměrech 1110/645cm a tradiční dispozici s průjezdným mlatem a dvojicí peren po stranách, z nichž jižní je téměř o polovinu menší. Bohužel byla stodola novodobě upravena a dozděna, takže roubené konstrukce se dochovaly pouze ve vnější stěně. Nárožní spoje jsou rybinové. Pod stěnou do dvora se nachází studna vyzděná z kamene zakrytá nyní betonovými deskami.

Dům byl ve zděné podobě postaven na počátku 19. století, jak je i zachycen na mapě stabilního katastru z roku 1835. Ve stejné podobě je zachycena i stodola a kolna. Oproti dnešnímu stavu, zde byla navíc pouze úzká dřevěná stavba, přiléhající k jihovýchodnímu nároží domu a vystupující do návsi. Další vývoj domu pak dokládají zachycené datace. V roce 1837 zřejmě došlo k opravě fasády a zvětšení oken. V roce 1859 byl asi upraven sklep a snad i vyzděna zadní stěna kolny. Datace 1864 se vztahuje k přístavbě světničky po demolici dřevěného objektu před domem a zřejmě i k úpravě světnice a zrušení černé kuchyně. Užitární úpravy pak v domě proběhly na počátku 20. století, kdy byla vyměněna většina okenních a dveřních výplní. Poslední dosti znešvařující úpravy pak spadají do druhé poloviny 20. století, kdy byly zřejmě z důvodů

dožívání konstrukcí upraveny části domu kolem zápraží a chlévů. Z téže doby pocházejí i úpravy roubené stodoly. V současné době je usedlost využívána jako hospodářský objekt a majitelé bydlí v novostavbě za domem.

Usedlost představuje jako celek jeden z nejlépe dochovaných areálů nejen v obci, ale i v širším okolí. Přes četné necitlivé stavební úpravy se objekt dochoval v situaci z počátku 20. století. Významný je zejména díky dochování tří blízkých datací, dokládajících četnost přestaveb běžnou ve venkovském prostředí 19. století. Hlavním problémem usedlosti je dnes její přímé sousedství s komunikací, spojující Jihlavu a Jindřichův Hradec.

6.1.6 Čížov čp. 24 (okres Jihlava)

Obec leží v bývalém německém jazykovém ostrově, 4,5 km jižně od Jihlavy, v nadmořské výšce 550 metrů. Drobný přízemní domek stojí na východní straně obdélné návsi, na které se nacházejí i dvě dochované goticko renesanční sýpky. Jedná se o zděný objekt nepravidelně obdélného půdorysu o rozměrech 8,2/18m, krytý sedlovou plechovou střechou s valbičkou. Fasády jsou hladce omítané novými cementovými omítkami. Domek se štítovou orientací zřejmě představoval samostatnou obytnou jednotku, historicky předsazenou před dnes již zaniklou usedlost čp. 25. Dispozice domu je v jádru dvojdílná s připojeným užším chlévem ve třetím dílu. V přední části domu se nachází světnice a druhý díl zabírá trojice malých místností se vstupem. Do užšího chléva ve třetím dílu se vchází zvenčí, ale oba vstupy zakrývá bedněná kůlna s dřevníkem, přisazená k jihovýchodní straně domu (viz obr. 61).

Plochostropá světnice o rozměrech 7/5m je otevřena trojicí oken na západ do návsi a původně i jedním zazděným k severu. Světnice má obdélný půdorys, do kterého zasahuje pouze část komory při jižní stěně domu. Druhý díl domu je dvoutraktový. Jeho jižní trakt zabírá vstupní síň se schody na půdu a komora prosvětlená okénkem se segmentově zaklenutou špaletou. Severní trakt vyplňuje novodobá světlá kuchyně s dvojicí obdélných oken. Novodobý tahový komín se nachází ve stěně mezi kuchyní a síní. Třetí díl domu tvoří zvenčí přístupný chlév, klenutý dvojicí plackových kleneb do přízdních pasů. Na severní fasádě domu, z níž vystupuje několik přízdních pilířků, je patrných několik konstrukčních spár v kamenném zdivu a řada cihelných zazdívek. Krov je novodobý, vaznicový, bez přesahu na boční straně.

Domek byl ve zděné podobě postaven zřejmě na počátku 19. století v místě starší roubené stavby. Sloužil tehdy asi jako výminek nebo čeledník, který se všemi okny

obracel ven ze dvora mateřské usedlosti. Světnice čtvercového půdorysu byla zhruba dvojnásobně větší než nyní a vstupovalo se do ní přímo ze síně. Druhý díl domu byl úzký jako stávající síň a zabíral celou šířku domu. Ke stávající síni tak přiléhala černá kuchyně s topeništěm, odkud se obsluhovala pec s kamny vysunutými do světnice. Stavba chléva, odděleného od domu konstrukční spárou, proběhla pravděpodobně již na počátku 19. století, ale stávající klenba byla provedena asi až později. Někdy před koncem 19. století byla zrušena černá kuchyně a z původního členění zůstala pouze vstupní síň. K té byla z části světnice oddělena malá komora s okénkem²⁰⁷ obráceným na jih před bránu dvora. Z prostoru bývalé černé kuchyně a části světnice pak byla vytvořena nová obytná kuchyně, vybavená již sporákem připojeným k tahovému komínu. Současně s tím byl zřejmě vztyčen nový krov a postaven dřevník před vstupem.

Přes výrazné štítové průčelí představuje domek ojediněle dochovaný exemplář drobného obytného domu chudšího typu, jehož obyvatelé pracovali na větších statcích ve vsi. Objekt je také jedním z mála zaznamenaných domů čistě chlívního typu. Šířkou síňového traktu, s někdejší černou kuchyní, je zároveň podobný dalšímu, původně německému domu na Novém Rounku čp. 14 (kapitola 6.1.1). Lze tedy usuzovat, že tento typ topeniště, umístěný v užším síňovém dílu, se v oblasti vyskytoval častěji. Dvojdílné jádro domu je také obdobou domu čp. 338 v Humpolci (kapitola 2.1.2), který však měl jiný vývoj a neprošel tak zásadní přestavbou. Dochovaná mladší fáze s tzv. světlou kuchyní navíc přesně odpovídá řadě historických plánů přestaveb, nalezených v okresních archivech. Dům je dlouhodobě opuštěný a majitel zvažuje jeho demolici.

6.1.7 Lidmaňka čp. 19 (okres Pelhřimov)

Obec leží 13km jihozápadně od Pelhřimova v nadmořské výšce 600 metrů. Usedlost ve formě uzavřeného čtyřbokého dvorce stojí samostatně na vyvýšeném místě severně od rozptýleného jádra obce. Vnější vzhled celé usedlosti nese výrazné stopy přestavby na počátku 20. století. Levé boční křídlo však ukrývá jádro klasicistního domu

---

²⁰⁷ V případě, že okénko pochází z první etapy výstavby, mohlo by souviset s umístěním tkalcovského stavu ve světnici. Pozn. autora.

s unikátně zachovanou černou kuchyní.²⁰⁸ Původní dům zděný převážně z kamene byl přízemní, štítově orientovaný, obdélného půdorysu o rozměrech 24/6,5m (viz obr. 62). Jádrem byla trojdílná, levostranně orientovaná dispozice, k níž byl připojen chlév a částečně zapuštěný sklep, nad nímž je seník. Světnicový díl byl v rámci přestaveb upraven na garáž s hurdiskovým stropem, nad jehož polovinou se ale dochoval původní povalový strop. V historické podobě se dochoval střední díl domu, v jehož přední části je **síň** klenutá vzduťou plackovou klenbou a přístupná ze dvora klasicistními dvoukřídlými dveřmi s rámovou konstrukcí. Trojice vchodů se do síně obrací segmentově zaklenutými špaletami, pouze vchod do černé kuchyně je sem obrácen pravoúhlou trámovou zárubní a segmentovou špaletou se obrací dovnitř kuchyně. **Černá kuchyně** o rozměrech 306/205cm je klenutá valenou cihelnou klenbou o výšce 250cm, na jejímž pravém vnitřním rohu spočívá komín s dymníkovým ústím o průměru 98/85cm. Těleso komína spočívalo jednou stranou na rubovém pasu zesilujícím klenbu. Dochovala se pouze soklová část komína, dnes již zakrytá prkenným poklopem. V levé stěně kuchyně směrem k bývalé světnici, se dochovala kompletní sestava příkládacích otvorů. Nalevo je otvor pro obsluhu kamen a jeden kouřovod. Vpravo je segmentový otvor do chlebové pece s tradiční sestavou tří kouřovodů. V horní části kamenné stěny je vylámaný otvor, jímž sem byl v pozdější fázi vyveden kouřovod ze sporáku ve světnici. Na levé straně od příkládacího otvoru do kamen je ve zdi dodatečně vysekaná nika. Blok s podestou na oheň pro vaření o výšce 60cm byl původně asi umístěn na pravé straně kuchyně přímo pod ústím komína. Po zrušení pece ve světnici byla zřejmě právě na tomto bloku postavena nová chlebová pec, která již byla obsluhována ze síně. Dým z této pece odcházel štěrbinou ve zdi nad obsluhovacími dvířky. Plochý sopouch, navazující na štěrbinu, byl zasekán do původní stěny černé kuchyně a dým z něj vycházel do otevřeného ústí komínu ve výšce 195cm. Stěny kuchyně jsou neomítané z režného kamene, takže je patrné, že v první etapě výstavby byla z cihel pouze klenba a záklenek příkládacího otvoru pece v levé stěně. Okno ve stěně proti vstupu bylo dodatečně zvětšeno, což dokládá jeho novodobá obezdívka. **Komora** ve třetím dílu byla původně klenutá plackami stejně jako síň. Dnes je zaklenutá dvojicí segmentových kleneb, podepřených v příčném směru ocelovým

---

²⁰⁸ Vzhledem k vnějšímu „mladému“ vzhledu usedlosti jsem jí zpočátku nevěnoval pozornost. Na existenci černé kuchyně mně upozornila sama majitelka a je pravda, že z vnějšku není přítomnost kuchyně vůbec patrná. Pozn. autora.

nosníkem. Stejně jsou dnes zaklenuté i dva navazující **chlévy** přístupné ze zápraží, které původně zřejmě tvořily jeden klenutý prostor. Posledním dílem domu je **sklep** zapuštěný do země a přístupný ze zápraží po pěti schodech. Je klenutý kamennou valenou klenbou a jeho neobvykle silná přední stěna naznačuje, že náležel ještě ke starší stavební etapě domu. Krov nad domem je dnes novodobý, vaznicový s dvojicí stojatých stolic. Komín umístěný na rubu klenby černé kuchyně byl při výměně krovu rozebrán a zůstala z něho pouze půl metru vysoká část dymníkového ústí o vnější šířce 110/115cm. V zásypu na půdě se nacházejí zbytky dvou generací kachlových kamen a to starších se zelenošedým stříkaným dekorem a mladších s bleděmodrou glazurou zdobenou bílými meandry.

Dům byl postaven v první čtvrtině 19. století, zřejmě v místě starší roubené stavby. Na mapě stabilního katastru z roku 1829 je již zachycen jako nespalný a k jeho přední a zadní straně přiléhají směrem k východu dvě kolmá roubená křídla. K přestavbám a přístavbám zde zřejmě docházelo kontinuálně po celou druhou polovinu 19. a první polovinu 20. století, kdy už byl zřejmě dvůr obestavěn ze všech stran. Pro nejcennější část domu s černou kuchyní byla podstatná zejména přístavba zděného obytného křídla na počátku 20. století, přiléhajícího kolmo k bývalé světnici. V nové části totiž byly vybudovány obytné prostory vybavené již tahovými komíny a někdejší prostor pro vaření a pečení tak byl ponechán beze změn jako skladiště, které je zde dosud.

Historické jádro objektu s původní černou kuchyní představuje ojedinele dochovaný exemplář svého druhu, který nemá zatím v širším okolí srovnání. Výhodou zde je zejména velikost celé usedlosti, která majiteli umožňuje ponechat tuto část stavby bez změn. Z toho hlediska se navíc objekt odlišuje od ostatních příkladů uvedených v práci, neboť usedlost je obývána a využívána. Nejednalo se tak o pouhou záchranou dokumentaci před zánikem, jako u většiny staveb v katalogu.

6.1.8 Čechtín čp. 12 (okres Třebíč)

Obec leží 9km severozápadně od Třebíče v nadmořské výšce 580 metrů. Usedlost se nachází v jihozápadní části obdélné návsi. Sestává z podélného, štítově orientovaného domu (na ose severovýchod-jihozápad), k němuž jsou v pravém úhlu přisazeny průjezdná kolna (na severu) a výmink (na jihu). Všechny tři objekty jsou kryté navazujícími sedlovými střechami. Trojboký dvůr je přístupný průjezdnou kolnou od severu z návsi a z jihu soutkou podél výminku. Jihovýchodní stranu dvora uzavírá zadní strana sousedního domu čp. 42. Terén dvora mírně klesá k severu, takže podlaha

obytné část domu je zhruba o 150 cm výše než průjezd. K usedlosti náleží ještě kolna, stojící samostatně jihozápadně od domu. Usedlost měla původně dvojnásobnou rozlohu a patřila k největším v obci. K jejímu rozdělení došlo v roce 1900, kdy byla parcela podélně rozpuřena a jihovýchodně od domu byl postaven dům řp. 42. Průjezdná kolna do návsi byla postavena zřejmě kolem roku 1911, kdy byla zároveň přezděna kolna za domem (stavbu provedl Jan Svatoň, mistr zednický z Brtnice).²⁰⁹

Dům usedlosti je zděný, přízemní, s pravostrannou orientací a v jádru trojdílnou komorovou dispozicí (viz obr. 63a). Čtvrtý díl domu tvoří připojené chlévy, přístupné ze zápraží i úzkou chodbičkou navazující na síň. Fasády jsou hladce omítané, pouze štítové průčelí zdobí úsporný štukový dekor. Ke vstupu do síně vede ze zápraží čtveřice kamenných schodů. Dveře do síně jsou dvoukřídle, neoklasicistní s proskleným nadsvětlíkem. Ve spodní části jsou doplněny o dřevěnou ohrádku proti drůbeži. Plochoštopý **světnicový díl** je rozdělen na dva trakty, tvořené větší světnicí a užší světničkou, jejíž třetinu vyplňuje zděný blok pece o výšce 160cm. Do světničky se vstupuje dvoukřídlymi klasicistními dveřmi s rámovou konstrukcí. Síňový díl domu byl počátkem 20. století přestavěn, zastropen trojicí segmentových kleneb do traverv v příčném směru a kuchyně byla rozšířena na úkor světnice. **Kuchyně** je prosvětlena novodobým trojdílným oknem. Širší tahový komín je umístěn na pravé straně kuchyně, ve styku příček mezi světničkou a kuchyní. Nakládací otvor do pece (50/20cm, parapet 90cm) je dvouplášťový, takže kouř odchází do komína šterbinovým sopouchem v síle zdi. Ve stěně nad otvorem je vlevo rozměrná nika a směrem nahoru a vpravo je dvojice malých vybíracích dvířek do komína. V levém koutě proti otvoru pece je na obě strany rozšířená segmentově zaklenutá špaleta dveří do komory, zřejmě z důvodů lepší manipulace s lopatou při nakládání do pece. Ve stěnách kuchyně je zabudováno několik mělkých nik s policemi na nádoby a v podlaze je poklop do sklepa. Komorový díl je podélně rozdělen na samotnou komoru a chodbičku podél zápraží, vedoucí ze síně do chléva. **Komora** je zaklenuta dvojicí plackových kleneb do přízedních pasů a prosvětlena malým čtvercovým okénkem, podobným jaké mohlo být původně v černé kuchyni. Přední část komory byla novodobě oddělena příčkou a upravena na koupelnu přístupnou z chodbičky. **Chodbička** je klenuta segmentovou klenbou, mírně klesající směrem k chlévům. Nastupuje se odsud také ke schodům na půdu, které strmě stoupající v síle zdi, takže jen minimálně zasahují do klenby komory. Ve stěně mezi chodbičkou a

---

²⁰⁹ Zjiřtěno z historické plánová dokumentace ve sbírce majitele. Pozn. autora.

zápražím je proti dveřím na půdu velmi hluboká nika, završená drobným prosvětlovacím oknem. Zřejmě se jedná o provozní úpravu, umožňující vytáčení při nošení dlouhých předmětů na půdu. Druhé ještě menší střílnové okénko archaického vzhledu bez zasklení je umístěno ve stěně blíže ke vstupu do síně. Stěna chodbičky je navíc ještě vylehčena velkou segmentově klenutou nikou ze strany zápraží. **Chlív** přístupný chodbičkou i ze zápraží je klenutý třemi poli plackových kleneb do přízedních pasů. Podél zápraží je jím možné projít i do zadního chlěva, přístupného rovněž ze zápraží. **Zadní chlív** je rovněž klenutý třemi poli plackových kleneb do pasů, ale klenby jsou opřené přímo do stěn. Oba chlěvy jsou prosvětlené menšími okny ze zápraží i ze zadní strany domu. Pod síňovým dílem se nachází obdélný **sklípek** valeně klenutý v příčném směru. Přístupný je ze zápraží, z předsazeného zděného bloku se šikmo osazenými dveřmi, po kamenných schodech. Vlevo za vstupem je v podlaze sklepa studánka a ve vrcholu klenby je poklop vedoucí do kuchyně. V jihozápadním nároží usedlosti se na konci domu nachází novodobá hospodářská místnost s prkenným stropem. **Krov** domu sestává ze dvou částí. Nad síňovým a světnicovým dílem je starší a vyšší hambalkový krov s dvojicí stojatých stolic, do něhož je vestavěna sýpka. Ve štítě byla původně valbička. Nad komorou a chlěvy je mladší vaznicový krov.

Dům byl postaven ve zděné podobě na počátku 19. století, na místě staršího roubeného objektu. Obvodové zdivo pochází z doby výstavby, přičemž světnicový díl má zdivo cihelné a zbytek domu kamenné. Během druhé poloviny 19. století zřejmě dům vyhořel a musel být zčásti přestavěn, což dokládají mladší klenby v komoře a předním chlěvu. Síňový díl byl přestavěn pravděpodobně až počátkem 20. století, kdy došlo ke zrušení původní černé kuchyně. Stávající pec pochází zřejmě až z této etapy, neboť má nízký segmentový vnitřní profil, odpovídající až pozdnímu datu výstavby.

Výminek na jihu dvora má pouze dvoudílnou levostrannou dispozici (viz obr. 63b). Třetí díl s dvojicí malých místností s plackovými klenbami slouží dnes jako průchod za humna. Zápraží je kryté bedněnou konstrukcí s trojicí oken. Síňový trakt je dodatečně zaklenutý dvěma poli segmentových kleneb do traverz v příčném směru. Ze síně prosvětlené úzkým oknem se vpravo vstupuje po schodech v síle zdi na půdu. V přední stěně je vstup do bývalé černé kuchyně a vlevo vedle něj obsluhovací otvor malé chlebové pece, jejíž blok je vysunutý do kuchyně. Širší tahový komín stojí přímo nad ústím pece, která má dvouplášťový příkládací otvor. Bývalá černá kuchyně je osvětlena malým střílnovým okénkem s kovanou mříží. Později byla využívána jako komora. Komín je zde mladší, tahový, se spodní částí upravenou na udírnu

obsluhovanou ze síně. Malá plochostropá světnice byla vytápěna modrým kachlovým sporákem s litinovým podstavcem. Objekt výminku vznikl zřejmě ve druhé polovině 19. století přestavbou staršího hospodářského křídla se stodolou, demolovanou po rozdělení usedlosti na dvě části. V objektu se dochovala většina dveří a oken z doby výstavby.

Usedlost upravovaná až do počátku 20. století byla až do nedávné doby kontinuálně obývána a je ve velmi dobrém stavu. Hodnotná je zejména jako celek, ale dochovalo se zde i množství uměleckořemeslných prvků.

6.1.9 Simtany čp. 20 (okres Havlíčkův Brod)

Obec leží 5,5km východně od Havlíčkova Brodu v nadmořské výšce 440 metrů. Dům stojí samostatně v nejnižší jihozápadní části obce mezi silnicí a potokem. Jedná se o přízemní zděnou stavbu obdélného půdorysu o rozměrech 7,5/23m (viz obr. 64). Střecha je sedlová, s valbičkami a přesahem nad zápražím. Fasády jsou hladce omítané, bez ozdob, štíty jsou svisle bedněné. Dům orientovaný štítem k západu má v jádru trojdílnou levostrannou dispozici s připojeným chlévem a stodůlkou. Přední dva díly jsou ale zvýšené o téměř metr oproti zbývajícím částem domu. Toto opatření zřejmě souviselo s přímou blízkostí vodoteče, která se asi příležitostně vylévala až do dvora. Pod zvýšeným světnicovým dílem tak mohl být umístěn obdélný, mělce zapuštěný sklep, klenutý nízkou kamennou valenou klenbou. Níže usazený komorový a chlévní díl vyrovnává půdní nadezdívka se seníkem, do kterého se vstupovalo po žebříku. Jediná část domu, která tak využívá jeho plné výše je neprůjezdná stodůlka v posledním dílu. Do síně se původně vstupovalo po dřevěné pavlači s krátkým schodištěm. Novodobě byla pavlač odstraněna, ze síně byl probourán otvor do třetího dílu domu a vstup se schody byl vytvořen odsud. **Světnice** o rozměrech 600/345cm má prkenný zákloповý strop podepíraný trojicí trámů v podélném směru. Prosvětlená byla původně okny ze tří stran, později bylo okno na sever k silnici zazděno. V místě bývalého sporáku je v rohu na podlaze vydlážděn cihlami obdélník o rozměrech 100/220cm. Dveře do světnice mají pozdně barokně profilované zárubně s archaickými závěsy, snad z první poloviny 19. století. **Síň** je plochostropá a v původním vstupu z pavlače je novodobě zazděn parapet a vsazeno špaletové okno. V levém rohu za bývalým vstupem byl původně úzký sestup do sklepa pod světnicí. Proti bývalému vstupu jsou jednoduché prkenné dveře v trámových zárubních, kterými se vchází do černé kuchyně. Dveře s dvojicí svlaků mají v horní části vyříznuté okénko zakryté dnes prknem. Ze strany kuchyně

mají kovaný barokní zámek a ze síně jsou opatřeny táhlem s kovaným štítkem. **Černá kuchyně** o rozměrech 290/192cm je prosvětlena drobným okénkem v odstupňované nise. Prostor je zaklenut soustavou tří cihelných pasů, na nichž spočívá kónické ústí komína, sestavené z přečnělkově skládaných cihel. Osa komína přesahuje z větší části nad dělicí stěnu mezi kuchyní a síní. Průměr komínového sopouchu se zužuje ze 150/110cm na čtverec o šíři 47cm. Ve stěně vlevo se nachází zaslepený pětiúhelníkový otvor pro obsluhu kamen ve světnici a nad ním čtvercový otvor pro odtah kouře. Nahoře pod klenbou je dodatečně protažen kruhový otvor, do něhož byla vyvedena roura sporáku. Pod příkládacím otvorem je ve výšce 60cm kamenný parapet předsazený o 35cm, který zřejmě sloužil k vaření. V kuchyni se nedochovala podlaha a do její pravé stěny byl vezděn novodobý tahový komín. Umístění původní pece tak bohužel není patrné. Snížený třetí díl domu tvoří dvě úzké prostory s plochým stropem, podpíraným trámy v příčném směru. Prostory odděluje stěna o síle 30cm. Bývalá **komora**, přístupná novodobě ze síně, sloužila údajně až do poloviny 20. století jako kolářská dílna.²¹⁰ Zřejmě byla v té době prosvětlena novým trojdílným oknem ze zápraží. Sousední o něco užší prostora nejasného účelu má podlahu v úrovni terénu (o 30cm níže než bývalá dílna) a je přístupná ze zápraží vstupem s široce rozbíhavou, segmentově zaklenutou špaletou. Stěna do zápraží je v této části domu silnější než u předchozích tří dílů. Strop zde tvoří jen shora pochozí prkna, podepřená excentricky umístěným trámem. **Chlív** přístupný ze zápraží, odkud byl prosvětlen malým oknem, byl klenutý dvěma poli plackových kleneb (v době dokumentace zde byl již jen klenutý pas v podélném směru a z kleneb zbývaly nárožní náběhy). Ve stěně směrem ke komoře byl dodatečně zazděný průchod. Pátý díl domu tvoří malá **stodola** připojená k chlévu. Přístupná je též ze zápraží segmentově klenutým vjezdem s vraty, v nichž je vsazena branka. Vjezd je umístěn při nároží chléva, takže stodola nemá jasně ohraničený mlat. Prostor je prosvětlen malým oknem vpravo od vrat (zadní stěna k silnici již byla v době dokumentace zborcená). Strop stodoly tvoří volně položené kuláče a prkna seníku podpíraná trámy v podélném směru. Stěny jsou kamenné, o 25cm slabší než zdi chléva. Nadpraží vjezdu je klenuté z cihel. K zadnímu štítu stodoly přiléhá ještě obdélný přístavek mladší kolny krytý samostatnou pultovou střechou. Stěny kolny jsou zděné z kamene, nároží a okraje vstupů jsou z cihel. Dvojice velkých otvorů na podélné straně má betonové překlady. V podkroví se nachází seník přístupný dvojitými vstupů z obou

---

²¹⁰ Informaci mi poskytla pamětnice ze sousedního domu. Pozn. autora.

stran domu. **Krov** je velmi jednoduchý hambalkový. Podélné ztužení zajišťuje pouze několik neodkorněných klád, vložených nad obytnou částí mezi krokve. Nad stodolou podélné ztužení zcela chybí a krokve jsou zde vysunuté ze svých pozic. Jižní strana je opatřena výměnou s krátčaty, která jsou již místy vysunutá z dlabů, takže hrozí sesutí celé střechy. Krytinu tvoří plech položený na prkenném bednění. Na půdě se nacházejí zbytky horní profilované části kachlových kamen s hnědou glazurou.

Dům byl postaven počátkem 19. století zřejmě přestavbou staršího objektu. Z nejstarší etapy pochází zajímavé barokní kování na dveřích černé kuchyně. Na mapě stabilního katastru z roku 1838 je dům zachycen jako nespalný, mírně zalomený podél silnice a s mnohem většími chlévy. Trojstranný dvůr před domem zde ještě uzavírají dva menší spalné objekty. Pokud není zobrazení chybné, došlo tak kolem poloviny 19. století k výrazné přestavbě domu, z něhož zůstal pouze obytný díl a část navazujících konstrukcí (chlév má stěnu silnou 90cm). Černou kuchyni, jejíž komín spočívá osou nad stěnou síně, lze datovat spíše po polovině 19. století. Stodola odpovídá zhruba poslední třetině 19. století a přístavek kolny až počátku 20. století.

Objekt je přes svůj havarijní stav mimořádně cennou ukázkou historické stavby plynule přestavované zřejmě celé 19. století. Mimořádně cenná je zde zejména dochovaná černá kuchyně s dymníkovým komínem.

6.1.10 Poříčí u Přibyslavi čp. 16 (okres Havlíčkův Brod)

Osada Poříčí leží necelý kilometr jihovýchodně od centra Přibyslavi v inundačním meandru na levém břehu Sázavy. Objekt se nachází ve střední části malé návsi obklopené rozvolněnou domkářskou zástavbou. Dům s obdélným půdorysem o rozměrech 7/17,4m se obrací štítem k severu směrem k řece a jeho zadní část je poněkud zapuštěna do mírně stoupajícího svahu. K jižní straně domu přiléhá v pravém úhlu směrem k východu mladší objekt průjezdné stodoly s cihelnými pilíři. Dům má levostrannou v jádru trojdílnou dispozici, k níž je ve čtvrtém dílu připojen chlév (viz obr. 65). Střecha je sedlová s valbičkou nad štítem. Rozdělena je na dvě části požárním štítem mezi třetím a čtvrtým dílem domu. Fasády jsou hladce omítané, pouze průčelí zdobí štukový vegetativní dekor a na nároží je provedena plastická bosáž. Na štítě je ve štku provedena datace 1845, odpovídající výstavbě domu. Zdivo je převážně kamenné s cihelnými doplňky, štít je převážně z cihel. Okna světnice mají vně kamenné parapety.

Světnice o rozměrech 520/616cm má plochý strop, nesený dvojicí trámů v příčném směru. Novodobě byla rozdělena příčkou a v místě odstraněné pece bylo proraženo trojdílné okno. Původní okna jsou dvoukřídlá, špaletová, zavíraná ještě na obrtlíky. Některá vnitřní křídla pocházejí z doby výstavby, některá byla vyměněna na konci 19. a počátku 20. století. Okno do dvora má šestitabulková křídla. Dřevěný parapet ve špaletě je zde vybaven drážkou pro vysráženou vodu a pod parapetem je kapsa na sběrnou nádobku. Dvojice oken do štítu má osmitabulková křídla. Vnitřní okno vpravo, pocházející zřejmě z doby výstavby, je osazeno na archaické háky s kovanými závěsy do L. Okno vlevo má již kužilkové panty. Parapety jsou zde hladké, bez drážek na vodu. Vpravo za dveřmi světnice se nachází zděná kredenc, vysoká 190cm, jejíž spodní hranolová část v sobě ukrývá segmentově klenutou šíjí vstupu do sklepa. Horní část, zakončená masivní římsou, má přední stranu vybranou velkou nikou s fošnovým nadpražím a dvojicí dřevěných regálů pro uložení nádobí. V místě někdejších kamen je v příčce mezi světnicí a kuchyní vsazena trámová zárubeň zazděného mladšího průchodu. **Síň** je klenutá dvojicí plackových kleneb. Na pravé straně síně je ve stěně u podlahy vstup do sklepa, na levé straně zazděné dveře do komory a příkré dřevěné schody na půdu. Proti vchodu se vstupuje do bývalé černé kuchyně. **Černá kuchyně** o rozměrech 308/170cm je klenuta dvojicí valených pasů po stranách, vynášejících komín s dymníkovým ústím nad střední částí prostoru. Osa komínu je umístěna v rohu mezi levým pasem a stěnou do síně. Ústí komínu bylo dodatečně podklenuto segmentovou klenbou, kterou byla prostrčena roura od novodobých kamen vytápějících světnici. Kuchyně je prosvětlena malým obdélným okénkem šířkového formátu, které však není původní. Díky zvětralé omítce je patrné, že původní okno bylo o něco menší, svisle šterbinové. Po obou stranách vstupu ze síně jsou ve spodní části stěn čtvercové niky. Stěny byly po zrušení původní funkce kuchyně omítnuty, takže již nejsou patrné žádné příkládací otvory. Dnes je zde sklad uhlí pro kamna ve světnici. Typem klenby je kuchyně velmi podobná exempláři dokumentovanému v nedalekých Simtanech, takže je pravděpodobné, že se jednalo o běžný lokální typ. **Komora** byla novodobě zrušena a připojena k chlévu. Vstup ze síně byl zazděn a prostor byl zaklenut čtyřmi poli segmentových kleneb do ocelových nosičů v podélném směru. Prosvětlena je z obou stran domu mladšími obdélnými okny. Navazující **chlév** přístupný ze zápraží je rovněž zaklenutý dvěma poli segmentových kleneb do ocelových nosičů v příčném směru. Průchod mezi oběma prostory zajišťuje dvojice vybouraných částí na koncích původní dělicí stěny. Sklep pod světnicí je obdélný, umístěný v podélném směru.

Klenutý je stlačenou valenou klenbu, jejíž spodní části jsou kamenné a vrchní část je z cihel. Vlevo za vstupem je v podlaze studánka (v době dokumentace zde chyběly schody ze síně a na podlaze stála voda). **Krov** je hambalkový se dvěma stojatými stolicemi. Krokve s rozestupy kolem 160cm nesou dosud původní šindelovou krytinu. Na přední části domu jsou přes ní natlučeny eternitové šablony, dále tašky bobrovky. Krátčata přesahující nad zápraží mají ozdobně vyřezávaná zhlaví. Ve štítě je pouze jediné obdélné lícové okno a nad ním kruhový větrací otvor. Komín zděný pouze z cihel má kónický přečnělkově vyskládaný sokl a horní část o vnější šířce 70/70cm. Hlava komínu je prostá a nezakrytá.

Dům byl postavený jako novostavba v roce 1845, takže na mapě stabilního katastru z roku 1938 ještě nestojí. Na stavbě se zřejmě podílel zednický mistr Václav Benc z nedaleké Dolní Jablonné, jehož rukopis nese zejména výzdoba štítu. Projekt domu ale nebyl dosud nalezen. Dílčí úpravy výplní zde probíhaly zřejmě již ve druhé polovině 19. století. Zásadní přestavba však proběhla počátkem 20. století, kdy došlo ke zrušení černé kuchyně, podklenutí ústí komína a zřejmě i ke zboření pece, která takto nemohla fungovat. Do této doby je také možné datovat úpravy kleneb komory a chléva, které ale pravděpodobně proběhly ve dvou etapách, takže jsou klenuté v rozdílném směru. Posledními změnami bylo rozdělení světnice příčkou a vybourání okna v místě pece. Od poslední třetiny 20. století slouží dům, díky vybudování blízké novostavby, pouze jako sklad a hospodářský objekt. Zatím je v dobrém stavu, ale výhledově hrozí, že bude zbořen, aby uvolnil parcelu.

Dům je mimořádně cenná stavba s přesnou datací a výrazně zdobeným průčelím. Nejcennějšími částmi jsou černá kuchyně, zděná kredenc, okna z doby výstavby a štukový dekor průčelí s mimořádně zajímavou původní polychromií.²¹¹

6.1.11 Další dokumentované objekty

V následující kapitole uvádím stručné popisy dalších objektů, na kterých jsem zaznamenal jevy či stavební etapy, umožňující sestavení vývojové posloupnosti.

Mnoho dochovaných objektů se v rámci předběžné dokumentace zdálo být velmi přínosných, ale až při detailním průzkumu se ukázalo, že jsou natolik dotčené

---

²¹¹ Tato barevnost představovaná pravidelnou červenobílou šachovnicí mne velmi překvapila, neboť představuje zjevně první a originální vrstvu polychromie. Výhledově plánuji tento materiál doplnit o další srovnání a publikovat ho. Pozn. autora.

pozdějšími úpravami, že jsou možnosti jejich vyhodnocení jen velmi omezené. Prvním z těchto objektů je dům usedlosti **čp. 1 v Hlávkově (okres Jihlava)**. Jedná se o zděný přízemní dům obdélného půdorysu o rozměrech 11/30m, krytý sedlovou střechou s polovalbou (viz obr. 66). Dům orientovaný štítem k jihu má levostrannou orientaci a původně tvořil západní stranu nepravidelné čtyřstranné usedlosti. Nejvýraznější historickou částí domu je průchozí chodbová síň, klenutá pěti poli plackových kleneb do stlačeně obloukových pasů. Klenby opatřené úzkými přízedními pasy jsou velmi ploché a navíc zdobené štukovými zrcadly. Plochostropý světnicový díl je dodatečně přepažen a část vedle síně je rozdělena do dvou traktů. V místnosti dále od dvora byla umístěna přímo obsluhovaná pec. Její pozice však zřejmě nebyla původní, neboť již byla přisazena k širokému tahovému komínu v síle zdi. Vzhledem k umístění obou komínů je proto pravděpodobné, že původní černá kuchyně byla průchozí a nacházela se ve střední části dnešní síně. V zadní části průchozí síně bylo umístěno schodiště do klenutého sklepa pod komorami a nad ním zalomené dřevěné schody na půdu. Souběžně s průchozí síní je umístěn další úzký trakt, jehož přední část zřejmě sloužila jako komora. Oproti síni, kde jsou klenby vyzděny do přízedních pasů, zde byly plackové klenby sklenuty přímo do stěn a bylo jich zde na stejnou délku o jednu méně. Navazující dva díly chlévů byly zřejmě klenuty novodobými segmentovými klenbami do traverz. V době dokumentace však byl objekt v natolik havarijním stavu, že se do komorové a chlévní části nedalo vstoupit, neboť zde ležel, krov a suť ze zborcených kleneb. Dochovaná část krovu nad světnicovým dílem má hambalkovou konstrukci s dvojicí stojatých stolic. Sloupky v plných vazbách jsou opatřeny pásky v podélném směru a jsou navíc přeplátovány vzpěrami začepovanými do hambalků. Krokve ve vzdálenosti kolem 1,4m nesou šindelovou krytinu, na níž jsou dodatečně připevněné eternitové šablony. Viditelné přesahy vazných trámů mají vyřezávaná zhlaví zdobená dvěma řadami zubořezů. Jádru domu bylo postaveno zřejmě na počátku 19. století a k výrazné přestavbě zde došlo v poslední třetině 19. století. Z této přestavby se dochovaly zejména cihelné klenby do pasů vsazených druhotně do kamenného zdiva a dvojice tahových komínů v bočních stěnách síně. Nyní je dům již řadu let opuštěný a nezadržitelně zaniká.

Dalším objektem, stojícím přímo u zemské hranice, je dům **čp. 47 v Jihlávce (okres Jihlava)**. Obec leží v nadmořské výšce 650 metrů a přímo na jejím okraji pramení řeka Jihlava tvořící historickou hranici. Dům se nachází na jihovýchodním okraji návsi, kde stojí samostatně u silnice. Jedná se o přízemní zděnou stavbu obdélného půdorysu,

krytou sedlovou střechou. K světnicovému dílu domu přiléhá v pravém úhlu bedněná stodola. Dům má na štítovém průčelí zbytky zajímavé štukové výzdoby i s datací. Omítka je ale bohužel natolik převrstvena vápennými nátěry, že datace není čitelná. Jádro domu je trojdílné a ve čtvrtém dílu je připojen chlév. Dům má pravostrannou dispozici, mírně pozměněnou přestavbou. Světnice je klenutá dvojicí segmentových kleneb, podepřených ocelovým nosičem v příčném směru. Střední díl byl dodatečně upraven a opatřen plochým stropem. Ze síně je na pravé straně vyčleněna malá komora a vlevo se vstupuje do původní velké komory ve třetím dílu domu. Kuchyně na půdorysu ve tvaru L je prosvětlena trojdílným oknem a prochází se skrze ní do světnice. V levé stěně kuchyně je umístěn široký tahový komín. Komora je klenutá dvěma poli plackových kleneb. Chlév přístupný ze zápraží je klenutý dvěma poli segmentových kleneb do traverz stejně jako světnice. Dům byl postaven ve zděné podobě zřejmě kolem roku 1840, neboť na mapě stabilního katastru z roku 1835 je zachycen ještě jako roubený a uvedené době odpovídá i výzdoba průčelí. Z původní stavby se dochovaly obvodové stěny a klenba komory. Široký tahový komín a segmentové klenby zřejmě pocházejí z přestavby na konci 19. století, kdy byla zrušena černá kuchyně, a kamna ze světnice byla do komínu připojena dlouhou plechovou rourou. Krov je hambalkový a střecha je krytá eternitovými šablonami. Dům představuje typickou ukázkou stavu, v jakém se většinou nacházejí historické objekty v regionu. Vedle torzálně dochované výzdoby a archaických proporcí s širokým komínem se zde nedochovaly žádné výraznější historické stavební prvky, neboť dům byl až do třetí čtvrtiny 20. století kontinuálně obýván a po částech upravován.

V **Jihlávce** jsem dokumentoval ještě dům usedlosti **čp. 61**, který ale měl v té době již vybourány veškeré stropy a klenby (dnes již neexistuje). Přízemní objekt s výrazným štukově zdobeným průčelím stával na západní straně návsi přímo u silnice, k níž se obracel zadním podélným průčelím. Střecha byla sedlová s polovalbou. Obytná část zděná z cihel měla trojdílnou dispozici s mladšími zásahy, neboť v části světnice byl ve druhé polovině 19. století zřízen krám přístupný z návsi. Okna obytné části měla žulové parapety a ostění vstupu do chléva zdobil v regionu typický, segmentově zalomený překlad. Dům byl postaven na počátku 19. století a z doby výstavby se zde dochoval zejména krov s původní šindelovou krytinou a řadou uměleckořemeslných tesařských prvků. Za podstatný však tento objekt považuji zejména z hlediska tématu štukové výzdoby. Patřil totiž k jednomu z mála domů, na němž jsem mohl zachytit

koexistenci soudobé výzdoby s původním napojením střechy se strmou polovalbou ve štítě.

Další stavbou, kterou jsem měl možnost zdokumentovat před demolicí je dům **čp. 22 v Batelově (okres Jihlava)**. Drobná přízemní stavba stojící na východní straně pravidelné návsi přímo vedle kostela, má trojdílný půdorys komorového typu s pravostrannou orientací. Chlív byl již v době dokumentace zbořený. Štít do návsi je novodobý s břizolitovou omítkou a střecha sedlová s drážkovkami. Hladce omítaná bílá fasáda se dochovala pouze na části stěny do zápraží. Okna jsou novodobá špaletová, pouze okno do komory je jednoduché s kovanou mříží ve špaletě. První díl domu obrácený do návsi tvoří plochostropá světnice, rozdělená již v 19. století příčkou s dvoukřídlými dveřmi rámové konstrukce. Druhý díl domu tvoří v předním traktu síň klenutá plackou, v jejímž levém rohu jsou zalomené schody na půdu. Zadní trakt zabírá valeně klenutá černá kuchyně, v jejímž levém vnitřním rohu bylo dodatečně podezděno otevřené ústí komínu. Vstup do kuchyně uzavírají dveře s rámovou konstrukcí, osazené na pozdně barokních kovaných závěsech. Štítek kliky je tvarovaný již klasicistně. Komora ve třetím dílu domu, přístupná ze síně, je klenutá dvěma poli plackových kleneb do přízedních pasů. Po zrušení černé kuchyně byl do komory umístěn sporák, připojený k podezděnému komínu. Ze stejné etapy zřejmě pochází i ležatý sopouch obdélného profilu, vedený po rubu klenby kuchyně. Do sopouchu, dodatečně zaústěného do kónické části komínu, byla připojena kamna ve světnici. Konstrukce sopouchu je z cihel a jeho vnitřní průměr je zhruba 15cm. Na půdě nad kuchyní se v době dokumentace nacházelo velké množství modře kropenatých kachlů z původních kamen ve světnici. Krov je hambalkový se střední stolicí. Široké rozteče krokví naznačují, že byl původně dimenzován na lehčí, spalnou krytinu. Objekt byl ve zděné podobě postaven na počátku 19. století, na místě staršího, zřejmě roubeného domu. Na mapě stabilního katastru z roku 1835 je tak již zachycen jako nespalný.

Dům **čp. 46 v Kališti (okres Jihlava)** byl jedním z objektů, které mne kdysi přivedly k zájmu o štukovou výzdobu. Jedná se o přízemní zděnou stavbu, stojící v nejnižší části návsi, štítem se obracející k silnici z Jihlavy do Jindřichova Hradce. Oproti zcela zázračně dochovanému štítu s původní výzdobou a datací 1820 se v domě nedochovalo téměř nic z původní dispozice. Vnitřní stěny byly přestavěny a k celé obytné části byl ze zadní strany přistavěn další trakt s vlastním vstupem. V chlívě se dochovala jen část mladších segmentových kleneb a zbytek prostoru byl novodobě zastropen hurdiskami. Oproti takto radikálně upravenému vnitřku se však dochovaly v historické podobě téměř

všechny obvodové stěny a zejména střecha. Ta byla zřejmě také upravena dodatečně, ale přesto má dosud zajímavě archaické proporce, spočívající v klasicistně nízkém sklonu a výrazně velké a strmé polovalbě. Zajímavá a regionálně nezvyklá je také římsa krytá bobrovkami, členící štít ve formě podlomení či splávku. Dům, vybavený řadou historických prvků, včetně kamenných ostění oken chlěva s vnějšími kovanými závěsy, byl však v interiéru natolik radikálně přestavěn že jej nelze blíže rozebrat. Postaven byl zřejmě v roce 1820, jak uvádí datace a ve zděné podobě je tak viditelný i na mapě stabilního katastru z roku 1835. Úpravy vnitřku, spojené s tahovým komínem a blokem pece v místě bývalé komory, lze datovat zhruba do přelomu 19. a 20. století. Četnost a rozsah přestaveb také zřejmě souvisela s někdejším majitelem, který byl stavební mistr a projektant.²¹² Dům však představuje dosti typický příklad objektu, s nimiž jsem se nejčastěji setkával: vnější historické působení domu je v naprostém rozporu s dochovaným vnitřním uspořádáním.

Oproti objektům s radikálně upravenými vnitřky jsem však shledal jako mimořádně přínosnou dokumentaci torz staveb, které padly za oběť kolektivizaci venkova. Jednalo se totiž převážně o nejbohatší a největší statky v obci. Na jednu stranu sice byly díky družstevnímu hospodaření časem vybydleny a opuštěny, ale na druhou stranu právě díky tomu často unikly modernizujícím přestavbám ve druhé polovině 20. století. Jeden z nejzajímavějších exemplářů tohoto typu jsem našel v **Šimanově (okres Jihlava)**, kde se v severní části oválné návsi nacházelo torzo obvodového zdiva statku s bývalým čp. 25. Podle mapy stabilního katastru z roku 1838 se jednalo o jeden z prvních zcela zděných statků v obci. Zbytky štukové výzdoby na štítovém průčelí domu pak ukazovaly právě na vznik počátkem 19. století. Přes torzální stav objektu byla patrná menší velikost oken (oproti dnes běžným špaletovým oknům z počátku 20. století) a rovněž jejich výrazné rámování štukovou šambránou. Dochovaná část domu byla vyzděná ze sbíraného kamene spojovaného jílem a omítaná chudou vápeno-písčitou maltou. Z kamene byly vyzděné i segmentové záklenky ve špaletě, všechna drobná zalomení stěn i samotný štít domu, který jinak býval obvykle vyzdíván z cihel. Z vápeno-písčité malty byla provedena i reliéfní štuková výzdoba, nanášená viditelně

---

²¹² Na půdě domu jsem v roce 2009 viděl množství historických plánů z doby kolem roku 1900. Bohužel jsem je však tenkrát nevyfotil, neboť jsem se tehdy primárně zajímal o štukovou výzdobu. Doufám, že budu mít ještě možnost tento rest napravit. Pozn. autora.

v jedné vrstvě s podkladem.²¹³ Z původní barevnosti průčelí byla patrná pouze spodní bílená vrstva a pískově žlutý pigment od úrovně parapetů níže.

Pro vyčerpání plně šíře stavebních variant zděných domů je zde ještě vhodné popsat jediný patrový venkovský dům z 19. století, který jsem v rámci celého kraje dokumentoval. Jedná se o **čp. 4 v Bransouzích (okres Třebíč)**, jehož mimořádně kvalitní štuková výzdoba štítu mne zaujala již před mnoha lety. Obec se nachází ve strmém údolí řeky Jihlavy asi 6km východně od Brtnice. Dům stojí na východní straně protáhlé návsi poblíž rozcestí, k němuž se obrací štítem. Před domem přes cestu stála až do poloviny 20. století kaplička, zbouraná při rozšiřování silnice. Dvůr domu sestává ze tří samostatně umístěných objektů, mezi nimiž jsou vloženy úseky ohradní zdi. Vjezd do dvora se nachází jižně vedle domu. Dům má nezvykle krátký obdélný půdorys a je umístěn kolmo k terénní hraně, takže při pohledu z návsi se jeví jako přízemní. Kryje ho sedlová střecha s ustupující polovalbou, pokrytá nyní cementovými drážkovkami. K východní straně domu přiléhá ze dvora bedněný patrový přístavek se schody a dřevníkem (novodobě je v přízemí podezděný). Vstup do přízemí (v horní úrovni domu) je umístěn na pravé straně štítového průčelí. Spodní podlaží je přístupné ze dvora. Vnitřní dispozice domu je dvoudílná. V přízemí lemuje celou jižní stranu úzký podélný trakt s průchozí chodbou navazující na vstup. Přední díl tvoří světnice, druhý díl pak síň a prostor bývalé černé kuchyně, nyní již novodobě zastropěný. Spodní podlaží zabírá z jedné třetiny valeně klenutý kamenný sklep umístěný pod světnicí a přístupný od severu zvenčí. Zadní dvě třetiny spodního podlaží zabírá velký chlév, klenutý šesti poli plackových kleneb do obloukových pasů, podepřených dvojicí hranolových pilířů. Podlaha chléva je v jedné úrovni s dvorem, odkud se sem vstupuje skrze bedněný přístavek. Krov domu je velmi subtilní, hambalkový s trojicí stojatých stolic. Podkroví je novodobě upraveno na bydlení.

Jak je patrné z dochované výzdoby, byl dům ve zděné podobě postaven zhruba v roce 1820. Na mapě stabilního katastru z roku 1835 je tak již zachycen jako nespalný, ale ještě bez dvorního přístavku. Vzhledem k novodobé úpravě interiéru je již podrobnější vývoj nečitelný. Velmi zajímavý je oproti tomu postup úprav štukové výzdoby fasád, který je pro tento druh uměleckořemeslných prvků platný i obecně. Na nejstarší fotografii z doby kolem roku 1900 je viditelné, že výzdoba byla provedena i kolem oken v přízemí, která byla původně o něco menší. Zhruba v první čtvrtině 20.

---

²¹³ Tato technologie je tak zcela opačná příkladům zachyceným ve Vojslavicích (PE). Pozn. autora.

století byla dvojice oken v přízemí zvětšena a výzdoba zde zmizela. Na boční straně přízemí však zůstala. Výzdoba v horní části štítu byla zřejmě několikanásobně přebílena, takže na snímcích z konce 20. století se jeví již pouze jako zaprášené boule kolem oken. Krátce po roce 2000 proběhla rekonstrukce fasád a zároveň oprava výzdoby. V této etapě byla také obnovena barevnost výzdoby, nalezená pod vrstvami bílení. Z původní výzdoby se však dochovalo pouze lichoběžníkové pole ve štítě s dvojicí pilastrů a rámováním kolem oken. Výzdoba byla navíc restaurátorsky doplněna tak, že některé části byly znovu vymodelovány a ty méně dochované pak uhlazeny do ztracena. Dnešní výsledná podoba, která i tak patří mezi nejlépe obnovené exempláře v rámci celého kraje, tedy ve výsledku zůstala pouhým torzem někdejšího vyváženého celku.

Další dokumentované objekty již nepopisuji podrobně, neboť se vesměs jedná o typologické období staveb již výše popsanych. Jejich zachycení však bylo přínosné z hlediska poznání některých mimořádně dochovaných částí těchto staveb. Zřejmě největší skupina staveb mne v první řadě zaujala dochovanou štukovou výzdobou, ale jejich interiéry již prošly řadou pozdějších úprav, stírajících historickou podobu. Jedná se například o **čp. 63 v Rynárci (okres Pelhřimov)**, jehož interiér byl již žalostně zchátralý, ale byl zde zajímavý krov se středovou vaznicí a chátrající průčelí poskytovalo řadu poznatků o jeho konstrukční skladbě a původní barevnosti. Dům v **Olešence čp. 3 (okres Havlíčkův Brod)** byl podle výzdoby průčelí postaven firmou Václava Bence, interiér s podklenutým dymníkovým komínem a archaickým sporákem však prošel zcela nepochopitelnou a utilitární přestavbou. Další dům od stejného autora nalezený v **Macourově čp. 6 (okres Havlíčkův Brod)** s datací 1874 byl zase uvnitř mimořádně zajímavý svou dochovanou podobou, přesně odpovídající Bencovým projektům z této doby (zejména ve specifické pozici pece a širokého tahového komínu). Výrazně zdobený dům **čp. 20 ve Vojslavicích (okres Pelhřimov)** se též ukázal být uvnitř zcela adaptován po podezdění staršího komínu, ale podoba jeho konstrukcí přesně potvrdila teorii o dodatečném provedení výzdoby až 20 let po stavbě domu. Dům **čp. 26 ve Skále (okres Havlíčkův Brod)** mě rovněž nejprve zaujal výzdobou. Jednalo se však o novodobou repliku, inspirovanou rukopisem zednické rodiny Zábranů (viz kapitola 5.4). V interiéru jsem našel zajímavou oboustranně obytnou dispozici, která zřejmě souvisela s funkcí domu spojeného s ševcovskou dílnou. Dům v **Poříčí čp. 8 (okres Havlíčkův Brod)** jsem dokumentoval spolu se sousedním čp. 16 (viz kapitola 6.1.10), ale zřejmě byl, vzhledem ke své nižší poloze blíže k řece, dlouhodobě využíván

k ustájení dobytka. Do domu zcela intaktně dochovaného od doby výstavby kolem roku 1860, tak byly pouze zabudovány dřevěné kotce a přes vysokou míru autenticity byl zcela specificky „vybydlen zvěří“. Zachoval se zde však zajímavý krov, původní okna a některé uměleckořemeslné detaily. Zajímavě dochovanou štukovou výzdobu v interiéru jsem naopak našel v chátrajícím domě **čp. 22 v Babicích (okres Havlíčkův Brod)**. V rozpadlém domě **čp. 24 ve Lhotici (okres Třebíč)** s jedním z posledních barokně tvarovaných štítů jsem zase našel zcela mimořádnou škálu historických betonových dlaždic z přelomu 19. a 20. století. Chátrající domy ve **Vatíně čp. 2 (okres Žďár nad Sázavou)** a v **Horní Cerekvi čp. 77 (okres Pelhřimov)** mi zase poskytly jedinečné poznatky o historické podobě oken. V domě **čp. 16 v Klátovci (okres Jihlava)** jsem našel ojediněle dochovaný osvětlovací krbeček a v sousedním **čp. 13** zase typologicky zajímavou úhlovou dispozici, kde byl světnicový díl dodatečně rozšířen do samostatného kolmého křídla. Některé objekty se také ukázaly být variantami jiných již zachycených staveb, jako například **čp. 4 v Okřešicích (okres Třebíč)**, který byl zrcadlově převrácenou kopií domu čp. 12 v Čechtíně (viz kapitola 6.1.8). Nalezl jsem zde ale velmi zajímavě vyřešený dodatečný odtah kouře z původní pece, která zůstala i s předpeční jámou na svém místě i po zrušení černé kuchyně. Nový tahový komín, usazený na rubu minimálně vzduť plackové klenby nad bývalou kuchyní, byl totiž umístěn nad stěnou mezi síní a kuchyní. Spojení mezi ním a štěrbinou před ústím pece zde proto obstarával velký zděný sopouch půlobloukového profilu, vedený po rubu klenby na vzdálenost přes 3m.²¹⁴

Zajímavý srovnávací materiál k lidovým stavbám představují rovněž venkovské objekty budované v režii správy panství jako například hostince. Jedná se většinou o stavby, jejichž vzhled se vyznačuje větší slohovou čistotou, ale jejich vnitřní uspořádání bývá zpravidla tradičně trojdílné. Jedním z nejhezčích exemplářů této stavby je bývalý **zájezdní hostinec čp. 42 v obci Dudín (okres Jihlava)**, ležící 14km severozápadně od Jihlavy v nadmořské výšce 690m. Jedná se o přízemní, trojkřídlý objekt na půdorysu ve tvaru písmene U, jehož severní stranu dvora uzavírá ohradní zeď (viz obr. 67). Fasády zdobí klasicistní štukový dekor a střechy jsou nižší, sedlové s valbičkami. Jedná se o novostavbu z roku 1852, což dokládá i datace na ostění chléva. Jižní průčelí zdobí ve střední části trojosý portikus nesený toskánskými

---

²¹⁴ Zaměření tohoto objektu mám předjednáno na jaro 2016. Fotografie sopouchu zatím nemám, neb mi při vstupu na půdu došla baterie ve fotoaparátu. Pozn. autora.

polosloupy. Portikus je otevřen vjezdem klenutým stlačeným obloukem s dvojicí branek po stranách. Na vjezd navazuje trojosý průjezd s devíti poli plackových kleneb do pasů nesených kamennými sloupy (v krajním poli vpravo je vloženo schodiště). Na obou stranách průjezdu jsou dva samostatné obytné celky shodné velikosti. Levá strana, sloužící původně jako obydlí hostinského, má trojdílnou komorovou dispozici, k níž je ve čtvrtém dílu připojena velká stáj. Pravá strana, v níž býval čeledník a hostinský sál, má v jádru dvojdílnou dispozici, k níž jsou připojeny dva menší chlévy a bedněná stodola. Všechny prostory jsou klenuté plackovými klenbami do přízedních pasů zdobených štukovými zrcadly. Přední díly se světnicí a sálem jsou zaklenuté dvojicí kleneb. Pod středním pasem v podélném směru jsou oba prostory rozdělené příčkou napůl.²¹⁵ Střední díly obsahují v prvním traktu síň přístupné z průjezdu a ve druhém traktu bývalé kuchyně. Vzhledem k době výstavby mohly být již obě kuchyně zaklenuté stejně s ostatními prostory, neboť se počítalo s vařením na sporáku. Kouř z obou obytných celků je tak odváděn širokými tahovými komíny ve stěně mezi světnicí a síní. V levé části je v rohu síně ke komínu přisazena přímo obsluhovaná chlebová pec. Třetí díl levé části tvoří komora a chodbička spojující síň se stájí. V pravé části je u vstupu do síně umístěno schodiště, jímž se vystupuje na půdu a do klenutého pivního sklepa pod síňovým dílem. Dvojice chlévů ve třetím dílu dispozice je přístupná pouze ze dvora. Vedle vstupu do chléva vpravo, na jehož ostění je datace 1852, se nachází suchý záchod, zřejmě na svém historickém místě. Krov je hambalkový s dvojicí stojatých stolic. Objekt tak v podstatě obsahuje dvojici dispozičně tradičních venkovských domů položených proti sobě. Jediné prvky spadající do slohové architektury zde představuje pouze členění fasád a klenutý průjezd nesený sloupy.

(Lokality se všemi uvedenými objekty jsou zaneseny do přehledových mapek č. 2 a 3, které jsou součástí obrazových příloh.)

6.2 Starší zaměření

Vzhledem k velkému rozsahu zpracovávaného území a malé míře dochování historických staveb jsem se vedle vlastních výzkumů pokusil zpracovat i všechna dosažitelná starší zaměření z prostoru kraje. Kromě několika ojediněle publikovaných exemplářů se jedná o tři soubory dokumentace vytvořené od poloviny 20. století.

---

²¹⁵ Vzhledem k množství novodobých omítek není patrné, kdy k rozdělení místností příčkou došlo. Je však možné, že již v krátké době po výstavbě. Pozn. autora.

Nejstarší z nich jsou zaměření České akademie věd a umění (ČAVU) ze 40. let. Na ně navázal tým studentů profesora Antonína Kuriala, který zde zaměřoval na přelomu 40. a 50. let. Třetí soubor zaměření vytvořili pracovníci Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a obcí (SÚRPMO) v průběhu 60. – 70. let.

6.2.1 ČAVU

V rámci zaměřovací akce České akademie věd a umění byly v prostoru dnešního kraje Vysočina zaměřeny objekty pouze v okresech Havlíčkův Brod, Pelhřimov a Žďár nad Sázavou. Preferovány byly veškeré roubené stavby, takže se velká pozornost věnovala vedle domů i roubeným sýpkám či polygonálním stodolám. Domy a usedlosti byly zaměřeny tyto:

HB – Bezděkov 32, Horní Studenec 16 a 31, Dobkov 19, Hudeč 4 a 10, Křemenice 7, Štikov 3 a 16, Zálesí 2, Jilem 32, Rovný 5 a 24, Zbožice 2, Štikov 16.

PE – Bohdalín 16 (?), Branžov 5 (?), Bukovce 91, Krasíkovice 16, Lhotka u Humpolce 4, Lešov 7 a 16, Nová Ves – Dol 9, Pobistrýce 3, Proseč 20, Staré Bříšně 9, Srměchy 32, Vystrkov 9.

ZR – Krátká 12, Odranec 49, Olešná 21 a 43, Roženecké Paseky 6, Široké Pole u Nového Jimramova 6, Velké Janovice 1.

Mezi objekty zaměřenými v **okrese Havlíčkův Brod** převažují domy kombinující zděné a roubené konstrukce, méně je zde domů zcela zděných a pouze tři stavby jsou čistě roubené se zděným topeništěm. Dispozičně převažují komorové typy s připojenými chlěvy, drobnější stavby jsou někdy i komorochlévního typu (např. Jilem 32). Vedle variací běžných podélných dispozic se zde objevuje i dvoutraktový objekt kovárny v Dobkově s průchozí kuchyní a dvojice domů v Horním Studenci, které mají štíty umístěné atypicky na konci podélného průčelí. Černé kuchyně jsou většinou nikového typu, začleněné do většího, někdy i zčásti roubeného prostoru. Druhým frekventovaným typem jsou kuchyně již dodatečně vybavené širokým tahovým komínem a segmentovou klenbou. Velmi cenná je dokumentace nikové černé kuchyně a zděného sporáku s pecí ve světnici ve Štikově čp. 3. Detailní nákras fasády se štukovou výzdobou je proveden pouze u objektu čp. 16 v Horním Studenci.

Zřejmě nejzajímavější zachycenou stavbou je bývalá **rychta čp. 2 ve Zbožici u Havlíčkova Brodu** (dnes již zbořená). Jedná se o patrový podélný objekt, jehož spodní část je zděná a horní roubená. Štítově orientovaný dům se sedlovou střechou stál

na jihozápadní straně okrouhlé návsi svažující se k jihu. Dispozice domu je pravostranná a v jádru trojdílná. První díl tvoří vysoká světnice o rozměrech 726/628cm s podlahou o 30cm výše než síň. Vlevo za dveřmi je ve stěně osvětlovací krbeček a za ním v rohu těleso pece. Kamna nejsou v zaměření zachycena. Druhý díl domu má shodnou šířku jako světnice. Jeho přední trakt zabírá síň nepravidelného půdorysu přístupná ze zápraží, odkud je zároveň prosvětlena úzkým okénkem. Podlaha síně se směrem ke vstupu svažuje o 60cm. Zadní trakt druhého dílu vyplňuje na pravé straně černá kuchyně a na levé straně o metr předsazená komora. Černá kuchyně o rozměrech 215/276cm je klenutá valenou klenbou o výšce 322cm, na níž stojí komín s dymníkovým ústím, spočívající vahou na stěně do síně. Stěny kuchyně lemuje ze tří stran podesta na vaření vysoká 88cm. Oproti kamenným stěnám je podesta zděná z cihel a v jejím parapetu jsou segmentově klenuté niky. Na pravé straně je ve stěně segmentově klenutý otvor pro obsluhu pece s dvojicí otvorů pro odtah dýmu. Komora vedle kuchyně byla dodatečně upravena na bydlení, takže je zde již zachycen sporák. Třetí díl domu tvoří komora prosvětlená ze zápraží dvěma štěrbinovými otvory. Kolem zadní stěny komory vede zalomená chodbička vedoucí původně ze síně do chléva. Úzký prostor mezi chodbičkou a zadní stěnou domu je v plánu popsán jako skryš, ale může být i výsledkem nějaké historické stavební úpravy. Navazující chlévy byly novodobě přestavěny. Do předního z nich byla vestavěna pec a zalomené schody do patra. Dispozici uzavírá klenutý sklípek velmi nepravidelného půdorysu, což zřejmě také souvisí se starší etapou. Roubený prostor v patře je členěn na čtyři díly. První díl zabírá prostor vysoké světnice a půda. Druhý díl je příčně rozdělen na komoru s půdičkou nad černou kuchyní a užší síň přes celou šířku domu. Ve třetím a čtvrtém dílu jsou dvě roubené sýpky.

Jádro domu pochází zřejmě z 18. století s použitím starších konstrukcí. Jako zděný je dům vyznačen již na mapě stabilního katastru z roku 1838. Archaicky vypadají zejména štěrbinová okénka dvorní komory, velká šířka síňového dílu a nezvyklá výška stropu světnice, odpovídající téměř velikosti jizbě. Černá kuchyně byla vybudována kolem poloviny 19. století, ale komín nasazený již osou nad stěnu síně je možné zařadit i do pozdější doby. Dům, zbořený krátce po polovině 20. století, představoval mimořádně cennou a ojediněle dochovanou ukázkou regionální venkovské výstavby spojující zděné a roubené konstrukce v patrovém provedení. V současné době již není v rámci celého kraje známá žádná podobná stavba, kromě tzv. Štáflovy chalupy s dosti podobným uspořádáním (viz kapitola 2.1.1).

Mezi objekty zaměřenými v **okrese Pelhřimov** převažují zděné stavby a pouze třetina z nich má roubené světnice. Převažují domy s podélným půdorysem, trojdílným jádrem s neprůchozí síní a připojeným chlévem ve čtvrtém dílu. Černé kuchyně jsou vždy samostatně vyčleněné. Štukově zdobená fasáda s datací 1850 byla zachycena v Krasíkovcích čp. 16 a roubené průčelí s datací 1837 na záklopu je zakresleno na domě čp. 3 v Pobistrýci.

Zaměření v dnešním **okrese Žďár nad Sázavou** provedla škola prof. J. Sokola z tehdejší Uměleckoprůmyslové školy. Zaznamenané objekty kombinují roubené a zděné konstrukce s dvěma výjimkami, jimiž jsou roubený dům čp. 6 v Širokém Poli u Nového Jimramova a zděný dům čp. 12 v Krátké. Dispozičně převažují průchozí síň, doplněné nikovými černými kuchyněmi v podnoží dymníkového komínu. Z řady zachycených staveb vybočuje dům čp. 12 v Krátké, zaklenutý valenými klenbami se styčnými pětibokými výsečemi.

6.2.2 Kurial

Největší soubor zaměření historických venkovských staveb z vymezeného území představuje fond prof. Antonína Kuriala. Vzhledem k tomu, že ideově i metodicky navazoval na zaměřovací akci ČAVU, věnoval jeho tým největší pozornost roubeným a zanikajícím stavbám. Jedinou výjimku představuje okres Třebíč, kde převažují zděné stavby. Konkrétně byly zaměřeny tyto objekty:

JI – Jamné 41, Třeštice 14 a 46, Zhoř 54.

TR – Bačkovice 36, Bransouze 3, Březník 5 a 82, Červená Lhota (mlýn), Dědice 17, Dukovany 44, Hodov 57, Jemnice 340 a 505, Kamená 13, Kdousov 14, Třebíč-Poděbradov 71, Třebíč 31, Koněšín 4, Kostníky 63, Kralice 24, Láz 38, Rokytnice nad Rokytinou 77, Stropěšín 17, Vladislav 66.

ZR – Blatiny 1, Dolní Loučky 12 a 59, Horní Loučky 31, Chlébské 22, Kaly 9 (kovárna), Kocanda 25, Korouhvice 1, Kulkík 1, (7) 12, 21, 34, 59, 63 a 65, Moravské Křižánky 76 a 108, Moravský Herálec 6, Sklené 17 a 25, Skorotice 17 (kovárna) a 19, Studnice 10, 29, 32 a 33, Vatín (pazderna), Vlachovice 14, Vříšť 30 a 41.

V **okrese Jihlava** byly zaměřeny pouze čtyři objekty. Důvodem mohla být značná vzdálenost od Brna, špatná společenská situace po vysídlení německého obyvatelstva, ale také pokročilá fáze přezdívání venkovských staveb. Nasvědčoval by tomu mimo jiné fakt, že jediné zachycené domy jsou roubené, trojdílné, komorového typu, které v té době již byly posledními svého druhu. Zajímavostí je zde zejména dům čp. 14 v Třešticích

z konce 18. století, který stojí dodnes, je památkově chráněný a v roce 2008 prošel kompletní rekonstrukcí.²¹⁶ Zachycené domy mají černou kuchyň s valenou klenbou, v jejímž vnějším rohu ke komoře je umístěno otevřené ústí dymníku. Z typologického hlediska se poněkud vymyká dům chlívniho typu čp. 46 v Třešticí (zřejmě obecní pastouška). Světnice o rozměrech 415/502cm má pouze jediné okno do štítu. Zděná hmota klenuté černé kuchyně stojí samostatně ve střední části síně a ze zadní strany je možné ji obejít chodbičkou o šířce pouhých 45cm. Úzký trakt o šířce 148cm, lemující kuchyň i světnici, zřejmě sloužil jako komora a dřevník. Způsob umístění pece ve světnici ale naznačuje, že černá kuchyně byla již od počátku dimenzována na sporák, což objekt datuje do druhé poloviny 19. století. Je však možné, že se jednalo o starší dům, v tomto období pouze přestavěný.

Stavby zaměřené v **okrese Třebíč** jsou převážně zděné. Hustota pokrytí okresu je dosti řídká, ale vcelku rovnoměrná. Objevují se zde větší stavby komorového typu a menší spíše chlívniho či smíšeného typu. Převažují však drobné, chudší domky, které byly v době dokumentace již zchátralé a někdy i opuštěné. Část domů má dvoutraktové uspořádání. Oproti zbývajícím okresům se zde občas objevují i domy lichoběžníkového půdorysu a větší množství srostlic z různých historických etap. Zachycené černé kuchyně mají buď valené klenby, nebo dymníkové ústí komínu zabírá celý strop. Detailnější dokumentace výzdoby průčelí se objevuje pouze u domu čp. 38 z obce Láz. Typologicky zajímavý je například dům čp. 4 v Koněšíně, sestávající ze dvou úhlově napojených částí. Starší jednotraktový dům má roubenou světnici, malou síň, z níž je přístupná černá kuchyně a chlív ve třetím dílu. Navazující čtvrtý a pátý díl komor již náleží do mladšího zděného křídla s dvěma trakty, v jehož střední části je průchozí síň. Černá kuchyně mladšího domu je vložena do rohu síně a její strop tvoří kónické ústí komínu.

Stavby zaměřené v **okrese Žďár nad Sázavou** jsou koncentrovány v jeho severní části nad Novým Městem na Moravě, takže z dnešního ORP Velké Meziříčí se zde nevyskytuje stavba žádná. Mezi zaznamenanými objekty mírně převažují roubené domy nad zděnými. Nejběžnější je trojdílná dvoutraktová dispozice s průchozí síní a jen několik menších domů má trojdílnou dispozici s černou kuchyní v zadní části síňového dílu. Mezi zaměřenými objekty vynikají dva exempláře. Prvním z nich je dům čp. 76

---

²¹⁶ Pokud jsem měl možnost vidět výsledky této rekonstrukce, nezbylo zde žádné původní dřevo a jedná se tak již dnes spíše o repliku. Pozn. autora.

v Moravských Křižánkách s datací 1803, který byl zdokumentován mimořádně pečlivě i se zaměřením všech detailů včetně zděného sporáku. Podle typu kachlů, odpovídajících dataci na záklopu, je pravděpodobné, že sporák byl přestavěn z původních vyhřívacích kamen. Dům má všechny stěny roubené a jedinou zděnou konstrukci tak představuje niková černá kuchyně pod komínem a stěna vedle pece. Zajímavým prvkem je zde mladší dřevohliněný sopouch čtvercového profilu, vedoucí prostorem černé kuchyně a odvádějící kouř z mladšího sporáku ve světničce do kónického komínu. Dům má rovněž archaický hambalkový krov se středovou stolicí. Druhým objektem vybočujícím z průměru je dům čp. 41 ve Vříšti, který má sice půdorysně tradiční komorochlévní dispozici, ale jeho mimořádně vysoká střecha je nesena krovem se dvěma úrovněmi hambalků, podpíraných třemi a dvěma stojatými stolicemi. Objevuje se zde navíc mimořádně velká niková černá kuchyně, rozdělená zřejmě dodatečně antovou stěnou. Mezi zaměřenými objekty se objevuje i několik příkladů raných mezifází zavádění sporáků, které se projevují umístováním jejich zděných těles do stěny mezi síní a světnicí (např. Skorotice čp. 19). Osvětlovací krbeček ve světnici je zachycen pouze ve Skleném čp. 17. Štukově zdobené fasády jsou podrobněji zaznamenány pouze u Studnice čp. 33 a u neurčeného objektu z Kuklíku.

6.2.3 SÚRPMO

Autorem nejstarších nalezených zaměření je Jaroslav Vajdiš, který prováděl v letech 1963–1964 dokumentaci severně od Nového Města na Moravě v rámci Inventarizace vesnických staveb v jihomoravském kraji. Zaměření objektů v měřítku 1:200 byla vytvářena na objednávku Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody (KSSPPOP) v Brně jako příloha k evidenčním listům nemovitých kulturních památek. Nalezených 24 kusů plánů zachycuje až na výjimky stejný typ roubeného komorochlévního domu s trojdílnou dvoutraktovou dispozicí a průchozí síní. Nikové černé kuchyně tvořící zděná jádra domů byly zachyceny již pouze v části objektů.²¹⁷ Ze souboru vybočuje z hlediska dispozice dům čp. 26 v Krátké s předstupující světnicovou částí a dvěma generacemi síní. Podobná dispoziční anomálie, ale pouze s jednou síní se objevuje i v domech čp. 40 z Odrance a čp. 7 z Vestína. Zajímavý je též

---

²¹⁷ V současné době již zhruba polovina zakreslených staveb neexistuje, nebo byly nevhodně přestavěny a jejich památková ochrana byla zrušena. V části staveb se J. Vajdiš nedostal do interiéru, takže půdorysy jsou pouze schematické. Pozn. autora.

dům čp. 42 v Kadově, ve kterém byla přední komora upravena na výminek, kam byla vestavěna druhá černá kuchyně nikového typu. Vedle trámových konstrukcí stropů a zjevně mladších segmentových kleneb se zde v jednom případě objevuje i valená klenba se styčnými trojbokými výsečemi, a to v komoře domu čp. 52 v Maršovicích. Zachycené domy pocházejí zhruba z přelomu 18. a 19. století a byly průběžně upravovány až do počátku 20. století. Místy zachované datace na záklopech pocházejí zhruba z let 1810–1830. Další zaměření J. Vajdiše provedená v okresech Jihlava a Třebíč se mi už nepodařilo nalézt.²¹⁸

Několik pozdějších zaměření z okresu Pelhřimov bylo zřejmě vytvořeno pražským ateliérem SÚRPMO v rámci inventarizačního průzkumu lidové architektury jižních Čech.²¹⁹ Jedná se převážně o domy se zděným jádrem a roubenou světnicí. Všechny jsou komorového typu s jednoduchou trojdílnou dispozicí, k níž je u větších staveb připojen ve čtvrtém dílu chlév. Všechny zachycené černé kuchyně jsou identické s valenou klenbou v příčném směru a otevřeným ústím komínu v rohu u komory. Vytápění světnice (zde popsáno jako sednice) je obstaráváno ve všech zachycených případech již sporáky. Dobu výstavby objektů lze stanovit do počátku 19. století. Ze souboru se vymyká pouze drobný roubený dům čp. 26 v Želivi s archaickou střechou, který má ale v síni již umístěn tahový komín, který by odpovídal spíše výstavbě po polovině 19. století.²²⁰ Zcela odlišnou dispozici pak lze sledovat na zaměření zděné kovárny čp. 4 ve Zbilidech (okres Jihlava), nesoucí na vstupních ostěních datace 1857 a 1889. Jedná se o klasicistní stavbu z počátku 19. století, která patřila zřejmě k prvním zděným domům v obci (viz mapa stabilního katastru z roku 1838). Letopočty se tedy vztahují k přestavbám, jimž odpovídají i oba širší tahové komíny v obytné části i samotné kovárně. Složitější stavební vývoj lze předpokládat zejména v obytné části, kde je hlavní místnost klenuta jedním a půl polem plackových kleneb do přízdních pasů.

---

²¹⁸ V jeho pozůstalosti se nacházejí pouze plány z okresů Boskovice, Hodonín, Kroměříž, Prostějov, Uherské Hradiště a Zlín. Vše bylo vytvořeno jako součást Inventarizace vesnických staveb v jihomoravském kraji na objednávku KSSPPOP v Brně. Viz archiv plánů NPÚ GnŘ v Praze.

²¹⁹ Publikováno in: VODĚRA/ŠKABRADA 1986, 200–204.

²²⁰ V plánu se bohužel zcela rozchází šířka komínu v pohledu a půdorysu, takže se může jednat i o mladší podklenutí staršího dymníkového komínu. Pozn. autora.

Další zaměření ze 70. let pocházejí z brněnského ateliéru SÚRPMO, který je vytvořil na objednávku KSSPPOP v Brně. Jedná se především o dvojici studií úprav památkových zón Dešov (TR) a Krátká (ZR), pod kterými je podepsána Jarmila Ledinská.²²¹

Zděné domy čp. 24, 35, 66 a 79 zachycené v Dešově jsou dvojího druhu. Užší jednotraktové domy jsou komorového typu a širší dvoutraktové domy s trojosým štítem jsou typu chlívniho, přičemž komora je umístěna v úzkém traktu za kuchyní. Všechny zachycené černé kuchyně mají dymníkový komín umístěn přímo nad středem místnosti a jeho kónické ústí tak zabírá celý strop. V některých případech je ústí komínu podepřeno úsekem valené klenby ve formě širokého pasu. Domy byly postaveny zhruba v první polovině 19. století.

Dvojice roubených domů dokumentovaných v Krátké (ZR) je velmi podobná objektům zaměřeným v této oblasti J. Vajdišem. Dům čp. 31 je typický dvoutraktový s průchozí síní, po obvodu lemovaný ze dvou stran tzv. barákem. Dům čp. 4 má v levé části trojdílnou komorovou dispozici, k níž je v pravém úhlu připojeno menší křídlo s chlívou. Jedná se zřejmě o stavby z přelomu 18. a 19. století s mladšími úpravami.

V 80. letech provedli zaměstnanci SÚRPMO inventarizační průzkum lidové architektury v okrese Pelhřimov, ale v jeho rámci zřejmě nebyly žádné objekty zaměřeny.

7 Původní plánová dokumentace

Vzhledem k legislativním nařízením, zavádným od konce 18. století, byli stavebníci venkovských domů nuceni předkládat před zahájením staveb ke schválení plány, podle nichž měly být stavby realizovány.²²² Těchto plánů se dodnes dochovalo jen omezené množství, ale jejich výpovědní hodnota je mimořádná. Ukazují totiž stavby v původní formě bez pozdějších úprav, což je situace u dochovaných objektů zcela vyloučená. Plány se většinou předkládaly ve dvou vyhotoveních, z nichž jedny byly použity při stavbě a druhé byly ukládány v archivu příslušného správního území. Plány, které se

---

²²¹ V rámci delimitace jsou nyní uloženy v archivu NPÚ ÚOP v Telči.

²²² Podrobněji k tomuto tématu viz ŠKABRADA/EBEL 2014.

zcela výjimečně nacházejí ve vlastnictví majitelů domů, patří k první skupině.²²³ Druhou skupinu plánů je pak možné najít na několika místech. V případě, že byla stavba kolaudována před rokem 1862, měly být uloženy v archivu příslušného panství. Plány staveb kolaudovaných po tomto roce měly být uloženy mezi stavební agendu příslušné obce a z hlediska zákona měly být po roce 1974 předány okresním pobočkám oblastních archivů.²²⁴ Jak jsem však zjistil, situace je poněkud složitější.

7.1 Archivy panství

Podle rozdělení působnosti současné archivní správy spadá kraj Vysočina pod Moravský zemský archiv v Brně. Část historické agendy se sice nachází v archivech v Zámrsku a v Třeboni, ale převážná většina dokumentů je uložena v MZA Brno (včetně pobočky v Tišnově) a není zcela zpracována a zpřístupněna.²²⁵ V rámci výzkumu jsem prošel všechny dostupné inventáře velkostatků a panství, které existovaly na území dnešního kraje. Přístupné části některých fondů jsem pak prozkoumal osobně. Místo plánů jsem však zde našel pouze stavební protokoly a cechovní knihy, z nichž jsem převzal některá jména zednických mistrů.

<i>Název panství (signatura)</i>	<i>Nejstarší stavební agenda</i>	<i>Další materiál</i>
Batelov (F 138)	1817-1850	
Brtnice (F 16)	1856	
Brtnice - Collaltové (F 19)	-	Stavební kniha zedníků 1823
Habry (431, Vs) ²²⁶	1830	

²²³ Osobně jsem se s takovýmto plánem nesetkal. Zažil jsem však situaci, kdy mi majitelé tvrdili, že do domu mě nepustí a plány, které prý mají, mi neukáží. Dům i plány si prý již fotil někdo z muzea a tam že se mám obrátit. V muzeu, kam jsem se šel po čase zeptat, na mne hleděli zcela nechápavě. Pozn. autora.

²²⁴ Toto předání dokumentace mělo proběhnout na základě Zákona o archivnictví č. 97/1974 Sb., schváleného Českou národní radou 17.10.1974 (www.mvcr.cz, vyhledáno 9.5.2015).

²²⁵ U některých fondů (např. Beranov - F 521) dosud není ani sepsán inventář. Pozn. autora.

²²⁶ Převzato z ŠKABRADA/EBEL 2014, 62 (Ve zveřejněném inventáři fondu je uveden jako nejstarší letopočet stavební agendy rok 1837). Při svém výzkumu v archivu v Zámrsku jsem sám na tyto plány nenarazil. Pozn. autora.

Hrotovice (F 259)	1867	
Nové Město na Moravě (F178)	1825	
Pernštejn (F 78)	-	Kniha cechu zednického 1782-1835
Polná – Příbyslav a Pohled (F188)	1853	
Telč (F 239)	(1826 – jen protokoly)	Kniha řemeslnických koncesí 1777-1841
Třešť (F 201)	1830	Rejstříky zedníků od r. 1854
Žďár nad Sázavou, Nové Veselí a Vojnův Městec (F214)	1837	

Ve většině fondů jsem našel pouze plány sídel panství a hospodářských objektů spojených s velkostatkem. Plány navíc pocházely nejčastěji z počátku 20. století. Vzhledem k časové náročnosti a nízké efektivitě průzkumu těchto fondů jsem proto soustředil pozornost spíše na archivy obcí, uložené v okresních archivech.

7.2 Archivy obcí

Podle zákona z roku 1974, reagujícího na aktuální územní upořádání státu, měly historickou plánovou dokumentaci předat tehdejší obce okresním archivům. V rámci dnešního kraje Vysočina to však provedly jen některé obce. Velmi často se navíc jednalo pouze o stavební protokoly bez plánů a jen výjimečně šlo o dokumenty z doby před vznikem republiky. K předání plánů tak často došlo jen u staveb, které již byly zbořeny, a jejichž uložení na stavebním odboru bylo tedy zbytečné.²²⁷

7.2.1 SOKA Havlíčkův Brod

Fond obsahuje velmi širokou škálu plánů od nejstarších klasicistních projektů z 30. let 19. století až po výrazně puristickou vlnu o století později. Všechny navrhované stavby jsou zděné, pouze dvojice hájoven z let 1883 a 1887 je roubená. Dva

²²⁷ Archivní fondy měst jsem v rámci výzkumu nezpracoval. Pozn. autora.

projekty z 60. let 19. století zachycují zděné přístavby ke stávajícím, zčásti roubeným domům a několik projektů z 80. let již zachycuje rušení roubených světnic a jejich přestavby na zděné. Mnoho projektů souvisí s výstavbou zděných stodol. Není ovšem jasné, zda byly všechny realizovány. Oproti ostatním okresním archivům se zde objevuje výrazné množství projektů na výstavby nových pecí do domů s pekařskými krámy. Z hlediska dispozičního převažují smíšené komorové typy domů s dvojicí komor ve třetím dílu a střední chodbičkou, jíž se prochází do připojeného chléva. Černé kuchyně se zde objevují spíše ve formě zákresů stávajících stavů u návrhů přestaveb. Vzniklé prostory, oprostěné od původní funkce vaření, se tak dostávají do kategorie někdy popisované jako předpecní seknice. Velmi dlouho jsou zde navrhovány široké tahové komíny, které se objevují v projektech až do roku 1921. Z hlediska fasád převažují střídání, pozdně klasicistní řešení, mezi nimiž vynikají zejména návrhy stavitele Františka Nepivodu z Chotěboře z let 1867–1877. Fasády navrhované zednickým mistrem Václavem Bencem jsou oproti tomu v plánech naznačeny pouze schematicky a jejich konečná realizace je tak bohatostí štukové výzdoby v naprostém rozporu s projekty. Souběžně s doznívajícími neoklasicismy se zde objevuje několik návrhů na fasády s neogotickými prvky z doby kolem roku 1890. Vývoj výzdoby fasád pak uzavírá několik mimořádně kvalitních secesních návrhů z let 1913–27, především děl chotěbořských stavitelů Lišky a Máchy. Pozdější plány ze 30. let 20. století z ateliérů městských projektantů pak již často zcela ignorují venkovský charakter staveb, a poskytují velmi jasný obraz toho, jak radikálně se v meziválečném období celý venkov změnil. Autoři plánů jsou z Chotěboře, Přibyslavi, Světlé nad Sázavou, Polné a Německého Brodu. Objevuje se zde i projekt podepsaný okresním stavitelem Fialou z Hlinska. Největší počet plánů ve fondu ale pochází z ruky mistra Bence z Dolní Jablonné.

<i>Název obce</i>	<i>Nejstarší stavební agenda</i>	<i>Poznámka</i>
Česká Bělá	1886	
Česká Jablonná	1856	
Dolní Krupá	1884	
Havlíčková Borová	1871	
Herálec	1869	
Horní Studenec	1888	

Knyk	1884	
Krucemburk	1838	Mimořádný soubor
Kynice	1891	
Lipnice	1852	
Nová Ves u Světlé	1890	
Nový Studenec	1894	
Pavlov u Herálce	1876	
Pozovice	1885	
Slavnič	1869	
Stříbrné Hory	1879	
Úsobí	1895	
Vrbice	1894	
Zahrádka	1851	
Zbožice	1896	
Žižkovo Pole	1884	

7.2.2 SOkA Jihlava

Fond je zjevně poznamenán poválečnými zmatky a narušením samosprávy po odsunu německých obyvatel.²²⁸ Převažuje zde plánová dokumentace z 20. – 30. let 20. století, a to zejména z českých obcí. Největší množství plánů představují projekty nových hambalkových krovů, zděných hospodářských objektů a stodol. Ojedinele staré plány domů se dochovaly z obce Nadějov (1854), větší množství plánů pak z obcí Dudín a Brzkov. Převažují zde zděné stavby, ale mimořádně se objevují ještě novostavby domů s roubenými světnicemi z let 1873 a 1875 a jeden projekt roubené stodoly až z roku 1897. Vzhledem k mladšímu časovému horizontu plánů má již většina objektů zrušené černé kuchyně a archaičtější formy dispozic se vyskytují spíše u menších staveb, jako jsou pazderny, sušárny lnu aj. Nejmladší projekty domů s černými kuchyněmi a dosud bez sporáků nesou letopočty 1871 a 1873. Zajímavé půdorysy se však objevují u návrhů přestaveb, na nichž jsou zachyceny i stávající stavy

²²⁸ Podle ředitelky archivu Renaty Piskové je zatím pracovaných a přístupných pouze 40% fondů obcí. Z některých částí okresu ale nikdy nebyla dokumentace předána do archivu. Např. z Telče je zde uložen celý nezpracovaný fond plánů, ale údajně jsou v něm z 19. století pouze plány průmyslových a hospodářských staveb. Pozn. autora.

domů postavených v první polovině 19. století. Z hlediska dispozice se zde výrazně často objevuje chlívni typ domu se širokým síňovým dílem, jehož přední trakt má funkci chodby do chléva a zadní trakt tvoří stejně velké čtvercové prostory černé kuchyně a komory. Podrobněji rozkreslená neoklasicistní výzdoba fasád se objevuje na plánech domů z Dudína z let 1885 a 1894 nebo stodoly z roku 1867. Mimořádně detailně pojatý návrh výzdoby průčelí lze nalézt na projektu chudobince ve Větrném Jeníkově z roku 1907. Co se týče autorů plánů, vyskytují se v nejstarší časové vrstvě zedničtí mistři a stavitelé z Polné a Přibyslavi včetně Václava Bence z Německé Jablonné s jeho omračujícím množstvím akvarelově barvených projektů stodol. V plánech z počátku 20. století pak převažují autoři z Telče, Počátek, Žirovnice, Batelova, Horní Cerekve, Hrbova a Studené. Zarážející je, že se zde nevyskytují žádné historické plány stavebních mistrů z přímého okolí Jihlavy, ale lze předpokládat, že právě v oblastech jejich působení došlo k odsunu obyvatel a s tím souvisejícímu rozptýlení historických dokumentů místní samosprávy.

<i>Název obce</i>	<i>Nejstarší stavební agenda</i>	<i>Poznámka</i>
Bítovčice	1899	
Borovná	1893	
Brzkov	1868	
Dudín	1862	
Hostětice	1892	
Ježená	1897	
Jindřichovice	1897	Jen plány kaple
Kamenička	1896	
Krahulčí	1887	Jen protokoly
Meziříčko	1889	
Nadějov	1854	
Německý Šicndorf	1892	
Olšany	1874	Jen protokoly
Pavlov	1870	Jen protokoly
Větrný Jeníkov	1866	

7.2.3 SOKA Pelhřimov

Ve fondu se nacházejí některé plány a spisy až z let 1850 a 1852, jedná se však většinou o ojedinělé kusy, jejichž předání do archivu zjevně souviselo s demolicemi domu. Největší množství plánů tak pochází ze 70. – 80. let 19. století. Větší soubory se vztahují k přestavbám po požárech, který zřejmě zničily velké části staveb v obci (např. Vintířov). Nezvykle často se zde objevují projekty na nové vaznicové krovy, z nichž nejstarší nesou datace kolem roku 1870. Z dispozičního hlediska převažují trojdílné domy s úzkým síňovým dílem a malou samostatně vyčleněnou černou kuchyní. Místy se objevují i příčně průchozí síně. Po roce 1885 narůstá množství projektů domů s podélnou orientací, které mívají již velmi variabilní a vícetraktovou dispozici. Proces rušení černých kuchyní je zde doprovázen vestavbou tahových komínů různé šíře a zároveň růzností názvů, označujících nově upravenou prostoru (komora, spižník aj.). Podrobnější návrhy fasády se objevují v Rodinově a Vlčetíně. Zajímavý je i dodatečně upravený návrh neoklasicistní fasády hostince v Krasoňově z roku 1879, který nakonec nebyl realizován. U plánů z Vintířova z let 1883–1884 se objevuje i schematický návrh barevnosti. Z mladších plánů pak vyniká návrh secesní fasády „Hostince a obchodu Fr. Knotka“ ve Vintířově od stavitele Josefa Hauffa z roku 1913. Autoři plánů jsou zde velmi často podepsáni bez udání svého sídla. Plány z 19. století jsou dílem stavitelů ze Žirovnice, Pacova, Černovic a Radotína. Mladší plán pak z Humpolce a Pacova.²²⁹

<i>Název obce</i>	<i>Nejstarší stavební agenda</i>	<i>Poznámka</i>
Braníšov	1889	Jen plány kaple
Cetoraz	1872	
Častrov	1850	
Čejkov	1860	
Horní Vilímeč	1897	
Hřiběcí	1875	
Chvojnov	1879	Jen protokoly
Jankov	1894	

²²⁹ Jak jsem zjistil, do fondu pelhřimovského archivu průběžně přibývají další plány, které lidé občas nacházejí ve staré obecní agendě nebo v pozůstalostech. Děje se to zřejmě z celého kraje pouze zde. Uvedený seznam tedy lze považovat za otevřený. Pozn. autora.

Janovice	1879	
Košetice	1891	
Krasoňov	1874	
Křelovice	1894	
Mnich	1866	Jen protokoly
Moraveč	1877	
Polesí	1875	
Radějov	1892	
Rodinov	1874	
Stojčín	1852	Jen protokoly
Těmice	1866	Jen protokoly
Velká Rovná	1894	
Velký Rybník	1884	Jen protokoly
Vintířov	1883	
Vlčetín	1865	
Zachotín	1896	

7.2.4 SOka Třebíč²³⁰

Ve fondu se nacházejí převážně plány na novostavby domů, menší množství tvoří plány na přestavby a plány zděných stodol. Převažují plány ze 70. let 19. století, ale objevují se zde často i projekty starší. Velmi důležitou vývojovou vrstvou představují plány přestaveb po roce 1900, kde lze sledovat nástup módy sýpkových půdních nadezdívek s charakteristicky nízkými okénky a širokou škálou vaznicových krovů. Na žádném plánu se nevyskytují roubené konstrukce. Typologicky neobvyklé jsou zde projekty hasičských skladišť, návrh lihovaru v Dalešicích i s technologiemi a jeden návrh klenutého silničního mostku z roku 1890. Z hlediska kvantity vyniká především soubor plánů z Dalešic, jejichž autorem je většinou místní zednický mistr Matěj Vítámvás. Několikrát se zde vyskytuje nezvyklý typ dispozice, v níž chybí síň a vstup do domu vede přímo do kuchyně ve středním dílu.²³¹ V řadě návrhů ještě ze 70. let se

²³⁰ Část fondu je uložena v pobočce v Moravských Budějovicích. Pozn. autora.

²³¹ Tato anomálie zřejmě souvisí s klimatickými podmínkami, které jsou v této části kraje nejpříznivější. Pozn. autora.

objevují černé kuchyně s archaicky umístěným komínem nad osou místnosti. Nadprůměrný je zde výskyt krovů Ránkové soustavy v projektech z let 1869–1898. Co se týče pojetí fasád, převažují zde nejprve jednoduché kompozice se segmentovými nadpražími a pastelovými barvami (1877), po roce 1902 se pak objevují bohatě dekorované historizující fasády, někdy zcela pokryté pásovou bosáží. Nejmladší etapu pak představují mimořádně propracované návrhy secesních fasád z let 1908–1926. Autoři plánů jsou opět často podepsáni bez udání svého sídla. Kromě místních zednických mistrů, projektujících přímo v místě bydliště, se zde objevují i tvůrci z Mohelna a Želetavy.

<i>Název obce</i>	<i>Nejstarší stavební agenda</i>	<i>Poznámka</i>
Biskupice	1893	
Boňov	1886	
Bransouze	1876	Jen protokoly
Čáslavice	1872	
Čechtín	1898	
Dalešice	1866	Mimořádný soubor
Krnčice	1893	
Lipník	1890	
Martínkov	1894	
Menhartice	1857	Uloženo v MB
Myslibořice	1870	Jen protokoly
Nové Syrovice	1865	Uloženo v MB
Ohrazenice	1888	Uloženo v MB
Okříšky	1892	
Podklášteří	1865	Jen protokoly
Příložany	1897	Jen škola
Příštpo	1895	
Pulkov	1883	
Račerovice	1896	
Rouchovany	1870	
Řípov	1896	
Skryje - Lipňany	1894	

Slavětice	1886	
Střítež	1892	
Šašovice	1894	
Štěpkov	1874	Uloženo v MB
Vacenovice	1893	
Vicenice	1891	
Vranín	1885	Uloženo v MB
Zárubice	1890	

7.2.5 SOkA Žďár nad Sázavou

Oproti mému původnímu očekávání se v tomto fondu neobjevují žádné projekty roubených staveb. Vyskytují se zde převážně projekty na novostavby zděných domů, často menších a dvojdílných. Jasně však převažují domy s komorochlévním uspořádáním. Z hlediska množství plánů vyniká fond obce Malá Losenice, v němž se (zřejmě po požáru) střídá nepřeborný zástup dosti podobných projektů od mistrů Bence a Mühlfajta, kteří mají oba charakteristický styl kolorování. Typologicky mimořádný je inženýrský projekt silničního mostu v Domanínku z roku 1853 a návrh Bohánkova mlýnu v Kotlasech z roku 1850. Velké množství plánů zachycuje rušení černých kuchyní a přestavby vnitřních stěn domů. Oproti tomu se zde objevuje projekt z roku 1906 s archaickým typem černé kuchyně bez okna, zato ale s širokým tahovým komínem a sporákem. Ve většině projektů jsou navrhovány vaznicové krovy. Podrobnější návrhy fasád se objevují pouze z roku 1868, kdy jsou do Malé Losenice projektovány v tomtéž roce dům s pozdně klasicistním vzhledem, a zároveň dům s průčelím zdobeným barokně tvarovanými lizenami. Autoři plánů jsou kromě samotného Žďáru i z Nového Města, Bystřice nad Pernštejnem, Jimramova a od Příbyslavi. Nepřehlédnutelný je zejména rodinný klan stavitelů Šírů, jejichž působení lze sledovat v letech 1850–1939.

<i>Název obce</i>	<i>Nejstarší stavební agenda</i>	<i>Poznámka</i>
Blažkov	1850	
Bohuňov	1871	
Domanínek	1853	Jen plán mostu
Hodíškov	1874	

Kadov	1854	
Koroužné	1835	Jen protokoly
Kotlasy	1850	Jen plány mlýna č. 9
Křoví	1865	
Malá Losenice	1880	Mimořádný soubor
Mirošov	1860	
Polom	1890	
Sklené u Fryšavy	1853	
Stržanov	1895	
Ubušín	1892	Jen protokoly
Velká Losenice	1862	Jen protokoly
Velké Janovice	1873	Jen protokoly
Vrtěříž	1897	

IV Závěr

Práce se zabývá tématem nejmladší vrstvy zděné venkovské zástavby v prostoru kraje Vysočina, čímž navazuje na mou předchozí diplomovou práci věnovanou výhradně štukové výzdobě těchto staveb. Opírá se především o mé vlastní poznatky vycházející z třinácti let terénního a archivního výzkumu, během kterých jsem zdokumentoval několik tisíc převážně zděných objektů v téměř celém kraji. Domnívám se, že její přínos spočívá zejména v doplnění terénních poznatků z badatelsky dosud opomíjené oblasti podél historická hranice Čech a Moravy. Dostí novátorsky také přistupuje k tématu lidové architektury na „Vysočině“, které bývalo dosud zpracováváno především z hlediska roubených staveb. Zaměřením na zděné a na svou dobu tedy progresivní stavby se práce snaží vyvrátit letitý omyl, že šlo o stavby typizované či unifikované. Pomocí podrobného rozboru řady dochovaných objektů je zde ukázáno, že vývoj jednotlivých prvků těchto staveb byl během 19. století velmi složitý. K úpravám zděných domů zpravidla docházelo během jedné či dvou generací, takže jejich dnešní podobě lze zasvěceně porozumět pouze z pohledu stavební historie. Na základě vyhodnocení řady nálezových situací jsem se tak pokusil sestavit vývojové linie jednotlivých prvků, doplněné o časová zařazení vytvořená statistickým vyhodnocením archivní plánové dokumentace. Zřejmě nejpodrobněji je zde zpracován vývoj topeniště včetně rozboru vývoje komínů.

Část práce věnovaná štukové výzdobě navazuje na téma mé předchozí diplomové práce a proto se spíše než opakováním poznatků zabývá možnostmi jejich aplikace v další výzkumné a odborně publikační činnosti. Za přínosný zde považuji zejména přehled různých přístupů ke zpracování poznatků z výzkumu. Ten by mohl být vzhledem k množství nezpracovaného materiálu tohoto typu v celých Čechách užitečný i pro další badatele. Přiložen je i výběr z několika mých již publikovaných studií na toto téma.

Součástí příloh jsou i kresebné rekonstrukce štukové výzdoby. Ta tvořila od počátku rozvoje zděných venkovských staveb jejich běžnou uměleckořemeslnou součástí. Původní inspirace výzdoby v nadčasově koncipované slohové architektuře však byla zároveň důvodem jejího zániku, neboť ve venkovském prostředí spíše než zájem o nadčasovost převažoval praktický duch. V rámci přestaveb tak drtivá většina štukové výzdoby již počátkem 20. století zanikla. Dodnes ojediněle dochované příklady jsou tedy již jen málokdy originálními štukatérskými díly z doby vzniku, což však

představuje zásadní ztrátu pro pozdější vnímání těchto staveb. Zatímco estetickou hodnotu roubených staveb totiž představuje již samotná prezentace materiálu stěn, zděné stavby jsou bez původní štukové výzdoby a historických detailů v podstatě velmi fádni. Tato zdánlivá drobnost však z fondu dochovaných staveb činí badatelsky málo přitažlivý materiál a domnívám, že je i důvodem jejich přehlížení a ničení.

Nositeli vývoje zděných staveb byli především venkovští stavitelé a zedničtí mistři a právě mapování jejich činnosti se ukázalo být jedním z nejefektivnějších metodických přístupů k tématu. Jak totiž vyplynulo z výzkumu, vývoj částí staveb neprobíhal rovnoměrně, ale byl vždy závislý na inovacích přinášných právě těmito staviteli. Cennou část práce proto představuje katalogový seznam zhruba stovky dosud nikdy nepublikovaných jmen stavitelů a zednických mistrů i s jejich sídly a dobou působení zaznamenanou v plánech. Vedle zcela nových poznatků, přesahujících někdy i hranice kraje, je tato část přínosná i z metodického hlediska. Takto souborně totiž dosud bývaly zpracovány pouze údaje o tvůrcích tzv. vysoké architektury, takže se dodnes v naší odborné literatuře nelze, kromě několika jmen z jižních Čech, s ničím takovým setkat.²³²

Podobný potenciál pro možné využití dalšími badateli představuje jistě i seznam dostupných historických plánů ve fondech okresních archivů a rovněž soupis všech starších zaměření i se stručným vyhodnocením a místy jejich uložení. Několik vybraných plánů se také objevuje v obrazových přílohách.²³³ Těžištěm příloh jsou však fotografie²³⁴ a zejména pak zaměření staveb popsanych v katalogu. Jedná se o půdorysy a vybrané části řezů, které mají pro pochopení vývoje těchto staveb nejvyšší výpovědní hodnotu.²³⁵ Vlastní zaměření a zakreslení staveb bylo navíc mnohonásobně náročnější

---

²³² Na základě poznatků z vytváření tohoto seznamu bych rád časem inicioval vytvoření jakési databáze venkovských zednických mistrů v rámci Památkového katalogu NPÚ. Pozn. autora.

²³³ Většina plánů byla za dobu svého uložení poškozena, takže není jednoduché je přefotit či oskenovat. Příložený výběr je tak pouze chronologicky seřazenou ukázkou toho, co lze ve fondech nalézt. Pozn. autora.

²³⁴ Fotografie se snažím průběžně publikovat jako přílohy článků a zároveň některé z nich vkládám do metainformačního systému (MIS) NPÚ. Zásadní podmínkou pro jejich zveřejnění je však výběr snímků pořízených pouze z veřejně přístupných prostranství. Pozn. autora.

²³⁵ Do příloh nebyly zařazeny zejména výřezy map stabilního katastru, z nichž se při vyhodnocení historického vývoje vychází, a po zvážení ani přehledové fotografie zaměřovaných staveb. Pozn. autora.

než jejich popis.²³⁶ Jak se zároveň ukázalo, detailní dokumentace a zaměření objektů jsou téměř nezbytné pro pochopení jejich stavebního vývoje. Hodnotu zaměření navíc zvyšuje skutečnost, že většina staveb byla již v době dokumentace na pokraji zániku.

Jednu z nejobtížnějších částí výzkumu představovala orientace v mnoha po sobě jdoucích stavebních úpravách domů.²³⁷ Z jejich četnosti však bylo zřejmé, že stavby již brzy po svém dokončení přestávaly splňovat soudobé požadavky a jejich dílčí úpravy byly přímou reakcí na zrychlující se vývoj společnosti. Například díky změnám vytápění po polovině 19. století přestalo vyhovovat tradiční vnitřní uspořádání domů, které fungovalo po několik století. Ještě odlišnější standardy bydlení však na venkov přišly během 20. století, kdy do té doby upravované historické objekty již přestávaly stačit tempu vývoje. Vedle radikálních úprav tak domy bývaly často zcela opuštěny a v jejich blízkosti byly budovány novostavby.

V průběhu zpracování tématu jsem se vedle základních problémů s časově a finančně náročným terénním výzkumem potýkal zejména s problémem přístupu do interiérů dochovaných objektů. Majitelé staveb s určitým památkovým potenciálem totiž bývají velmi opatrní a nedůvěřiví vůči badatelům. Vnímají totiž odborný zájem o svůj dům jako přímé ohrožení vlastnických práv či soukromí. Setkal jsem se dokonce i se situacemi, kdy obava z případné památkové ochrany přímo motivovala majitele ke zničení historické stavby. I z tohoto důvodu proto považuji dokumentaci staveb za jednu z mála cest k jejich alespoň částečné záchraně.

Domnívám se, že vzhledem k šíři tématu mohu považovat vytyčené cíle práce za splněné. Z hlediska širšího poznání totiž tato práce představuje určitou etapovou syntézu, z níž mohou v budoucnu vycházet další již podrobněji zaměřené studie. Doufám tedy, že i když mé dílo nepřispěje přímo k záchraně těchto objektů, napomůže alespoň k zachování informací o nich.

---

²³⁶ Tato skutečnost se však bohužel nezohledňuje v požadovaném rozsahu práce. Z těchto důvodů také nebyly do obrazové přílohy zařazeny žádné ze stovek terénních skic pořízených za třináct let výzkumu, jejichž výpovědní hodnota je rovněž vysoká. Pozn. autora.

²³⁷ Zde jsem mohl využít svoji letitou praxi se stavebně historickými průzkumy, kterým se věnuji již od střední školy. Řadu zkušeností jsem získal i díky studiu architektury a spolupráci s Michaelem Ryklem, Vítem Jesenským a dalšími architekty. Pozn. autora.

Seznam vyobrazení

- 1) Mapa administrativního vymezení kraje Vysočina s označením zkratk okresů a hlavními vodními toky. Podklad: Arcdata 500, zákres Ivan Minář, 2015.
- 2) Mapa s vyznačením lokalit, v nichž byla prováděna zaměření v rámci disertační práce. Podklad: m.kr-vysocina.cz, zákres Ivan Minář, 2015.
- 3) Mapa s vyznačením lokalit, v nichž byla provedena zaměření uvedená v práci. Zákres Ivan Minář, 2015.
- 4) Historický snímek domu v Dlouhé Vsi (HB). Foto Hellegger asi 1950, fototéka NPÚ GnŘ.
- 5) Historický snímek domů na návsi v obci Pavlov (JI). Foto Ondřej Knoll, počátek 20. století, sbírka Muzea Vysočiny Třebíč.
- 6) Historický snímek obce Michalovice (HB). Foto kolem roku 1910, sbírka Dušana Naňáka.
- 7) Plán na dům čp. 24 ve Skleném (ZR) od zednického mistra Jeřábka z roku 1853. Fond SOA Žďár nad Sázavou.
- 8) Plán na domek čp. 72 v Malé Losenici (ZR) od stavitele Jana Landsmanna z roku 1868. Fond SOA Žďár nad Sázavou.
- 9) Plán přestavby výminku a chlévu domu v Dalešicích (TR) od zednického mistra Johanna Witamwase z roku 1870. Fond SOA Třebíč.
- 10) Plán na přestavbu kuchyně a světnice domu čp. 16 v Dudíně (JI) od stavitele Bušty z roku 1873. Fond SOA Jihlava.
- 11) Plán na stavbu usedlosti čp. 5 ve Vintířově (PE) od stavitele Jana Schneidera z roku 1883. SOA Pelhřimov.

- 12) Plán na přestavbu domu čp. 21 v Brzkově (JI) od stavitele Františka Parduse z roku 1902. Fond SOA Jihlava.
- 13) Šimanov (JI). Foto Ivan Minář, 2009.
- 14) Pošná čp. 4 (PE). Foto Ivan Minář, 2014.
- 15) Vyskytná čp. 86 (PE). Foto Ivan Minář, 2012.
- 16) Koječín čp. 10 (HB). Foto Ivan Minář, 2012.
- 17) Rynárec čp. 14 (PE). Foto Ivan Minář, 2014.
- 18) Zahradky čp. 66 (JH). Foto Ivan Minář, 2015.
- 19) Lhotice čp. 24 (TR). Foto Ivan Minář, 2012.
- 20) Nová Buková čp. 7 (PE). Foto Ivan Minář, 2014.
- 21) Telč – Staré Město čp. 55 (JI). Foto Ivan Minář, 2014.
- 22) Babice čp. 22 (HB). Foto Ivan Minář, 2014.
- 23) Nová Ves čp. 22 (JI). Foto Ivan Minář, 2014
- 24) Hlávkov čp. 1 (JI). Foto Ivan Minář, 2009.
- 25) Macourov čp. 6 (HB). Foto Ivan Minář, 2013.
- 26) Nový Rounek čp. 14 (JI). Foto Ivan Minář, 2013.
- 27) Nový Rounek čp. 14 (JI). Foto Ivan Minář, 2013.

- 28) Nový Rounek čp. 14 (JI). Foto Ivan Minář, 2013.
- 29) Telč – Staré Město čp. 55 (JI). Foto Minář, 2008.
- 30) Nová Ves čp. 22 (JI). Ivan Minář, 2014
- 31) Kamenice čp. 22 (JI). Foto Radim Silný, 2009.
- 32) Bezděkov čp. 5 (JI). Foto Ivan Minář, 2012.
- 33) Simtany čp. 20 (HB). Foto Ivan Minář, 2014.
- 34) Batelov čp. 22 (JI). Foto I. Minář, 2015.
- 35) Hlávkov čp. 1 (JI). Foto Ivan Minář, 2009.
- 36) Jihlávka čp. 61 (JI). Foto Ivan Minář, 2009.
- 37) Jihlávka čp. 61 (JI). Foto Ivan Minář, 2009.
- 38) Nová Ves čp. 22 (JI). Foto Ivan Minář, 2014.
- 39) Horní Dubenky čp. 28 (JI). Foto Ivan Minář, 2014.
- 40) Čechtín čp. 12 (TR). Foto Ivan Minář, 2014.
- 41) Pohled' čp. 16 (HB). Foto Silva Jagošová, 2015.
- 42) Daňkovice čp. 47 (ZR). Foto z roku 1970, archiv NPÚ v Telči.
- 43) Krátká Ves (HB). Foto Ivan Minář, 2013.
- 44) Nový Rounek čp. 14 (JI). Kresba a zaměření Ivan Minář, 2014.

- 45) Lidmaňka čp. 19 (PE) a Simtany čp. 20 (HB). Kresba a zaměření Ivan Minář, 2014.
- 46) Nový Rounek čp. 14 (JI). Foto Ivan Minář, 2013.
- 47) Stonařov čp. 24 (JI). Foto a kresba Ivan Minář, 2012.
- 48) Vojslavice (PE). Zdroj: www.archivnimapy.cuzk.cz, foto archivy EÚ AVČR v Praze, Muzeum Humpolec, NPÚ v Telči. Zákres a foto čp. 15 Ivan Minář, 2010.
- 49) Vojslavice čp. 22 (PE). Kresba a foto Ivan Minář, 2010.
- 50) Mapa s vyznačením míst působení zednické rodiny Benců v horním Posázaví v letech 1840–1890. Podklad Arcdata 500, zákres Ivan Minář, 2013
- 51) Dolní Jablonná čp. 1 a 12 (HB). Foto Ivan Minář 2012 a František Venc 1963; kresby B. Studny z archivu Etnografickému oddělení Historického muzea Národního muzea v Praze.
- 52) Česká Jablonná čp. 13 a 15, Macourov čp. 6 (HB). Dvojice projektů přestaveb ze SOA Havlíčkův Brod, kresba Ivan Minář, 2013.
- 53) Hurtova Lhota čp. 39 (HB). Foto Ivan Minář, 2013.
- 54) Havlíčkův Brod čp. 2015, tzv. Štáflova chalupa z roku 1511. Kresba Ivan Minář, 2015.
- 55) Humpolec čp. 338 (PE), tzv. Nápravníkovo stavení z roku 1793. Kresba Ivan Minář, 2015.
- 56) Nový Rounek čp. 14 (JI), půdorys a podélný řez. Zaměření a kresba Ivan Minář, 2014.
- 57) Nová Ves čp. 22 (JI). Zaměření a kresba Ivan Minář, 2014.

- 58) Telč – Staré Město čp. 55 (JI). Zaměření a kresba Ivan Minář, 2014.
- 59) Bezděkov čp. 5 (JI). Zaměření a kresba Ivan Minář, 2014.
- 60) Horní Dubenky čp. 28 (JI). Zaměření a kresba Ivan Minář, 2014.
- 61) Čížov čp. 24 (JI). Zaměření a kresba Ivan Minář, 2014.
- 62) Lidmaňka čp. 19 (PE). Zaměření a kresba Ivan Minář, 2014.
- 63) Čechtín čp. 12 (TR). Zaměření a kresba Ivan Minář, 2015.
- 64) Simtany čp. 20 (HB). Zaměření a kresba Ivan Minář, 2014.
- 65) Poříčí čp. 16 (HB). Zaměření a kresba Ivan Minář, 2014.
- 66) Hlávkov čp. 1 (JI). Zaměření a kresba Ivan Minář, 2014.
- 67) Dudín, zájezdní hostinec čp. 42 (JI). Kresba Ivan Minář, 2015.

Seznam literatury

- ALTRICHTER 1921—Anton ALTRICHTER: Heimathbuch der Iglauer Sprachinsel. Iglau 1921
- BARAN 1948—Ludvík BARAN: Přirozené podmínky pro vznik oblastí na území ČSR. ČL 5-6/1948
- BENÁKOVÁ—Eva BENÁKOVÁ a kol.: Havlíčkobrodsko, Tišnov 1999
- BERÁNEK 2013—Jan BERÁNEK: Zámek v Červené Řečici. Čtyři životní etapy panského sídla, PV sv. IV/2013, Telč 2012, 11–69
- BĚLÍK 1956—Vratislav BĚLÍK: Štukové výzdoby horáckých štítů na Třebíčsku. VSV 1/1956
- BĚLÍK 1958—Vratislav BĚLÍK: Cesty za horáckým sluncem. VSV 2/1958
- BĚLÍK 1959—Vratislav BĚLÍK: Horácký lidový vzor v kreslení na národní a osmileté střední škole. Havlíčkův Brod 1959
- BĚLÍK 1983—Vratislav BĚLÍK: O lidovém stavebnictví na Vysočině. Třebíč 1983
- BĚLINA 1992—Pavel BĚLINA a kol.: Dějiny země koruny České. Praha 1992
- BLAHA 2003—Martin BLAHA: Omítky. Praha 2004
- BOČKOVÁ 1983—Helena BOČKOVÁ: Proměny lidového domu na Česko-Moravském pomezí ve světle archivních pramenů. NA 3/1983
- BOČKOVÁ 1994—Helena BOČKOVÁ: Lidový dům na jihu Českomoravské vrchoviny – konec stavební tradice. VSV 9/1994, 259–269
- BROUČEK/JEŘÁBEK 2007—Stanislav BROUČEK / Richard JEŘÁBEK (ed.): Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Praha 2007 (3 svazky)
- BROUČEK/PARGAČ/SOCHOROVÁ/ŠTĚPÁNOVÁ 1996—BROUČEK / PARGAČ / SOCHOROVÁ / ŠTĚPÁNOVÁ: Mýtus Českého národa aneb Národopisná výstava Československá v Praze 1895, Praha 1996
- DAVID/ROUS 2006—Jaroslav DAVID / Pavel ROUS: Neviditelní svědkové minulosti. Místní a pomístní jména na Vysočině, Praha 2006
- DOBIÁŠ 1957—Josef DOBIÁŠ: Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí, IV/1, Praha 1957.
- DOSTÁL 1994—Petr DOSTÁL: Lidová architektura na okrese Pelhřimov, VSP 5/1994

- DOSTÁL 2000—Petr DOSTÁL: Lidová architektura, In: Pelhřimovsko ve druhém tisíciletí (kol. autorů), Pelhřimov 2000
- DUFEK 1893—Josef DUFEK: Naše Horácko jindy a nyní. Velké Meziříčí 1893
- EBEL/ŠKABRADA 1996—Martin EBEL / Jiří ŠKABRADA: Původní plánová dokumentace lidové architektury. ČVUT Praha 1996
- FIBICH/HÁJEK/MÜLLER/ŘANDOVÁ/SKALICKÝ/ŠTORKOVÁ 2014—Ondřej FIBICH / Pavel HÁJEK / Jan MÜLLER / Ivana ŘANDOVÁ / Karel SKALICKÝ / Jana ŠTORKOVÁ: Jakub Bursa a jihočeská venkovská architektura. České Budějovice 2014
- FROLEC 1974—Václav FROLEC: Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku, Brno 1974
- FROLEC/VAŘEKA 1983—Václav FROLEC / Josef VAŘEKA: Encyklopedie Lidová architektura, Praha 1983
- GERGELOVÁ/NOVOTNÝ/OTČENÁŠEK 2001—Barbora GERGELOVÁ / Jiří NOVOTNÝ / Jaroslav OTČENÁŠEK: Lidové stavitelství na území Čech, Moravy a Slezska (Kritická edice CD-ROM), Praha 2001
- GÜCKLHORN 1928—Adolf GÜCKLHORN: Das Bauernhaus der Iglauer Sprachinsel, In: Sudetendeutsche Zeitschrift für Volkskunde, 1, Praha 1928
- HAUSEROVÁ/POLÁKOVÁ—Milena HAUSEROVÁ / Jitka POLÁKOVÁ: Pomůcka pro používání základních historických map pro studenty FA ČVUT. Praha 2015.
- HEROUT 1964—Jaroslav HEROUT: Zděné špýchárky v Písečném nad Dyjí. In: Památková péče 24/1, Praha 1964, 17–22
- HLEDÍKOVÁ/JANÁK/DOBEŠ 2005—Zdeňka HLEDÍKOVÁ / Jan JANÁK / Jan DOBEŠ: Dějiny správy v Českých zemích. Od počátku státu po současnost, Praha 2005
- HOSÁK 2005a—Ladislav HOSÁK: Definice Vysočiny z hlediska dějin měst, VSMB 1/2005
- HOSÁK 2005a—Ladislav HOSÁK: Historický vývoj Vysočiny, VSMB 1/2005
- HOŠEK/LOSOS 2007—Jiří HOŠEK / Ludvík LOSOS: Historické omítky. Průzkum, sanace, typologie, Praha 2007
- HOŠEK/MUK 1989—Jiří HOŠEK / Jan MUK: Omítky historických staveb, Praha 1989
- JOHNOVÁ/STAŇKOVÁ/BARAN 1989—Helena JOHNOVÁ / Jitka STAŇKOVÁ / Ludvík BARAN: Lidový malovaný nábytek v českých zemích, Praha 1989

- JUNEK 1998—David JUNEK: Dveře a vrata na Poličsku v 19. století. Polička 1998
- JUNEK 2003—David JUNEK: Zděná lidová architektura na Českomoravské vrchovině – možnosti a limity dokumentace a mezioborové spolupráce. In: Památková péče na Moravě 7/2003
- KAŠIČKA 1985—František KAŠIČKA: Hospodářské zázemí drobných feudálních sídel ve Středních Čechách. AH 10/1985, 57–65.
- KLUSÁČEK 1896—Karel KLUSÁČEK a kol.: Národopisná výstava Československá v Praze 1895, Praha 1896
- KOLÁŘOVÁ 1939—Františka KOLÁŘOVÁ-VLČKOVÁ: Za našich pradědů, Německý Brod 1939, 120–125
- KOPÁČ 1925—Josef KOPÁČ: Bývalý Horácký kroj vysočiny Českomoravské v Čechách, Humpolec 1925
- KOPÁČ 1946—Josef KOPÁČ: Horácko a Zálesí, ČL 3/1946
- KOPÁČ 1952—Josef KOPÁČ: Staré dřevěné stavby na českém Horácku, ČL 1952
- KOVÁŘŮ 1973—Věra KOVÁŘŮ: Lidové stavby – Jihlavské vrchy. České Budějovice 1973
- KOVÁŘŮ/MARKOVÁ 1982—Věra KOVÁŘŮ / Zdenka MARKOVÁ: Památky lidového stavitelství na okrese Žďár nad Sázavou. Brno 1982
- KOVÁŘŮ 2005a—Věra KOVÁŘŮ: Vesnická sídla, usedlosti a obydlí, In: Vladimír NEKUDA (ed.): Vlastivěda Moravská. Dačicko, Slavonicko, Telčsko. Brno 2005
- KOVÁŘŮ 2005b—Věra KOVÁŘŮ: Jaroslav Vajdiš a jeho dokumentace lidového stavitelství. In: Osobnosti historické fotografické dokumentace lidové architektury, Praha 2005, 32–34
- KOBLIHA 1896—Gustav KOBLIHA: Humpolec a jeho okolí, Humpolec 1896
- KOVÁŘŮ/KUČA 2009—Věra KOVÁŘŮ / Jan KUČA: Venkovské stavby na moravském Horácku. Nové Město na Moravě 2009
- KŘIVANOVÁ/ŠTĚPÁN 2001—Magda KŘIVANOVÁ / Luděk ŠTĚPÁN: Lidové stavitelství východních Čech. Hradec Králové 2001
- KUČA 2013—Jan KUČA: Venkovské stavby na jižním Podhorácku. Brno 2013
- KUČOVÁ 1999—Věra KUČOVÁ: Principy péče o lidové stavby. Praha 1999
- KURIAL/KOVÁŘŮ/KUČA 2011—Antonín KURIAL / Věra KOVÁŘŮ / Jan KUČA: Katalog lidové architektury, Část 9., Okres Žďár nad Sázavou. Brno 2011
- LANGER/VAŘEKA 1983—Jiří LANGER / Josef VAŘEKA: Naše lidové stavby. Praha 1983

- LANGEROVÁ 2004—Blanka LANGEROVÁ (ed.): Kraj Vysočina, Praha 2004
- LOSOS 2010—Ludvík LOSOS / Miloš GAVENDA: Štukatéřství, Praha 2010
- MALACH/VÁLKA 2014—Roman MALACH / Miroslav VÁLKA (eds.): Vesnická stavební kultura, Etnologické studie 18, Brno 2014
- MANČAL 1893—Jaroslav MANČAL: Příspěvek ku poznání ornamentu řemeslnického v Čechách, ZČL II/1893
- MANČAL 1928—Jaroslav MANČAL: Jak zálesáci v 19. století bydlívali, Zálesí 9/1928
- MANČAL 1934—Jaroslav MANČAL: Počátky národopisu na Zálesí, Zálesí 16/1934–35
- MARTÍNEK 2004—Jaroslav MARTÍNEK: Zemědělská usedlost z roku 1824, Cyrilometodějská ulice 4/48, Třebíč. In: Sborník konference LA, NPÚ Praha 2004
- MATĚJKA/POLÁČEK 2014—Zdeněk MATĚJKA / David POLÁČEK: Jak představujeme naše vesnice. Venkovské stavby na Třebíčsku. Třebíč 2014.
- MÁTLOVÁ-DIVOKÁ 1983—Jiřina MÁTLOVÁ-DIVOKÁ: Horácký kraj z Telečska, Dačicka a Třeštska. Jihlava 1983
- MELMUKOVÁ 1974—Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ: O nový typ památkově chráněných vesnic, ČL 2/1974
- MELMUKOVÁ 1992—Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ: Lidová architektura na Telčsku a Jihlavsku – marný zápas o uchování vesnických a předměstských celků v sedmdesátých letech, VSV 8/1992
- MELMUKOVÁ 1999—Eva MELMUKOVÁ: Patent zvaný toleranční, Praha 1999
- MELMUKOVÁ 2001—Eva MELMUKOVÁ: Neznámé Telčsko, Telč 2001
- MENCL 1980—Václav MENCL: Lidová architektura v Československu. Praha 1980
- MĚŠŤAN 1988—Radomír MĚŠŤAN: Omítkařské a štukatéřské práce. Praha 1988
- MIKULEC 2000—Jiří MIKULEC: Barokní náboženská bratrstva v Čechách, Praha 2000
- MINÁŘ 2008—Ivan MINÁŘ: Štuková výzdoba lidové architektury Vysočiny 19. století, nepublikovaná diplomová práce na KTF UK, Praha 2008
- MINÁŘ 2009—Ivan MINÁŘ: Štuková výzdoba lidové architektury na Vysočině v 19. století. In: Sborník ze semináře Vesnické stavitelství 1. poloviny 19. století, Praha 2009, 22–25

- MINÁŘ 2010a—Ivan MINÁŘ: Nové poznatky k technice štukové výzdoby lidové architektury na příkladech z Vysočiny. In: Dějiny staveb 2009, Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2009, Plzeň 2010, 21–24
- MINÁŘ 2010b—Ivan MINÁŘ: Okruhy působení venkovských fasádníků na Vysočině v 19. století. In: PV 2008, Telč 2010, 50–64
- MINÁŘ 2010c—Ivan MINÁŘ: Pokus o rekonstrukci a rozbor zanikající štukové výzdoby domů na návsi ve Vojslavicích. In: PV 2009, Telč 2010, 166–177
- MINÁŘ 2012a—Ivan MINÁŘ: Příklady obnov štukové výzdoby venkovských staveb na Vysočině. In: PV 2010, Telč 2012, 138–147
- MINÁŘ 2012b—Ivan MINÁŘ: Projevy lidové zbožnosti ve štukové výzdobě venkovských staveb na Vysočině. In: ČL 99 (1/2012), Praha 2012, 85–98
- MINÁŘ 2012c—Ivan MINÁŘ: Motiv kalichu ve výzdobě venkovských staveb na Vysočině. In: PV 2011, Telč 2012, 112–125
- MINÁŘ 2013a—Ivan MINÁŘ: Souvislosti mezi výzdobou venkovských církevních staveb a výzdobou lidové architektury na příkladech z Vysočiny. In: Zpravodaj Komise pro lidové stavitelství, sídla a bydlení České národopisné společnosti X, Praha 2013, 3-8
- MINÁŘ 2013b—Ivan MINÁŘ: Dílo rodiny zednických mistrů Benců v horním Posázaví. PV IV/2012. Telč 2013. 170–181
- MINÁŘ 2014a—Ivan MINÁŘ: Stavební kultura německého venkova na Vysočině. In: Češi a Němci na Vysočině, Tschechen und Deutsche in der Vysočina, Sborník příspěvků z Česko-Rakouské odborné konference, Havlíčkův Brod 2014, 59–83
- MINÁŘ 2014b—Ivan MINÁŘ: Venkovské goticko – renesanční sýpky na Vysočině. In: PV sv. V/2013, Telč 2014, 10–41
- MYŠKA 1993—Milan MYŠKA: Proto-industriální železářství v Českých zemích, Ostrava 1993
- MYŠKA 2003—Milan MYŠKA a kol.: Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století, Ostrava 2003
- NIKLAS/ŠANDA 1874 — Josef NIKLAS / František ŠANDA (ed.): J. P. Jöndelovo poučení o stavitelství pozemním, Praha 1874 (3. vydání)
- NOVÁČEK 2006—Aleš NOVÁČEK: Historický vývoj teritoriální polarizace systému osídlení v kraji Vysočina. In: Západní Morava, Vlastivědný sborník, ročník X, Brno 2006

- NOVÁK 2004—Pavel NOVÁK: Rolník – Vysočina. Příklad Viléma Richlého a rodin z Mirošova a Dušejova, In: FASORA L. / HANUŠ J. / MALÍŘ J. (eds.): Člověk na Moravě 19. století, Brno 2004
- NOVÁKOVÁ 1896—Teréza NOVÁKOVÁ: O lomenicích statků, chalup a baráků na Litomyšlsku, o nápisech a ozdobách na nich, ZČL 5/1896
- OREL 1985—Jaroslav OREL: Portrét Vratislava Bělíka, NA 4/1985
- PERGLER 2004—Jan PERGLER: Kraj Vysočina, Praha 2004
- PEŠTA 2004—Jan PEŠTA: Encyklopedie českých vesnic, Díl II. - Jižní Čechy. Praha 2004
- PIKL 1972—Jan Nepomuk PIKL: Klášter Želiv v XVII. a XVIII. století, nepublikovaný strojopis, Želiv 1972
- PISKOVÁ 2009—Renata PISKOVÁ a kol.: Jihlava. Praha 2009
- PISKOVÁ 2013—Renata PISKOVÁ a kol.: Nikdy zcela neodešli. Jihlavští Němci. Jihlava 2013
- PLEVA 2003—František PLEVA: Želivka naše řeka, Pelhřimov 2003
- POCHE—Emanuel POCHE a kol.: Umělecké památky Čech I-IV, Praha 1977–1982
- POLÁŠKOVÁ 1966—Eva POLÁŠKOVÁ: Lidové stavby na Horácku. Praha 1966
- PRAŽÁK 1948—Vilém PRAŽÁK: Figurálně zdobené horácké plachty. In: ČL 3/1948
- PROCHÁZKA 1997—Lubomír PROCHÁZKA: Dokumentace k lidové architektuře v muzeích okresu Havlíčkův Brod. In: VSH 13/1997
- PROCHÁZKOVÁ 2003—Marta PROCHÁZKOVÁ: Nápisové evangelíky na roubených stavbách a modlitebnách. In: Památková péče na Moravě 7/2003
- RAZÍM/MACEK 2001—Vladislav RAZÍM / Petr MACEK (ed.): Zkoumání historických staveb. Praha 2001
- SEDLICKÁ/MOTYČKOVÁ 2005a—Kateřina SEDLICKÁ / Dana MOTYČKOVÁ: Obrazová a písemná dokumentace hospodářských objektů v jižních Čechách ve fondu zaměřovací akce ČAVU (1941–1946), in: Sborník ze semináře NPÚ, Praha 2005
- SEDLICKÁ/MOTYČKOVÁ 2005b—Kateřina SEDLICKÁ / Dana MOTYČKOVÁ: Podíl regionálních architektů na Zaměřovací akci při České akademii věd a umění, NV XXII 64/2005
- SEMOTANOVÁ 1998—Eva SEMOTANOVÁ: Historická geografie Českých zemí, Praha 1998

- SEMOTANOVÁ 2001—Eva SEMOTANOVÁ: Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí, Praha 2001
- STAŇKOVÁ/BARAN 1987—Jitka STAŇKOVÁ / Ludvík BARAN: Lidové umění z Čech, Moravy a Slezska, Praha 1987
- STUDNA 1957—Bohumil STUDNA: Rodina zednických mistrů Zábranů, ČL 1957
- SVOBODA 1928—Josef František SVOBODA: Horácká osada. Nové Město na Moravě, 1928
- SVOBODA 1932—Josef František SVOBODA: Zvoničky na Moravském Horácku. Praha 1932
- SVOBODA 1940—Josef František SVOBODA: Moravské Horácko. Helenín u Jihlavy 1940
- SVOBODA 1904—Otakar SVOBODA: Kalichy, ozdoba stavení, vrat, průčelí a střech. In: ČL 13/1904
- SVOBODOVÁ 1968—Vlasta SVOBODOVÁ: O výtvarném charakteru lidové architektury na Českomoravské vysočině, NA 2/1968
- ŠKABRADA/SMETÁNKA 1974— Jiří ŠKABRADA / Zdeněk SMETÁNKA: Architektura zemědělských usedlostí pozdního středověku v Čechách. In: AR XXVI–1974/3, 236–268
- ŠKABRADA 1992—Jiří ŠKABRADA (ed.): Vesnický dům v 16. a 17. století, Sborník příspěvků ze semináře v Poličce z 19.–21.3.1991. ČVUT Praha 1992
- ŠKABRADA 1999—Jiří ŠKABRADA: Lidové stavby, Architektura českého venkova. Praha 1999
- ŠKABRADA 2003—Jiří ŠKABRADA: Konstrukce historických staveb. Praha 2003
- ŠKABRADA 2013—Jiří ŠKABRADA: Předpeční jámy ve venkovských domech v Čechách od druhé poloviny 18. do první poloviny 20. století. In: PP XX – II/2013, 51–66
- ŠKABRADA/EBEL 2014—Jiří ŠKABRADA / Martin EBEL: Chalupy v Čechách na historických stavebních plánech. Praha 2014
- ŠNEJD 2013—Daniel ŠNEJD: Nové poznatky o rozšíření špýcharového domu na Českokrumlovsku. PP XX – II/2013, Praha, 83–96
- ŠTĚPÁN/VOJANCOVÁ 1985—Luděk ŠTĚPÁN / Ilona VOJANCOVÁ: Vysočina, soubor lidových staveb a řemesel, Pardubice 1985
- ŠTĚPÁN 1987—Luděk ŠTĚPÁN: Chalupy, zemědělské a technické stavby lidu na Chrudimsku, Pardubice 1987

- ŠTĚPÁN 1990—Luděk ŠTĚPÁN: Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů I. Technické a společenské stavby, Pardubice 1990
- ŠTĚPÁN 1995—Luděk ŠTĚPÁN: Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů II. Sídla, domy a zemědělské stavby, Zámorsk 1995
- ŠTĚPÁN/VAŘEKA 1991—Luděk ŠTĚPÁN / Josef VAŘEKA: Klíč od domova. Lidové stavby východních Čech, Hradec Králové 1991
- ŠTĚPÁN/RŮŽIČKOVÁ/ŠULC 2003—Luděk ŠTĚPÁN / Renáta RŮŽIČKOVÁ / Ivo ŠULC: Chrudimsko - Ztracené i zachráněné poklady, Chrudim 2003
- ŠTĚPÁNEK 1958—Ladislav ŠTĚPÁNEK: Klasicistní štíty v lidové architektuře ve východních Čechách, ČL 4/1958
- ŠTĚPÁNEK 1961—Ladislav ŠTĚPÁNEK: Jan Panovec, zedník – výtvarník z Písecka, ČL 4/1961
- ŠTĚPÁNEK 1966—Ladislav ŠTĚPÁNEK: Neznámý autor lidových staveb Plástovické oblasti, ČL 2/1966
- ŠŤOVÍČEK 1976—Jan ŠŤOVÍČEK: Polabské lidové stavby v díle Bohumila Studny, In: Vlastivědný zpravodaj Polabí 1–2/1976, Poděbrady, 30–32
- TOMÁŠOVÁ 2014—Eva TOMÁŠOVÁ (ed.): Etnografická terénní práce. Sborník příspěvků z česko-rakouského odborného semináře v Třebíči. Havlíčkův Brod 2014
- TYLLNER 2014—Lubomír TYLLNER a kol.: Velké dějiny země koruny české, Lidová kultura. Praha 2014
- VAJDIŠ 1980—Jaroslav VAJDIŠ: K charakteru starých roubených budov, In: NA 3/XVII, Praha 1980, 169–180
- VÁLKA 2000—Miroslav VÁLKA: Vesnické sídlo a dům. In: Josef JANČÁŘ a kol.: Lidová kultura na Moravě. Brno 2000
- VODĚRA/ŠKABRADA 1986—Svatopluk VODĚRA / Jiří ŠKABRADA: Jihočeská lidová architektura. České Budějovice 1986
- VAŘEKA 1973—Josef VAŘEKA: K otázce vývoje a geografického rozšíření kamenného domu v Čechách. In: ČL 1/1973
- VAŘEKA 2007—Josef VAŘEKA: Typy a oblasti lidového domu v českých zemích. In: Marie BAHENSKÁ / Jiří WOITSCH (ed.): Josef Vařeka české etnologii. Praha 2007
- ZÍBRT 1910—Čeněk ZÍBRT: Z národopisných studií na Blatsku. In: ČL 19/1910, 4–7

Edice Vlastivěda Moravská (chronologicky):

PÁTEK, Alois Josef: Jihlavský okres. Brno 1901

DVORSKÝ, František: Třebíčský okres. Brno 1906

KRATOCHVÍL, Augustin: Velkomeziříčský okres. Brno 1907

TIRAY, Jan: Telecký okres. Brno 1913

TIRAY, Jan: Dačický okres. Brno 1925

SVOBODA, Josef František: Žďárský okres. Brno 1937

SVOBODA, Josef František: Novoměstský okres. Brno 1948

NEKUDA, Vladimír (ed.): Moravskobudějovicko, Jemnicko. Brno 1997

NEKUDA, Vladimír (ed.): Dačicko, Slavonicko, Telčsko. Brno 2005

Seznam Použitých zkratk:

AH – Archeologia historica

AR – Archeologické rozhledy

ČL (ZČL) – Český lid (původně Zíbrtův Český lid)

NA – Národopisné aktuality

NV – Národopisný věstník

NVČ – Národopisný věstník Československý

PP – Průzkumy památek

PSČ – Památky středních Čech

PV – Památky Vysočiny

VSČJ – Vlastivědný sborník českého jihovýchodu (Pelhřimov)

VSH – Vlastivědný sborník Havlíčkobrodsko

VSMB – Vlastivědný sborník Moravskobudějovicka

VSP – Vlastivědný sborník Pelhřimovska

VSV – Vlastivědný sborník Vysočiny

Zálesí – Vlastivědný sborník Humpolecka

Resume

The village build-up area in the region of Vysočina has been considerably changed during the 19th century from the timbered to the bricked constructions.

The change started in the southwest part of this region at the beginning of the 19th century, which was probably caused by the older build-up area, which had already been partly bricked.

The timbered constructions in the Vysočina's northeast part were officially tolerated from the late 19th century above all because of the rare build-up area in higher localities, where the wooden houses did not pose such fire risk like in villages with houses built closer to each other. Bricked buildings have gained a complicated progress during the 19th century, which was allowed by mostly various material sources.

Partial rebuildings were often during the one or two generation time on average, which showed up thanks to the noted historical objects.

From this reason it was necessary to look on all preserved objects from the view of building history, since all found situations are the results of the wide variety of the building phases covering each other. The progress mostly influenced by the fire prevention rules proceeded in many ways. The most important of them was the change of material of the walls and gradual separation of the truss and the roof construction.

Other important change consisted also in heating of the houses which was served from the „black kitchen“ at the beginning of the 19th century, and later at the end of the 19th century right from the dining room where the stove connected to the eduction chimney was situated.

This fact brought also marked changes in the disposition. The dining rooms were situated close to the „black kitchens“ at beginning of the 19th century. Thanks to the eduction chimnies which came in the middle of the 19th century the number of the dining rooms in the houses rises and the historic traditional three-parted disposition is changed into the more complicated structures depended on the needs of the owner only. Other changes were brought also into the constructions of ceilings, vaults, trusses as well as the plaster decoration of the facades of the houses which was later influenced rather by the practical background than the artistic feeling. Because of the often rebuildings the plaster decoration was already mostly damaged at the beginning of the 20th century. Solitarily preserved examples of the plaster decoration are rather not original works.

The progress makers of the bricked constructions were mostly the architects and master bricklayers who were researched in this thesis. Thanks to this method I found, that the building progress was not steady but it always depended on the innovations through the personalities of the architects and master bricklayers. The thesis brings about one hundred of them including their addresses and period of their work. The thesis also brings a catalogue with analyses of tens of preserved historic objects. The chosen objects are mostly situated at the historical border of Bohemia and Moravia, which has been left out of the common research.

The thesis is a rich source of the documentation for the regional explorers.

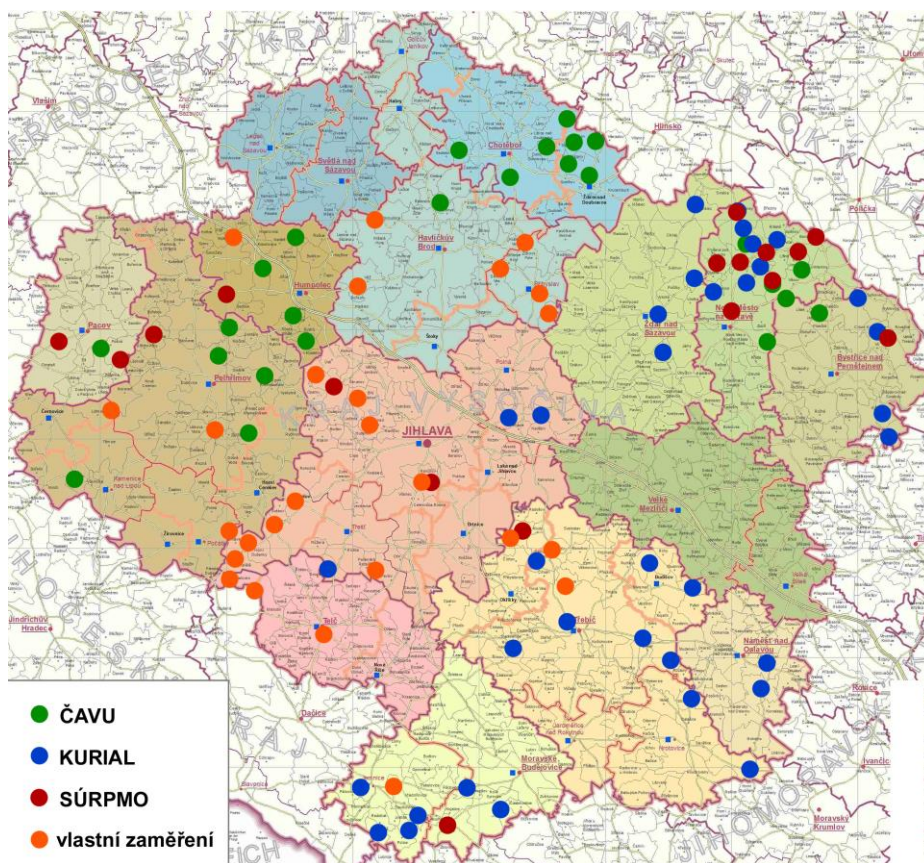

1) Mapa administrativního vymezení kraje Vysočina s označením zkratkou okresů a hlavními vodními toky. Tečkovaně je vyznačen průběh historické zemské hranice. Podkladem je zjednodušená mapa terénní morfologie (zdroj: Arcdata 500). Zákres Ivan Minář, 2015.

2) Mapa s vyznačením lokalit, v nichž byla prováděna zaměření v rámci disertační práce. Podkladem je mapa aktuálního správního rozdělení na ORP (zdroj: m.kr-vysocina.cz). Zákres Ivan Minář, 2015.

3) Mapa s vyznačením lokalit, v nichž byla provedena zaměření uvedená v práci. Zákres Ivan Minář.

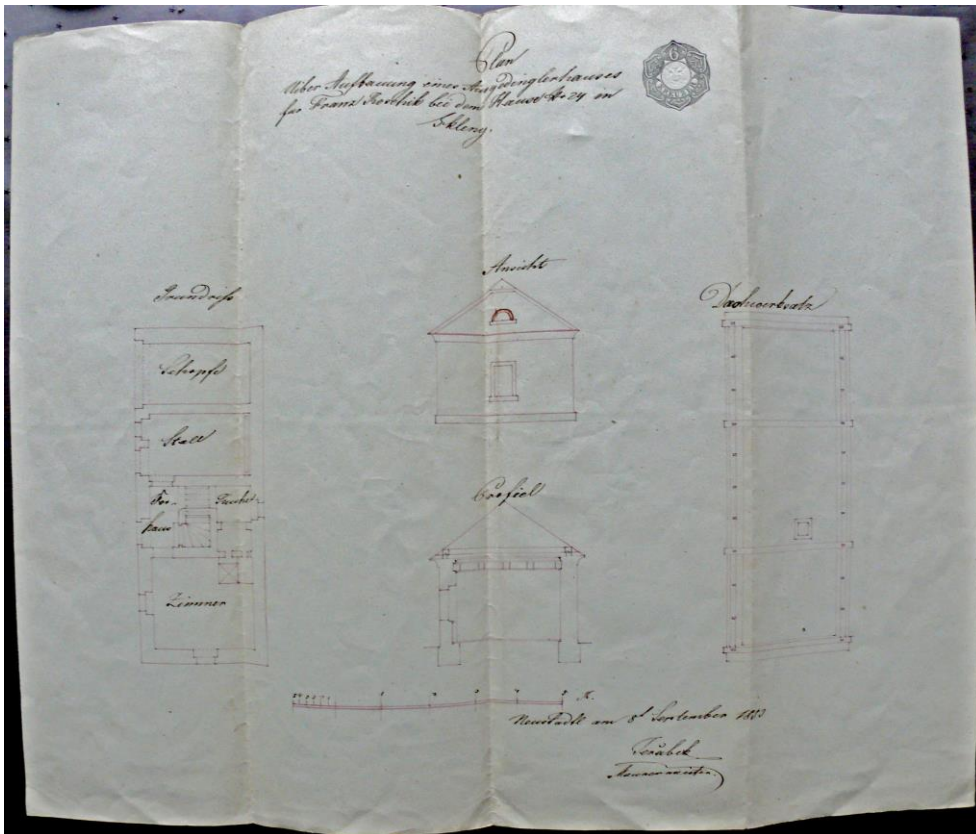
4) Historický snímek domu v Dlouhé Vsi (HB) s roubenou světnicí připojenou ke zděnému jádru. Objekt představuje typ venkovské zástavby z přelomu 18. a 19. století. Na pravé straně je již vidět později přestavěná část s větším oknem. Došková krytina zjevně sloužila až do poloviny 20. století, kdy byl snímek pořízen. Foto Hellegger, fototéka NPU GnŘ.

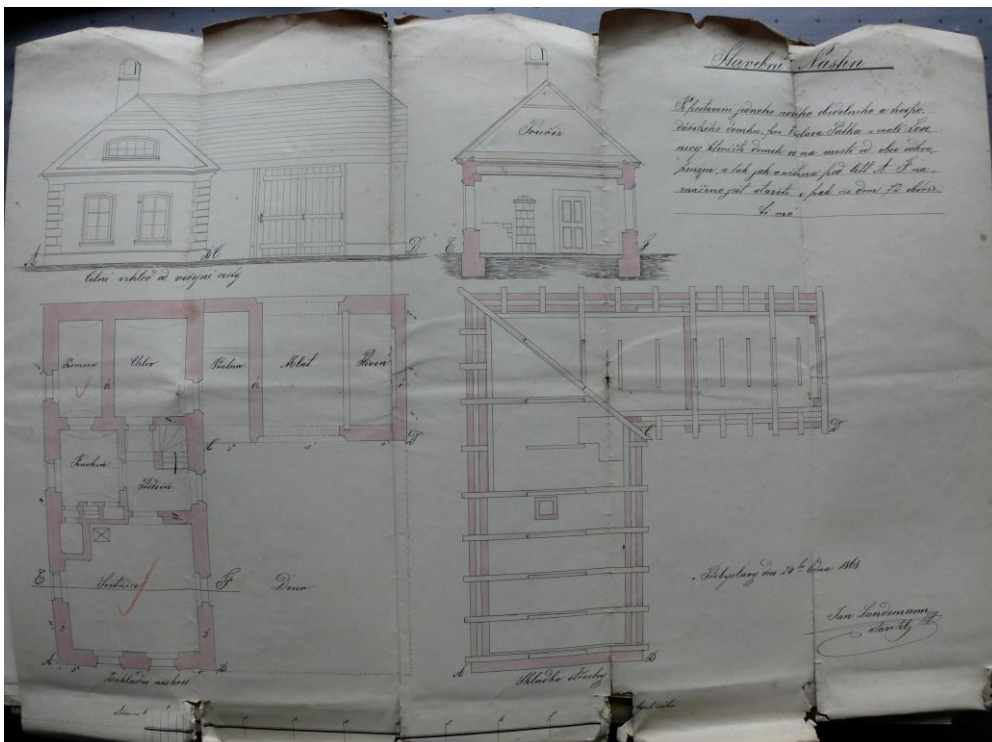
5) Historický snímek domů na návsi v obci Pavlov (II). Dům v popředí představuje typ zástavby z druhé čtvrtiny 19. století, zde dosud s původní šindelovou krytinou nad obytnou částí, došky nad chlévy a komínem s dymníkovým ústím. Okna světnice jsou zřejmě již dodatečně zvětšena. Obě průčelí jsou bohatě zdobená štukovým dekorem, který však podle snímku nelze kresebně rekonstruovat. Foto Ondřej Knoll, počátek 20. století, sbírka Muzea Vysočiny Třebíč.

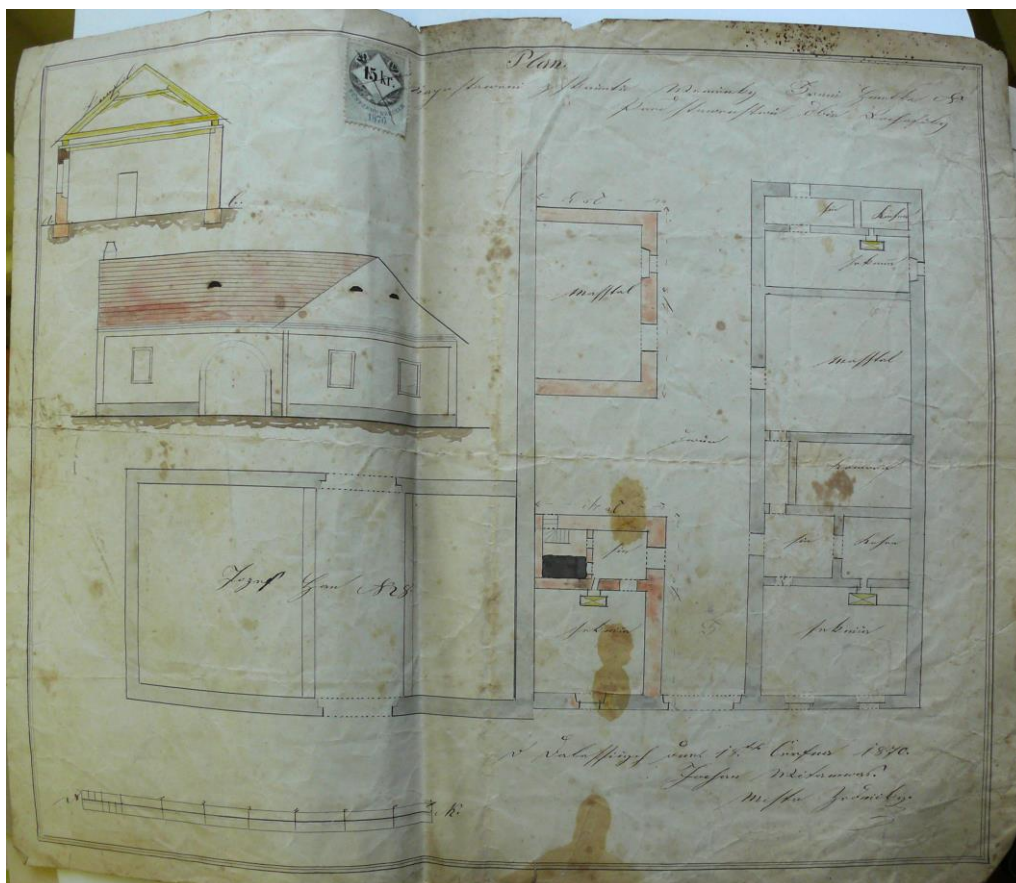
6) Historický snímek obce Michalovice (HB) zachycuje domy přestavěné do zděné podoby kolem poloviny 19. století (na mapě stabilního katastru z roku 1838 zde ještě převážně roubená zástavba). Zajímavá je jednotná podoba průčelí s valbičkami a římsami namísto podlomení, signalizujícími, že jde o Posázaví. Dům se segmentově zaklenutými okny v popředí odpovídá výstavbě po roce 1860. Foto kolem roku 1910, sbírka Dušana Naňáka.

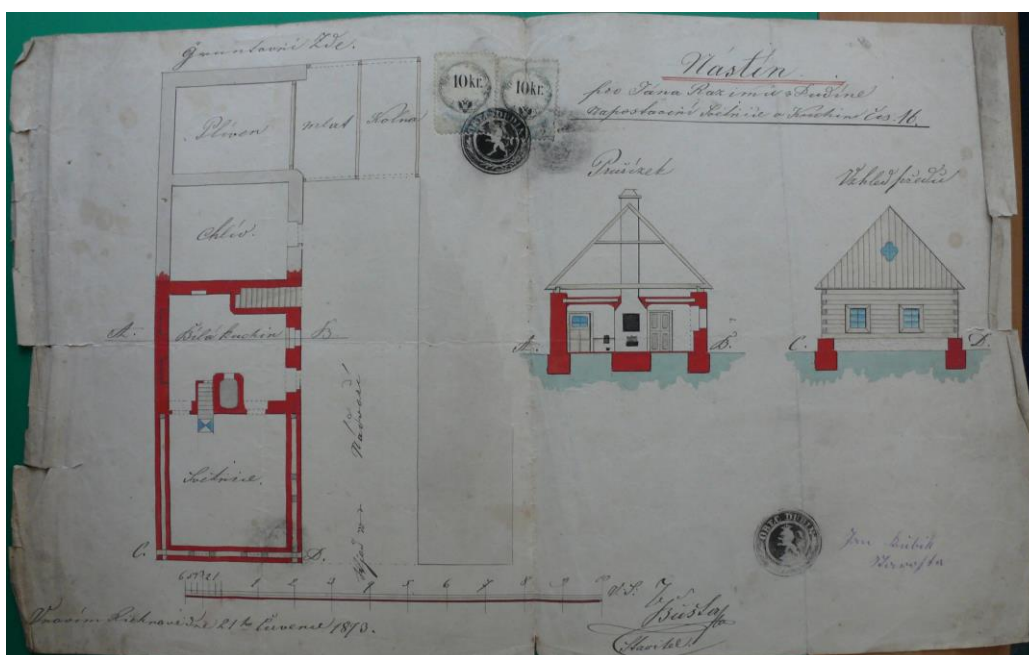
7) Plán na dům čp. 24 ve Skleném (ZR) od zednického mistra Jeřábka z roku 1853. Malý zděný dům s trojdílnou dispozicí chlévního typu a kůlnou ve čtvrtém dílu. Konstrukce stropu a krovy je již oddělená. Z černé kuchyně nikového typu se obsluhují vyhřívací kamna a pec. Fond SOA Žďár nad Sázavou.

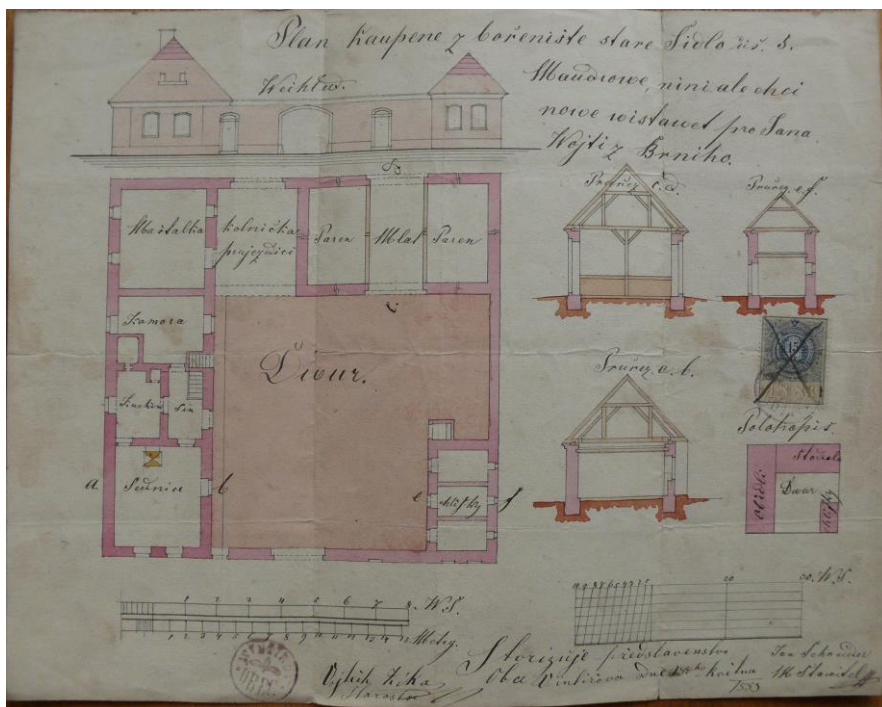
8) Plán na domek čp. 72 v Malé Losenici (ZR) od stavitele Jana Landsmanna z roku 1868. Dům má trojdílnou dispozicí komorochlévního typu a moderní strop s omítaným podhledem a fabionem. Vaření dosud probíhá v kuchyni, ale je zde již zděný sporák připojený na široký tahový komín. Světlice je vytápěna přímo obsluhovanými kachlovými kamny. Fond SOA Žďár nad Sázavou.

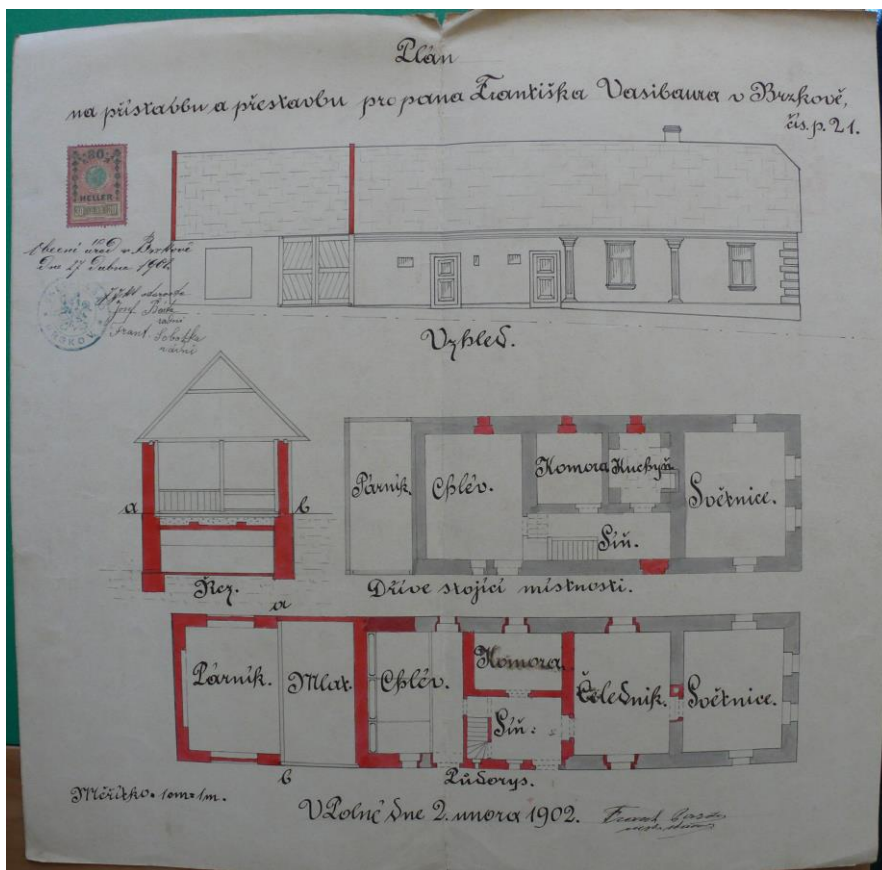
9) Plán na přestavbu výminku a chléva domu v Dalešicích (TR) od zednického mistra Johanna Witamwase z roku 1870. Projekt zachycuje přístavbu usedlosti podél komunikace, vedle staršího štítově orientovaného domu. Vedle dvou menších obytných jednotek tvoří jádro usedlosti starší trojdílný dům komorového typu s připojenou mašťalí. Chodbička spojující síň a mašťal je shodná jako u dokumentovaného domu v nedalekém Čechtíně (kapitola 6.1.8). Stavitel starší části domu je však neznámý. Fond SOA Třebíč.

10) Plán na přestavbu kuchyně a světnice domu čp. 16 v Dudíně (JI) od stavitele Bušty z roku 1873. Světnice je dosud archaicky roubená, ale bílá kuchyně místo síně je již vybavena sporákem, zatím však procházejícím stěnou tak, že jeho vyhřívací část je vysunuta do světnice (rozbor v kapitole 3.5.2). Fond SOA Jihlava.

11) Plán na stavbu usedlosti čp. 5 ve Vintřově (PE) od stavitele Jana Schneidera z roku 1883. Dům má v jádru tradiční trojdílnou dispozici komorového typu, ale kuchyně již není černá a je vybavena širokým tahovým komínem. Světnice je vytápěna přímo obsluhovanými kamny a pec je vysunuta do komory. Sporák v plánu vidět není. Zajímavý je hambalkový krov s přidávanými pásky. SOA Pelhřimov.

12) Plán na přestavbu domu čp. 21 v Brzkově (JI) od stavitele Františka Parduse z roku 1902. Typická ukázka změny dispozice po zrušení černé kuchyně. Na zakreslení šedého stávajícího stavu je vidět

zděný objekt z první poloviny 19. století, kde je zajímavá široká síň a zejména klenutá černá kuchyně, doplněná již zřejmě mladším tahovým komínem. Fond SOA Jihlava.

13) Šimanov (II) torzo štítové stěny domu na návsi. Ukázka konstrukce stěny domu z počátku 19. století. Zdivo je pouze z kamene spojovaného jílem a fasádu zdobí střídmý štukový dekor. Foto Ivan Minář, 2009.

14) Pošná čp. 4 (PE). Odhalené tři etapy přestaveb štítu. Spodní kamenná část a lichoběžníkový štít z nepálených cihel jsou z první třetiny 19. století. Ve druhé polovině 19. století pak byla zvětšena okna světnice a na začátku 20. století došlo k nástavbě štítu při zvýšení střechy a zdvižení vaznicového

krovu. Soška v nise náleží ke štukové výzdobě z doby výstavby. Před odstraněním omítky byl štít zdoben mladším štukovým dekorem s datací 1932. Foto Ivan Minář, 2014.

15) Vyskytná čp. 86 (PE). Dům zhruba z poloviny 19. století, jehož spodní část je ze smíšeného zdiva a štít pouze z cihel. Velikost a umístění dvojice oken vpravo odpovídá době výstavby, okno do světničky vlevo bylo dodatečně zvětšeno. Foto Ivan Minář, 2012.

16) Kojecín čp. 10 (HB). Dům s datací 1885 měl původně v přízemí trojici shodných oken se segmentovými záklenky, osvětlujícími velkou světnici. Okna a nika ve štítě mají okosené okraje také segmentově vykrojené. Podezdívka je z kamene, zdivo přízemí převážně z cihel a štít je zřejmě z horších cihel s vyšší nasákavostí. V regionu neobvyklý je štukový motiv monstrance nad nikou. Foto Ivan Minář, 2012.

17) Rynárec čp. 14 (PE). Detail trámku vynášejícího přesah štítové stěny nad zápražím domu. Dřevěná konstrukce, překrytá původně štukem, pochází ze 40. let 19. století. Foto Ivan Minář, 2014.

18) Zahrádky čp. 66 (JH). Tentýž detail přesahujícího štítu vyřešený kamennou konzolou. Dům z poslední čtvrtiny 19. století náleží k chudší domkářské zástavbě. Foto Ivan Minář, 2015.

19) Lhotice čp. 24 (TR). Hambalkový krov spojený ještě se stropní konstrukcí. Vazný trám zde je jedním ze stropních trámů, krytých zespodu omítaným rákosovým podhledem. Horní pochozí vrstvu tvoří hliněná mazanina. Dům zdobený volutovým štítem byl postaven kolem poloviny 19. století. Foto Ivan Minář, 2012.

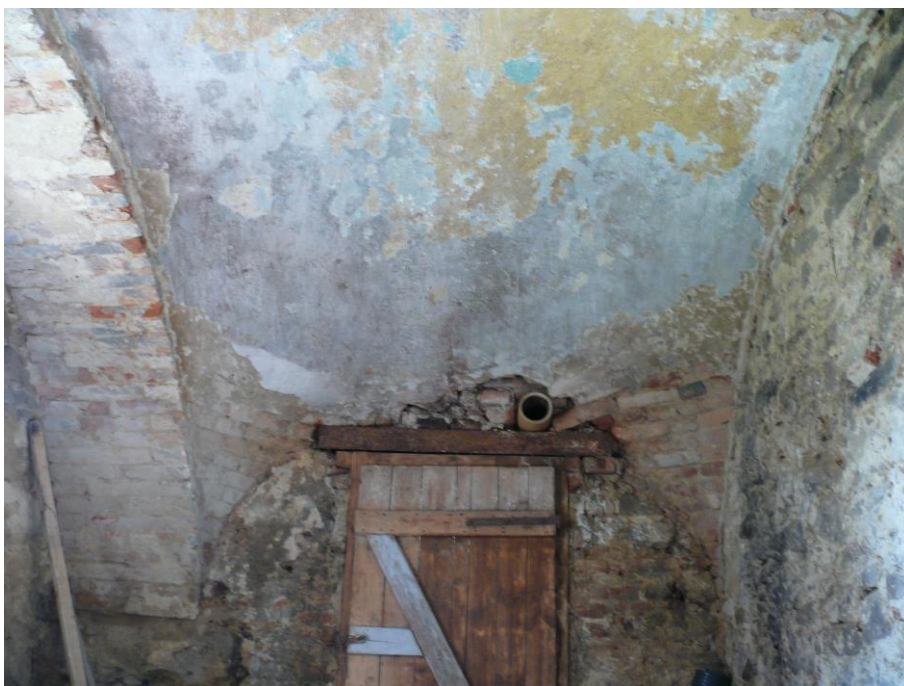
20) Nová Buková čp. 7 (PE). Povalový strop nad hospodářskou částí domu je archaicky obnažený a pouze bílený. Oproti stropům v obytných částech zde chybí horní vrstva hliněné mazaniny. Foto Ivan Minář, 2014.

21) Telč – Staré Město čp. 55 (JI). Omítaný strop světnice zdobený štukovými kružnicovými motivy. Dům nese dataci 1805, ale tato úprava odpovídá, i vzhledem k velikosti oken, spíše mladší úpravě z poslední třetiny 19. století. Foto Ivan Minář, 2014.

22) Babice čp. 22 (HB). Strop světnice venkovského domu s datací 1878 je zdoben pěti štukovými kružnicemi nad středem a rohy místnosti. Podobná profilace se objevuje i ve výzdobě štítu. Foto Ivan Minář, 2014.

23) Nová Ves čp. 22 (JI). Vysoko vzdutá placková klenba komory z počátku 19. století. Foto Ivan Minář, 2014

24) Hlávkov čp. 1 (JI). Řada plackových kleneb v průchozí síni pochází zřejmě z druhé třetiny 19. století. V levém horním rohu snímku býval průstup klenbou na půdu. Foto Ivan Minář, 2009.

25) Macourov čp. 6 (HB). Téměř vodorovná placková klenba nad komorou domu s datací 1873 je dílem stavitele Václava Bence. Všechny klenby v domě jsou dekorovány štukovým terčem nad středem a profilací po obvodu. Jedná se o poslední generaci plackových kleneb před tím, než byly koncem 19. století nahrazeny segmentovými klenbami. Foto Ivan Minář, 2013.

26) Nový Rounek čp. 14 (JI). Klenbu chléva z poloviny 19. století tvoří šest polí plackových kleneb do pasů podpíraných kamennými sloupy. Foto Ivan Minář, 2013.

27) Nový Rounek čp. 14 (JI). Detail okraje klenebního pasu s cihelnou tvarovkou. Foto I. Minář, 2013.

28) Nový Rounek čp. 14 (JI). Detail cihelné tvarovky použité v pasech. Foto Ivan Minář, 2013.

29) Telč – Staré Město čp. 55 (JI). Výzdoba plackové klenby z počátku 19. století. Foto Minář, 2008.

30) Nová Ves čp. 22 (JI). Valená klenba sklepa je klenutá ze sbíraného kamene spojovaného jílem.
Foto Ivan Minář, 2014

31) Kamenice čp. 22 (JI). Bohatě zdobená valená klenba s nestyčnými pětibokými výsečemi na venkovské rychtě z počátku 19. století. Podobný empírový dekor zdobil původně i fasádu domu. Foto Radim Silný, 2009.

32) Bezděkov čp. 5 (JI). Stejný typ klenby použitý v chlívě domu z poloviny 19. století. Foto Ivan Minář, 2012.

33) Simtany čp. 20 (HB). Jednoduchý hambalkový krov, jehož podélné ztužení zajišťují pouze trámky mezi krokvy. Foto Ivan Minář, 2014.

34) Batelov čp. 22 (JI). Hambalkový krov s jednou stolicí nese taškovou krytinu. Foto I. Minář, 2015.

35) Hlávkov čp. 1 (JI). Vysoký hambalkový krov s dvojicí stojatých stolic z druhé třetině 19. století. Foto Ivan Minář, 2009.

36) Jihlávka čp. 61 (JI). Běžný hambalkový krov se dvěma stojatými stolicemi z první poloviny 19. století, dosud krytý šindelem. Detail poslední vazby ve štítě pod valbičkou. Foto Ivan Minář, 2009.

37) Jihlávka čp. 61 (JI). Detail zakončení přesahu střechy nad zápražím. Foto Ivan Minář, 2009.

38) Nová Ves čp. 22 (JI). Ránkův krov ze 60.–70. let 19. století. Detail sloupku ležaté stolice s výměnou nad zápražím. Foto Ivan Minář, 2014.

39) Horní Dubenky čp. 28 (JI). Krov nad kolnou je pozdější variantou Ránkova krovu s protažením sloupků až do hřebene. Foto Ivan Minář, 2014.

40) Čechtín čp. 12 (TR). Vaznicový krov nad hospodářskou částí domu z přelomu 19. a 20. století. Krokve jsou již dimenzovány na taškovou krytinu. Foto Ivan Minář, 2014.

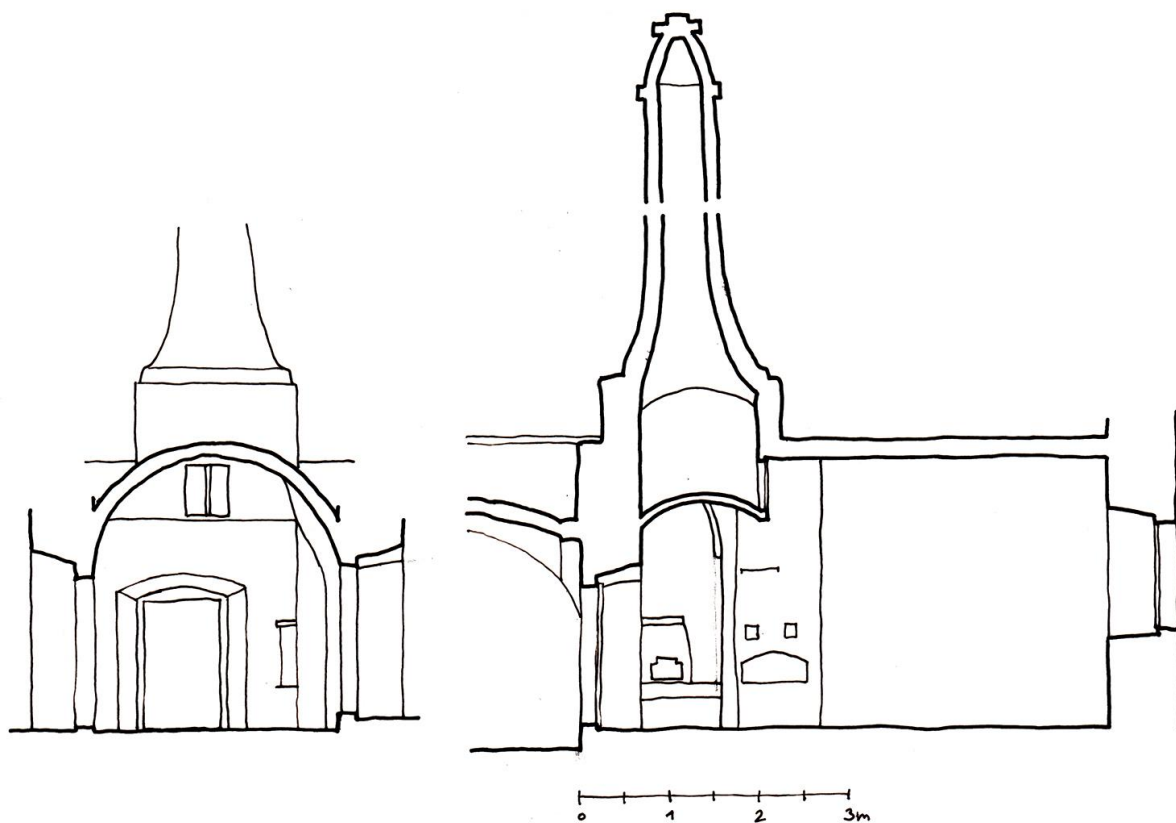
41) Pohled čp. 16 (HB). Sestava vytápěcích zařízení ve světnici, běžných v první polovině 19. století. Vyhřívací nepřímo obsluhovaná kamna odpovídají typem kachlů zhruba roku 1800. V jejich šíři je vsazen kamnovec a ve stěně vpravo osvětlovací krbeček na svícení loučemi. Pec i kamna jsou obsluhovány z černé kuchyně za stěnou. Foto Silva Jagošová, 2015.

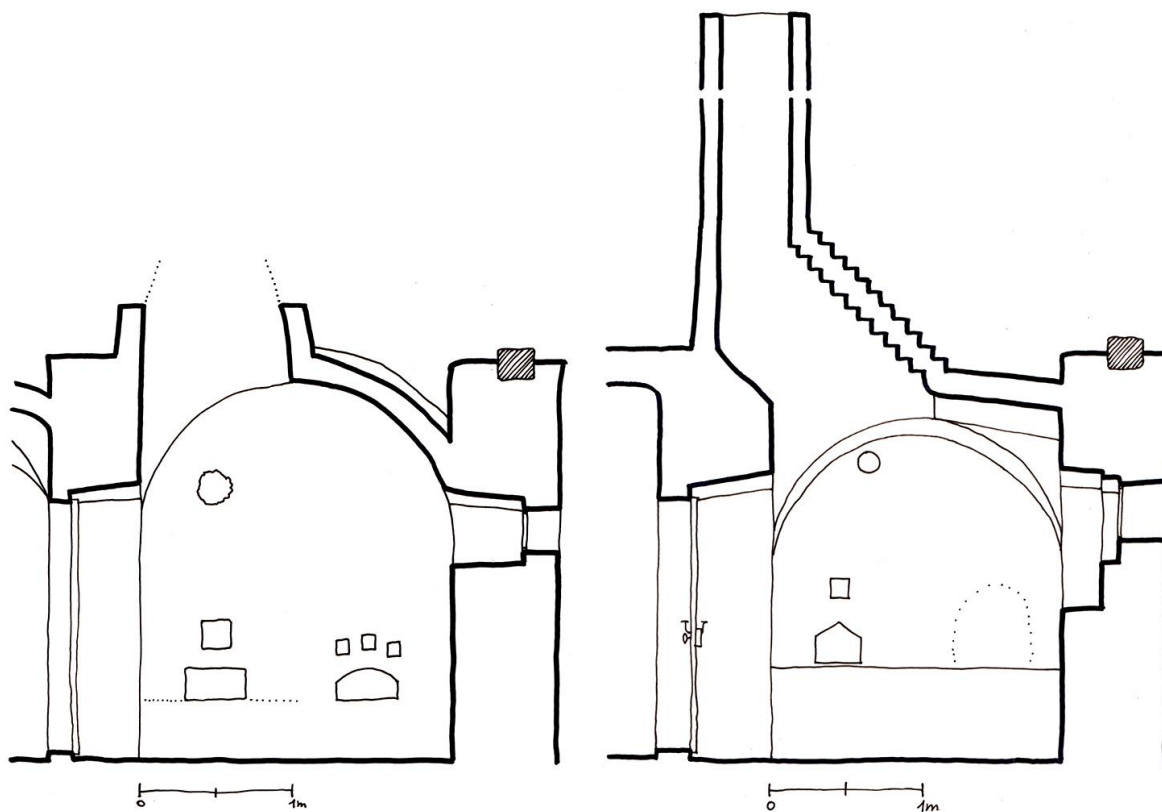
42) Daňkovice čp. 47 (ZR). Sporák ze třetí čtvrtiny 19. století s přímým přikládáním a kouřem vyvedeným rourou pod otevřené ústí komínu v černé kuchyni za stěnou. První sporáky byly umísťovány na tradičním místě kamen a v některých případech byly k jejich stavbě použity i starší kachle. Foto z roku 1970, archiv NPÚ v Telči.

43) Krátká Ves (HB). Sporák z konce 19. století již bylo možné umístit kdekoliv a potřeboval jen připojení na tahový komín. Foto Ivan Minář, 2013.

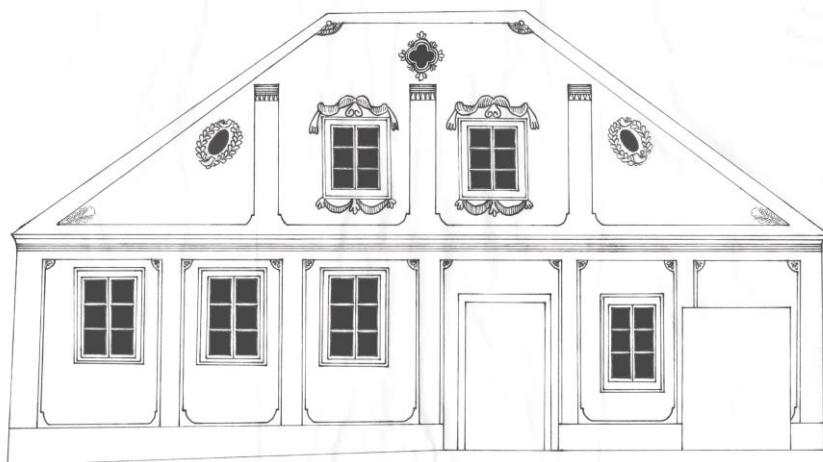
44) Nový Rounek čp. 14 (JI). Dva řezy černou kuchyní s dymníkovým komínem umístěným nad osou kuchyně (viz kapitola 6.1.1). Kresba a zaměření Ivan Minář, 2014.

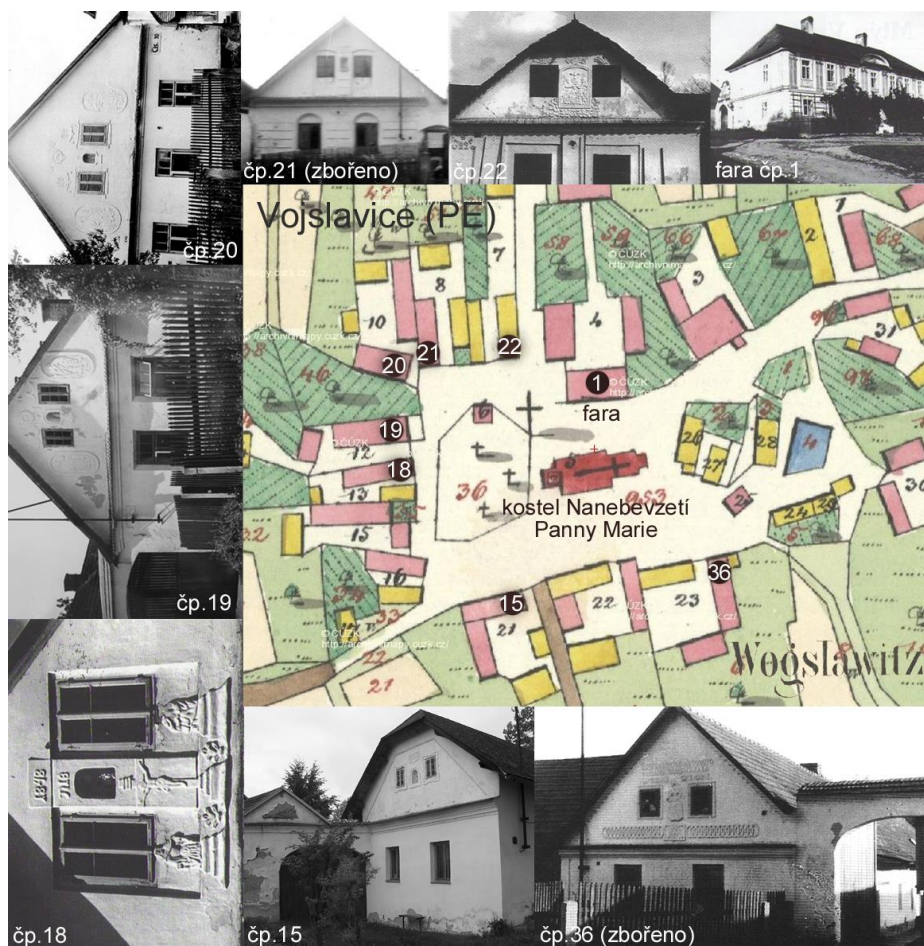
45) Lidmaňka čp. 19 (PE) a Simtany čp. 20 (HB). Příčné řezy dvěma černými kuchyněmi s ústím komínu v rohu a nad stěnou (viz kapitoly 6.1.7 a 6.1.9). Kresba a zaměření Ivan Minář, 2014.

46) Nový Rounek čp. 14 (JI). Komín s dymníkovým ústím na klenbě kuchyně. Foto Ivan Minář, 2013.

47) Stonařov čp. 24 (JI). Fotografie torza štukové výzdoby z druhé čtvrtiny 19. století a kresebná rekonstrukce původní podoby domu. Foto a kresba Ivan Minář, 2012.

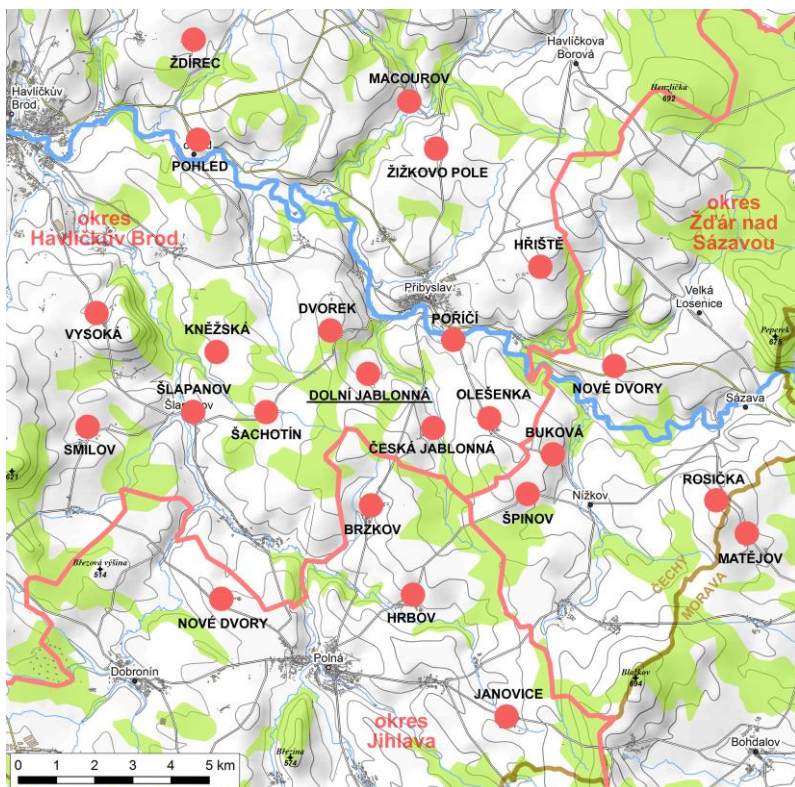

48) Vojslavice (PE). Výřez mapy stabilního katastru z roku 1838 s vyznačením domů se zaznamenaným štukově zdobeným průčelím. Zdroj: www.archivnimapy.cuzk.cz, foto archivy EÚ AVČR v Praze, Muzeum Humpolec, NPÚ v Telči. Zákres a foto čp. 15 Ivan Minář, 2010.

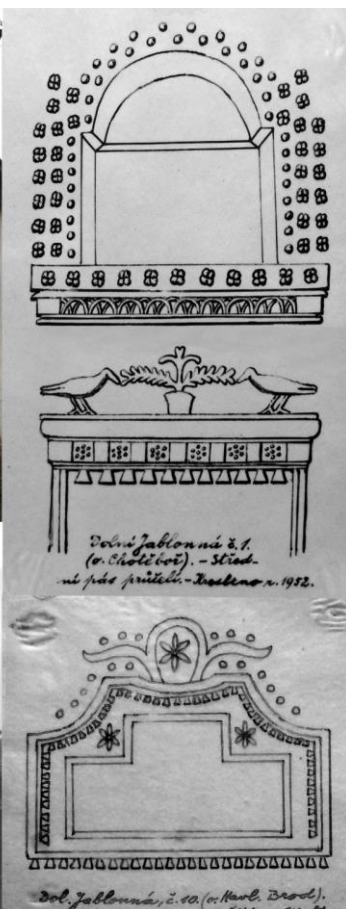

49) Vojslavice čp. 22 (PE). Kresbná rekonstrukce štukové výzdoby štítu s motivem Korunování Panny Marie a její předlohy: kamenný reliéf nad vstupem do poutního kostela Nejsvětější Trojice na Křešněšniku a dvojice svatých obrázků z téhož místa. Kresba a foto Ivan Minář, 2010.

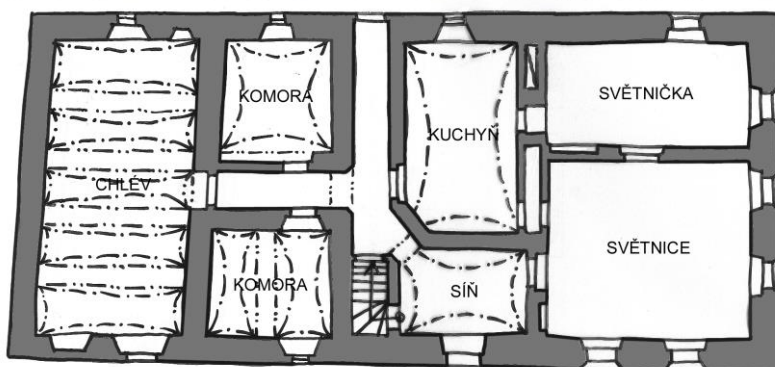
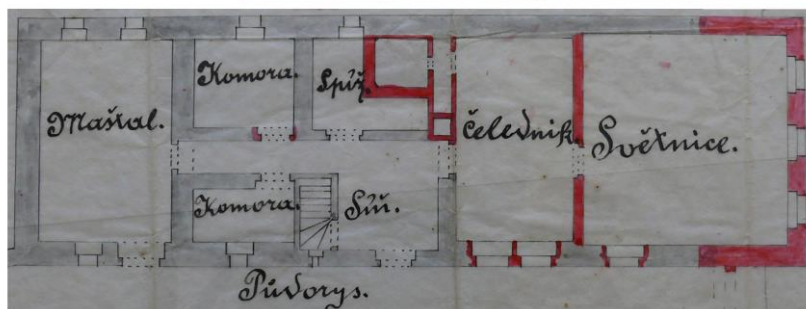
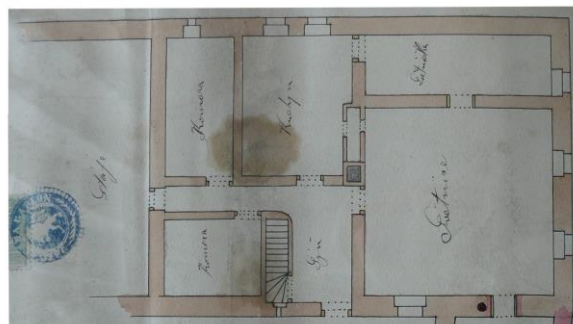

50) Mapa s vyznačením míst působení zednické rodiny Benců v horním Posázaví v letech 1840–1890. Polohopisný podklad Arcdata 500, zakresl. Ivan Minář, 2013

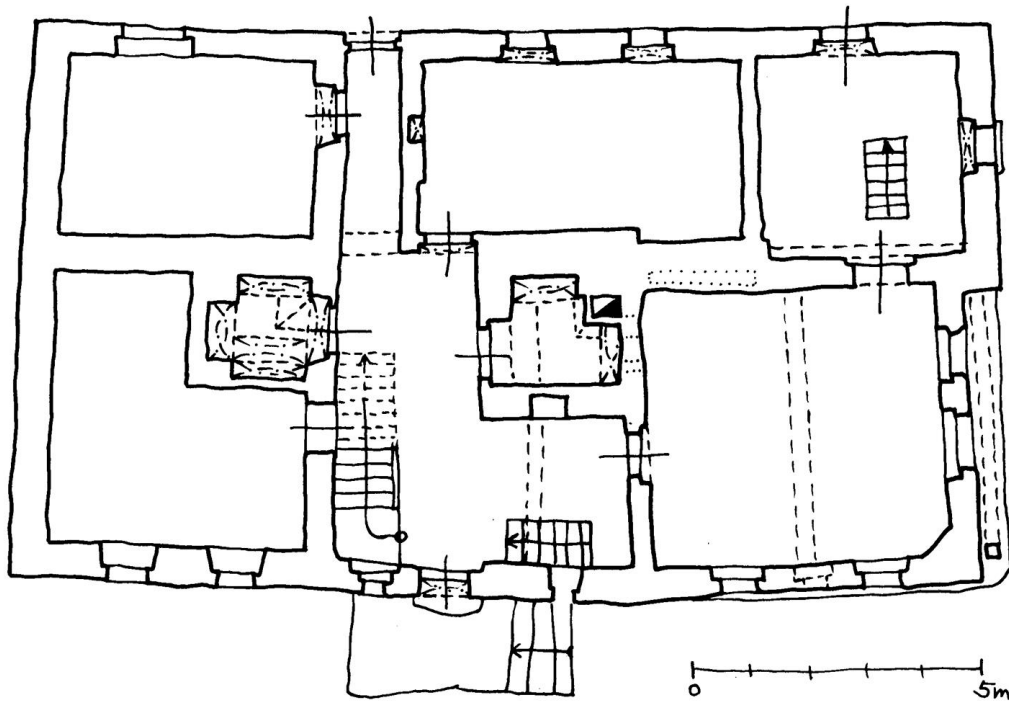
51) Dolní Jablonná čp. 1 a 12 (HB). Poslední dvě zdošená průčelí domů z poloviny 19. století v domovské obci stavitele Bence a ukázka kreseb B. Studny. Foto Ivan Minář 2012 a František Venc 1963; kresby z archivu Etnografického oddělení Historického muzea Národního muzea v Praze.

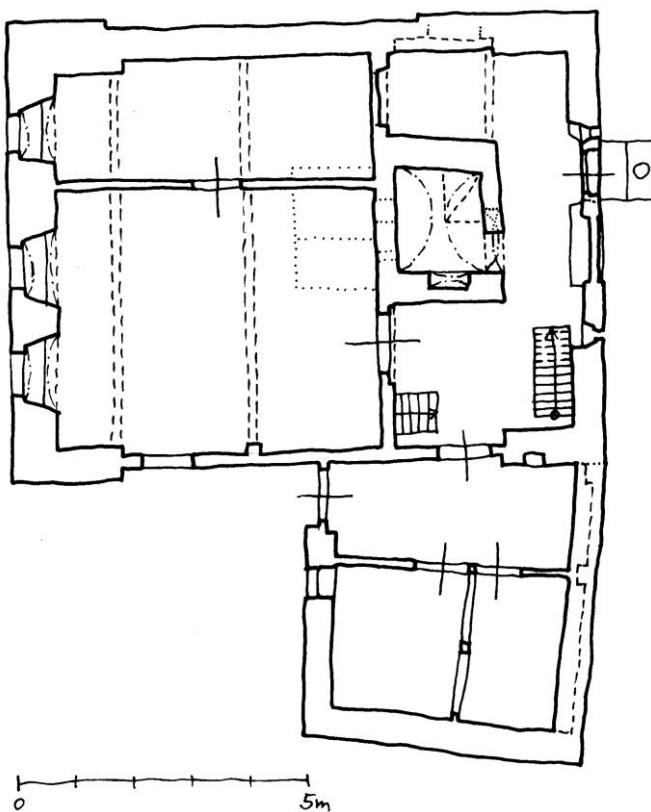
52) Česká Jablonná čp. 13 a 15, Macourov čp. 6 (HB). Tři půdorysy domů projektovaných stavitelem V. Bencem kolem roku 1850. Specifickým prvkem je trojtraktové členění komorového dílu se střední chodbičkou do chléva. Dvojice projektů přestaveb ze SOA Havlíčkův Brod, kresba Ivan Minář, 2013.

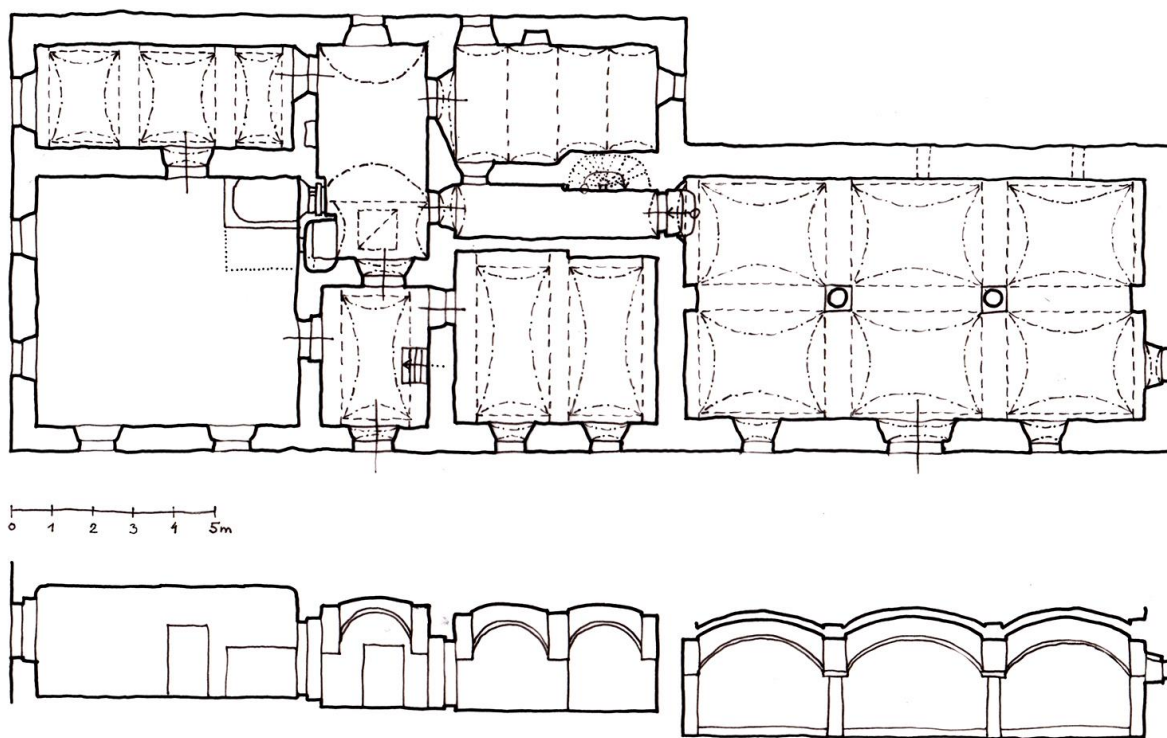
53) Hurtova Lhota čp. 39 (HB). Zbytek domu postaveného zednickým mistrem Františkem Zábranou v roce 1886. Obnovu štukové výzdoby štítu provedl v roce 2012 Jiří Veselý. Foto Ivan Minář, 2013.

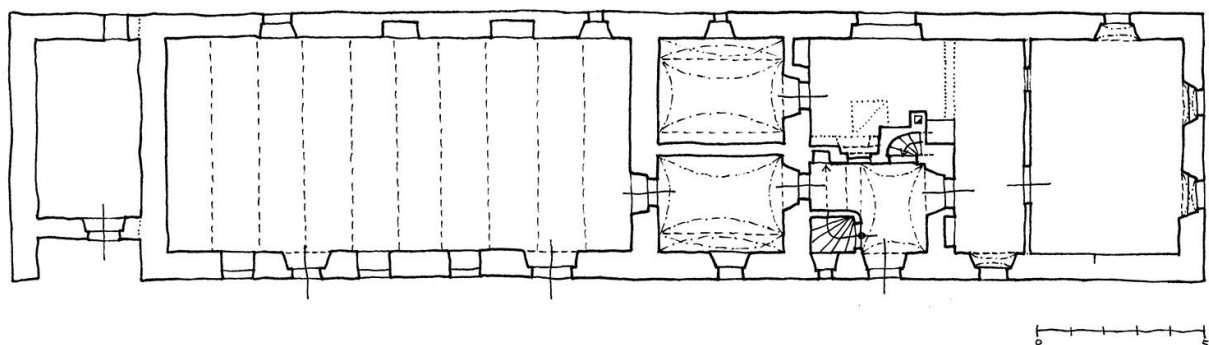
54) Havlíčkův Brod čp. 2015, tzv. Štáflova chalupa z roku 1511. Kresba Ivan Minář, 2015.

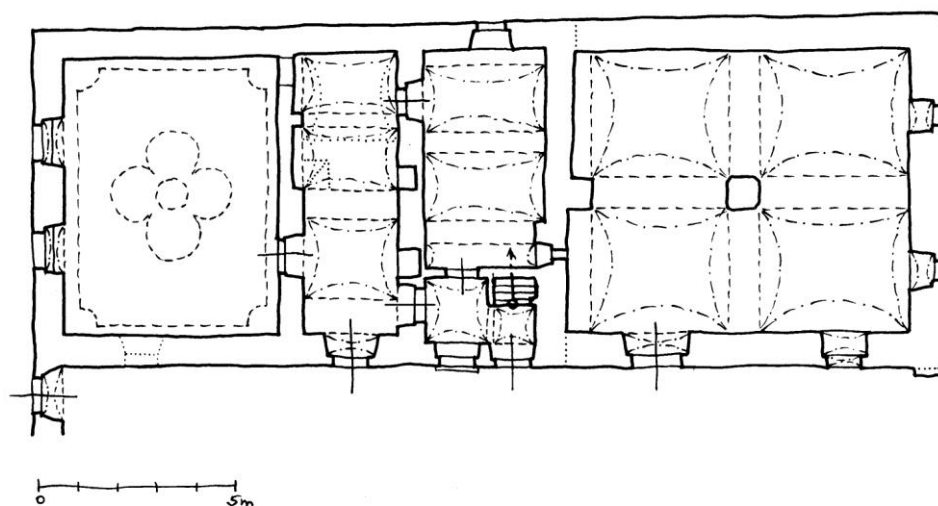
55) Humpolec čp. 338 (PE), tzv. Nápravnikovo stavení z roku 1793. Kresba Ivan Minář, 2015.

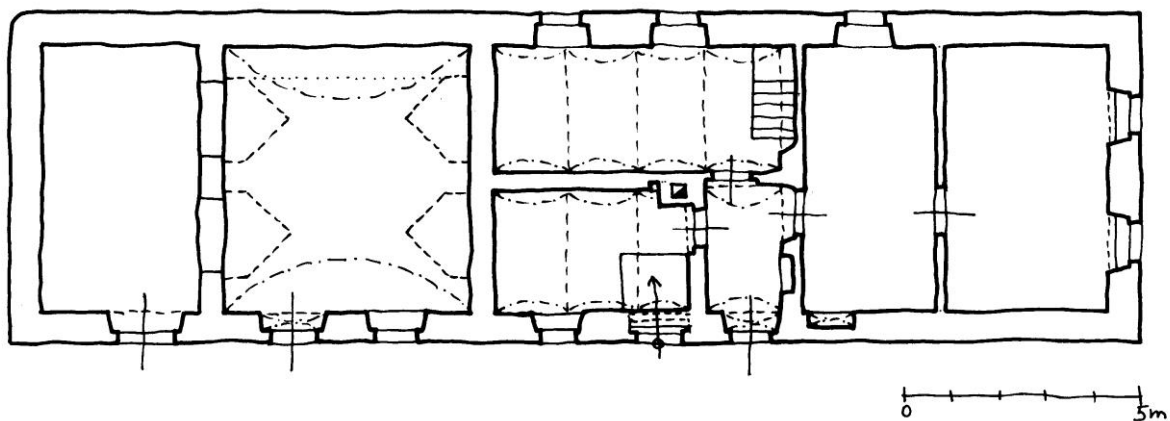
56) Nový Rounek čp. 14 (JI), půdorys a podélný řez. Zaměření a kresba Ivan Minář, 2014.

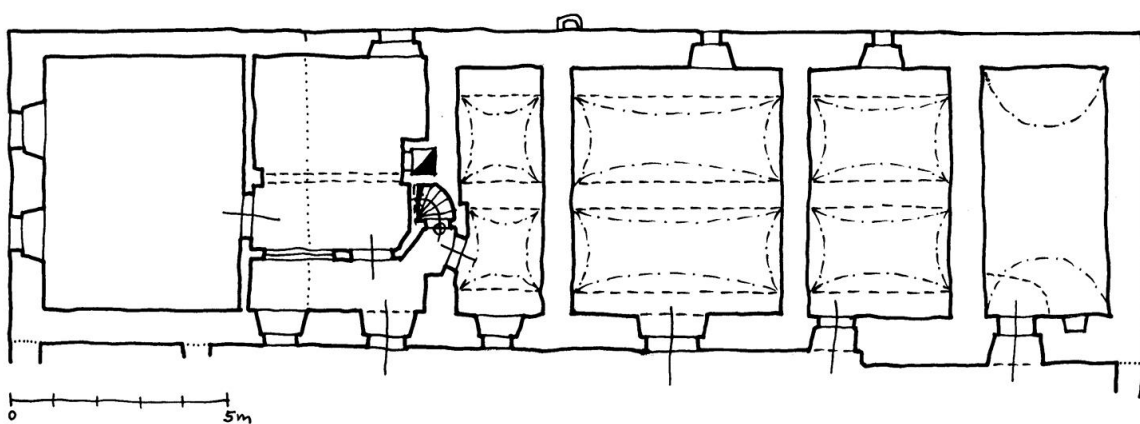
57) Nová Ves čp. 22 (JI). Zaměření a kresba Ivan Minář, 2014.

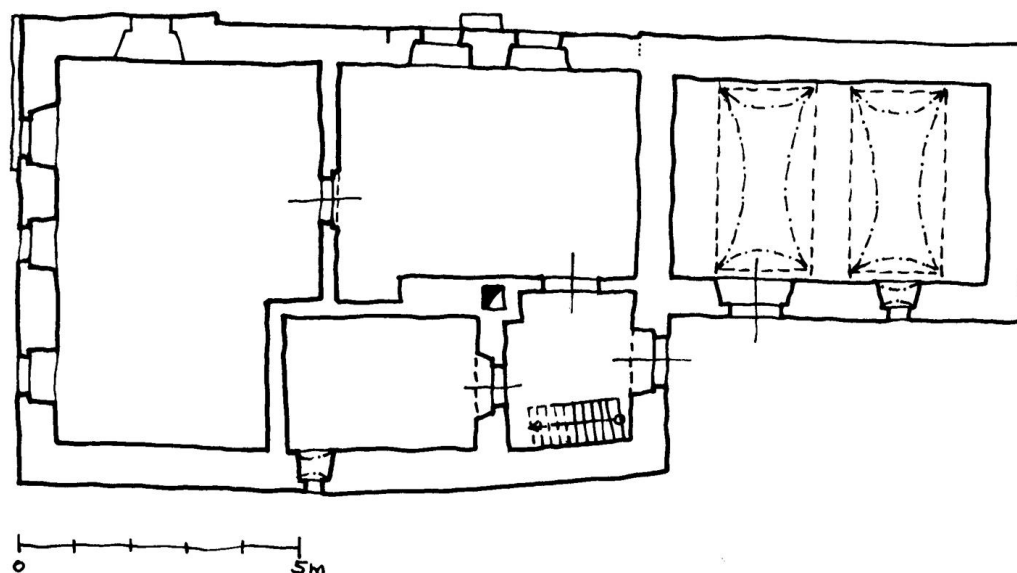
58) Telč – Staré Město čp. 55 (JI). Zaměření a kresba Ivan Minář, 2014.

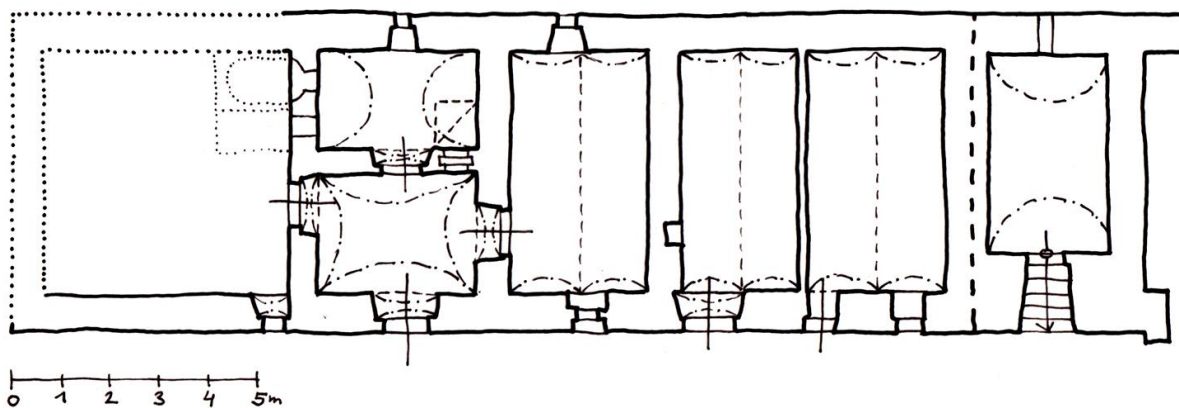
59) Bezděkov čp. 5 (JI). Zaměření a kresba Ivan Minář, 2014.

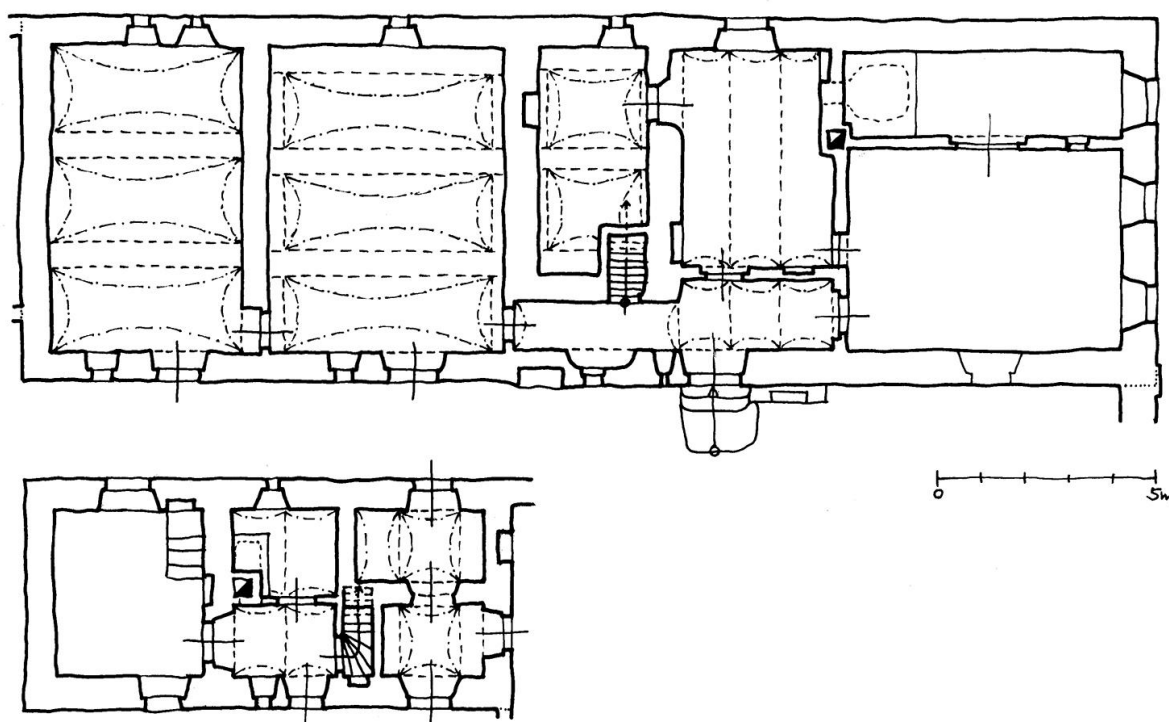
60) Horní Dubenky čp. 28 (JI). Zaměření a kresba Ivan Minář, 2014.

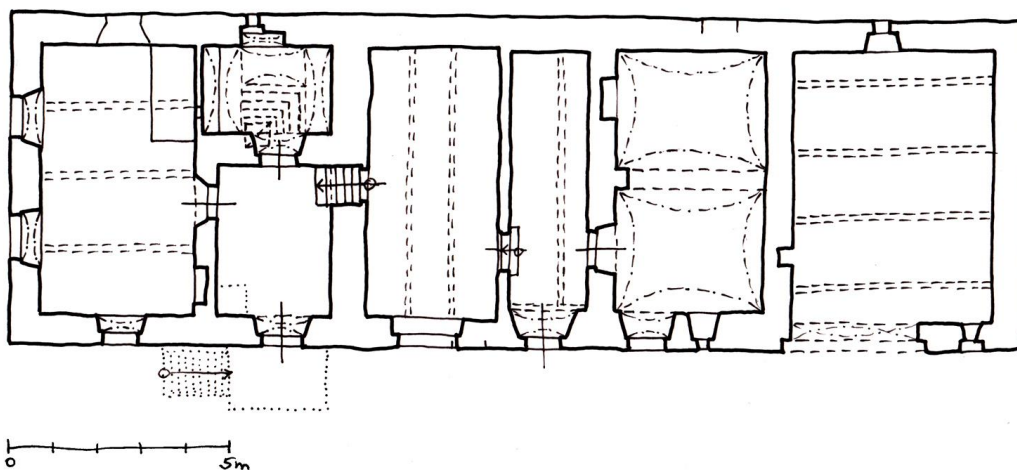
61) Čížov čp. 24 (JI). Zaměření a kresba Ivan Minář, 2014.

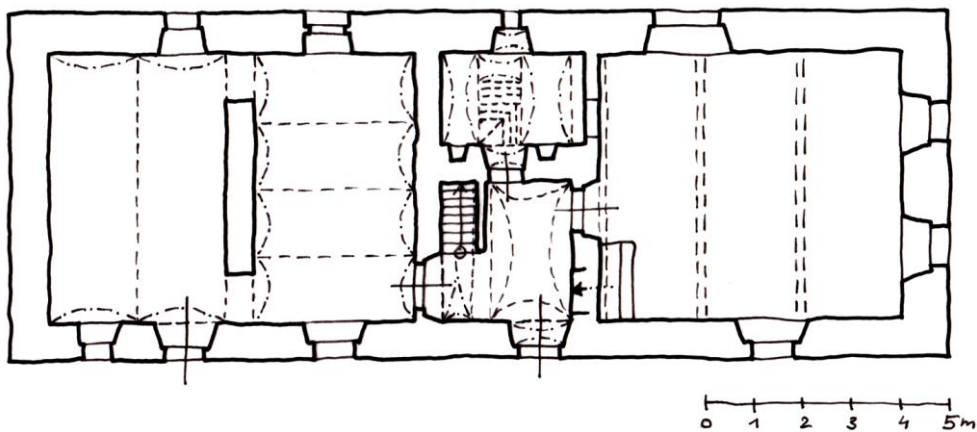
62) Lidmaňka čp. 19 (PE). Zaměření a kresba Ivan Minář, 2014.

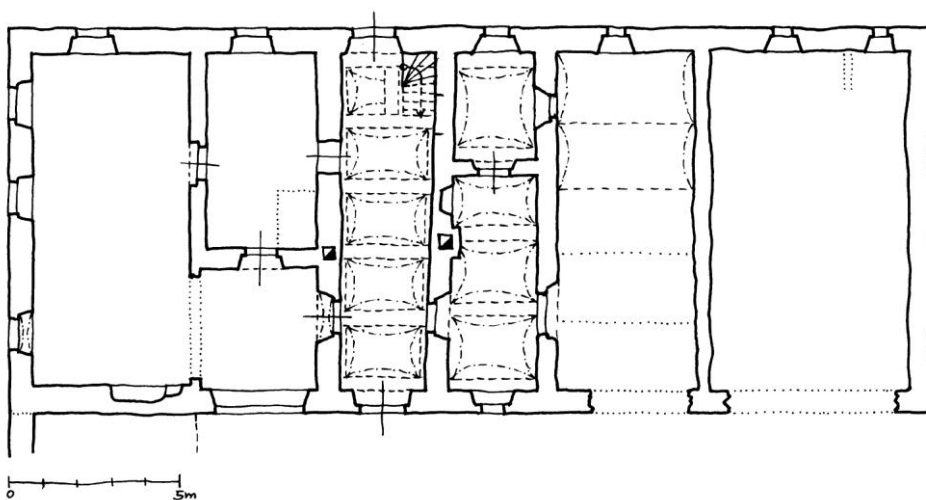
63) Čechtín čp. 12 (TR), půdorys domu a výminku. Zaměření a kresba Ivan Minář, 2015.

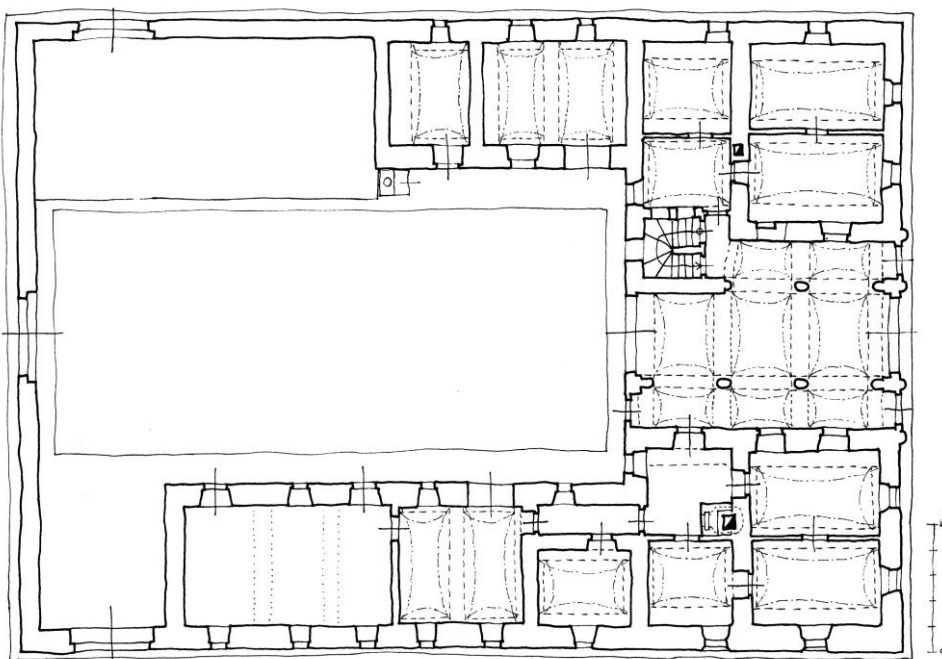
64) Simtany čp. 20 (HB). Zaměření a kresba Ivan Minář, 2014.

65) Poříčí čp. 16 (HB). Zaměření a kresba Ivan Minář, 2014.

66) Hlávkov čp. 1 (JI). Zaměření a kresba Ivan Minář, 2014.

67) Dudín, zájezdní hostinec čp. 42 (JI). Novostavba z roku 1852 s dvojicí obytných křídel. Kresba Ivan Minář, 2015.